SINIF BİLİNCİ

Sınıf Bilinci **Perinçek Küçük Elele** ★ *Şadi Ozansü* **ÖDP Kongrelerinin Anlamı** ★ *Gülnur Savran* **Şeriat Karşısında Kadınlar** ★ *Tarık Ali Diyar* **Murat Belge'nin Cephesi** ★ *Ernest Mandel* **Öncü Partiler** ★ *Sungur Savran* **Mandel'in Tarihteki Yeri** ★ *Nail Satlıgan* **Geç Kapitalizm** ★ *Dilek Çetindamar* **İktisatçı Olarak Mandel** ★ *Kemal Ülker* **Mandel ve Ortodoks Marksizm** ★ *Fadime Gök* **Paulo Freire'nin Ardından** ★ *Cem Eroğul / Sungur Savran* **"Küreselleşme" Tartışması**

18

DEVRİMCİ MARKSİST TEORİK/POLİTİK DERGİ

YAZ 97

Ama işçiler kendi nihai zaferlerine en büyük katkıyı kendileri yapmak zorundadırlar: kendi sınıf çıkarlarını öğrenmekle, kendi bağımsız politik tavırlarını hiç gecikmeksizin benimsemekle, demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü cümlelerine kanmaktan kaçınarak proletaryanın bağımsız olarak örgütlenmiş partisinin gerekliliğinden bir an bile kuşku duymamakla. Savaş naraları şu olmalıdır:
Sürekli Devrim!

Karl Marx
(Mart 1850)

SINIF BİLİNCİ

SAYI: 18 YAZ 1997

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sungur SAVRAN

Yönetim Yeri: Kardelen Yayınevi, İstiklal Cad., Sofyalı Sok., No: 32 Kat 5, Daire 6 Tünel / Taksim / İstanbul
Tel: (0212) 244 20 51

Avrupa Temsilcisi: Ersen OLGAÇ
Tel: 0 46 8 32 88 72

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Mavi Kare Ajans
Tel: (0212) 266 55 70

Baskı: Colorland

Yurtdışı Fiyatı: 7 DM, £2.5, US$5, 25 FF, SEK 30, SFR 5

Yılda 3 sayı çıkar

Banka Hesap No: Yapı Kredi Bankası 4943 1410 15588852

Fiyatı: 350.000.- TL KDV Dahil

SINIF BİLİNCİ 18

Devrimci Marksist Teorik / Politik Dergi
YAZ 1997

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	4
	Sınıf Belleği	8
	Doğu Perinçek ve Yalçın Küçük: yeni yol arkadaşları	35
Şadi Ozansü	**ÖDP: Büyük kongreye doğru**	43
Gülnur Savran	**Siyasal İslâm karşısında kadınlar**	49
Tarık Ali Diyar	**Murat Belge'nin sol liberal cephesine dair**	56
	Ernest Mandel'e saygı	64
Ernest Mandel	**Öncü Partiler**	65
Sungur Savran	**Madel'in tarihteki yeri Geçici bir bilanço**	78
Nail Satlıgan	**Mandel, geç kapitalizmin kuramcısı**	108
Dilek Çetindamar	**Örnek bir Marksist iktisatçı: Ernest Mandel**	113
Kemal Ülker	**Ernest Mandel ve ortodoks marksizm**	120
Fadime Gök	**Paulo Freire: Ezilenlerin sıra arkadaşı**	128
Cem Eroğul	**Sungur Savran'a açıklama**	131
Sungur Savran	**Cem Eroğul'un "açıklaması"na cevap**	134

Bu Sayı

Sınıf Bilinci'nin bir önceki 17. sayısında, Mart başlarında kaleme alınan "Sınıf Belleği" sütunlarında şu saptamayı yapmıştık: "Muhtıra verilmiştir!" 28 Şubat tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra yayınlanan bildiri, seçilmemiş askeri bürokrasinin hükümete ve parlamentoya görevler dayatması ve bu görevler yerine getirilmediği takdirde "yaptırımlar" uygulanacağını açıklaması nedeniyle açık bir muhtıra niteliğindeydi. Sözü edilen MGK toplantısından önce Sincan'da tankların sokağa çıkmasıyla ve bir süre sonra bir genelkurmay brifinginde "gerekirse silah kullanırız" açıklamasıyla desteklenen 28 Şubat muhtırası, beklenebileceği gibi, Türkiye'de bir politik deprem yapattı, bir hükümet devirdi, yeni bir hükümet kurdurttu. Elinizdeki sayının "Sınıf Belleği" bölümü ağırlıklı olarak bu politik depremi, Türkiye'nin politik güçler saflaşmasını ve bunların ardında yatan sınıf bileşimini ele alıyor. Aynı zamanda, "sıvil toplum"un TSK'nın emrinde "silahsız kuvvetler" anlayışıyla harekete geçmesiyle birlikte, "sivil toplumculuk" olarak anılan sol liberalizmin bütün teorik ve politik projesinin nasıl çöküntüye uğradığını gösteriyor.

28 Şubat muhtırası sadece genel olarak politik hayatta bir deprem yaratmadı. Aynı zaman Türkiye solu için bir turnusol kağıdı işlevi gördü. İslamcı projeye karşı, Batıcı sermaye ve burjuva ideologları tarafından körüklenen ordu operasyonu, solda farklı biçimlerde ele alındı. 12 Mart ve 12 Eylül deneyimlerini yaşamış bu topraklarda kimi solcu askeri müdahaleye, hatta darbe tehdidine açıkça destek oldu. Sözde sosyal demokrat Baykal'ın orduya verdiği açık çeki (Baykal bir açık oturumda "ordu bu dönemde gayet demokratik, neredeyse bir sivil parti gibi davranmıştır" diyecek kadar ileri gidiyordu) bir kenara bırakacak olursak, sosyalist solun içinden iki isim darbe destekçiliği konusunda sivrildiler: Doğu Perinçek ve Yalçın Küçük. **Sınıf Bilinci,** bu iki şahsiyetin politik yaklaşımlarına ve

bu yaklaşımı gerekçelendirmek için oluşturdukları teorik açıklamalara bu sayının ilk yazısında hak ettiği cevabı veriyor.

Türkiye'nin 28 Şubat muhtırası ile içine girdiği yeni evreyi solda çok farklı bir politik çizgiyle karşılayanlar da oldu. Bunlar arasında, **Özgürlük ve Dayanışma Partisi,** darbe ve şeriat kampları karşısında bir üçüncü blok oluşturma konusunda, Kürt hareketi, öteki sosyalist güçler ve "silahsız kuvvetler" görevlendirmesine aktif biçimde karşı çıkan demokratik kitle örgütler ile birlikte, çok önemli adımlar attı. Bu politik çizgide zaman zaman kırılma ve yalpalamalar olsa da, 13 Nisan Kızılay ve 25 Mayıs Sultanahmet eylemleri, ÖDP'nin Türkiye'nin politik hayatında ne kadar önemli bir misyon üstlenmiş olduğunun açık bir ifadesidir. 5 Temmuz Fenerbahçe Stadı şenliğinin de gösterdiği gibi, kitlesel bir parti haline gelme yolunda da güçlü adımlar atmakta olan ÖDP, şimdi tarihinin ilk büyük kongresine hazırlanıyor. Şadi Ozansü, ÖDP'nin ve Türkiye sosyalist hareketinin geleceği açısından bu kongrenin (ve onu önceleyecek olan büyük il kongrelerinin) anlamını irdeliyor. Ozansü, parti içinde geçmişten gelen grupların varlığından kaynaklanan gerilimin orta vadede sınıfsal bir yaklaşımla, ÖDP'nin kitlesel ve sosyalist bir işçi-emekçi partisi olarak inşa edilmesiyle aşılabileceğini ortaya koyuyor.

Gülnur Savran bu sayıdaki yazısında, şeriatçılığın yükselişine özgül bir alanda, kadınların kurtuluşu açısından nasıl bir cevap getirmek gerektiğini tartışıyor. Bazıları şeriatçılığa karşı sosyalizm adına Kemalizmin teorik ve politik çerçevesine sarılırken, Savran bu sorunu Marksist yönteme ve feminizmin kazanımlarına yaslanarak ele alıyor. Kadınların ezilmesi bağlamında, şeriatçılığın karşısına yalınkat bir Kemalist aydınlanmacılıkla çıkmanın sorunlarına işaret ediyor; aynı zamanda İslamcılığın bir kitle olgusu olduğunu, milyonlarca kadını (ve erkeği) etkilediğini, bu insanların çok büyük bölümünün de, sosyalist hareketin, emeğin ve kadının kurtuluşu doğrultusunda kazanması gereken yoksullar olduğunu saptayarak soruna Kemalizmin sığ yaklaşımlarından çok daha incelikli ideolojik ve politik çözümlerle yaklaşılması gerektiğini vurguluyor.

Rejim krizi bütün politik güçlerin gerçek karakterini ortaya çıkarıyor. Ordu ile "silahsız kuvvetler" arasındaki titreşim ortaklığının sivil toplumculuğun bütün teorik ve politik yapısına nasıl ağır bir darbe vurmuş olduğuna yukarıda değinmiştik. Türkiye'de sivil toplumculuğun mimarlarından ve önde gelen isimlerinden Murat Belge, bütün bunlara rağmen, gerçek hayatın ortaya koyduğu olguları görmezlikten gelmeye devam ediyor. Bir süre önce **Yeni Yüzyıl** gazetesinde kendisiyle yapılan bir görüşmede Belge, belki de ilk kez açık açık "liberal" burjuvaziyle sosyalistler arasında (ÖDP'yi de ismen anarak) bir ittifak öneriyor, bu ittifaka da "sol libe-

ral cephe" adını veriyor. Bu öneriyi yaparken başka birçok sivil toplumcuya olduğu gibi Belge'ye de ünlü TÜSİAD raporunun esin kaynağı olduğu açık. Bu raporun encamını "Sınıf Belleği" sayfalarında ele alıyoruz. Belge'nin kendi ağzıyla bir "sol liberal cephe" önermesi ise tarihsel bir ironi. 1980'li yılların ortalarında **Yeni Gündem** dergisi aracılığıyla ilk büyük atılımını yaparken, sivil toplumculuk **Onbirinci Tez** dergisinde "sol liberalizm" olarak nitelenmiş ve burjuvaziyle bir işbirliği stratejisi olduğu ileri sürülmüştü. O dönemde eleştirilere teorik ve politik hiçbir cevap vermemeyi seçen Belge yine de ileri sürülen iddialar karşısında büyük bir kızgınlık göstermişti. Şimdiki açıklamalarla birlikte (bunlara özelleştirme taraftarlığını, işçi sınıfına sırt dönmeyi de katın) o yılların tartışmaları kapanıyor. Belge'nin bütün tezleri o zaman çürütülmüştü ama o hâlâ Gramsci'ci bir Marksist olduğunu iddia ediyordu. Artık işin bu boyutu da açıklığa kavuşmuştur. Bu sayımızda genç bir arkadaşımız, Tarık Ali Diyar, **Sınıf Bilinci**'ndeki ilk yazısında Belge'nin görüşlerini, komünizmin çöküşü, sınıfların sonu ve küreselleşme iddiaları üzerinden eleştirerek, onun sol liberal cephe önerisinin karşısına devrimci Marksist bir perspektifle Emek ve Özgürlük Cephesi'ni çıkarıyor.

Sınıf Bilinci'nin elinizdeki sayısı, "Yaz 1997" tarihini taşıyor. Eylül'de yayınlanıyor olmasının nedeni, okuyucusunun eline daha kolay ulaşması kaygısı. 20 Temmuz 1995'de yitirmiş olduğumuz büyük devrimci, enternasyonalist ve Marksist teorisyen Ernest Mandel'in ölümünün ikinci yıldönümü 1997 yazına rastlıyordu. **Sınıf Bilinci,** bu vesileyle Mandel üzerine bir ilk değerlendirme amacıyla bu sayıda bir dosya hazırlamış bulunuyor.

Dosya, Sungur Savran, Nail Satlıgan, Dilek Çetindamar ve Kemal Ülker'in yazılarından oluşuyor. Başında da Mandel'in bir yazısı yer alıyor. Mandel'in kendi yazısı, aslında 1983 yılında yaptığı bir konuşmanın metni. Büyük teorik katkılarını yaptığı bazı metinlerdense bu metnin seçilmesinin birkaç nedeni var: öncü partiler konusundaki bu metin hem Mandel'in sadece bir teorisyen olmadığını, asıl olarak bir devrimci olduğunu vurguluyor; hem Mandel'in genel düşüncesinin tipik bir izdüşümünü ortaya koyuyor; hem de Türkiye sosyalizmi içinde parti modelleri ("parti olmayan parti" vb.) üzerine yürüyen tartışmalar açısından son derece kafa açıcı bir sergileme içeriyor.

Savran kendi yazısında Mandel'i büyük katkıları ve büyük hataları ile bütünsel bir değerlendirmeye tabi tutuyor. Ancak çıkardığı bilançonun geçici bir nitelik taşıdığını da vurguluyor. Satlıgan'ın yazısı, yaşadığımız çağın bu en büyük Marksist iktisatçısının günümüz kapitalizminin özelliklerini derinlemesine ele aldığı başyapıtı **Spaetkapitalismus** (Geç Kapitalizm) kitabının temel tezlerini sergiliyor. Kitabın henüz Türkçeye kazan-

dırılmamış olduğu düşünülürse, Satlıgan'ın yazısı sadece Mandel'i anma açısından değil, Türkiye okuyucusunun bu önemli yapıt hakkında bir fikir edinebilmesi açısından da önem taşıyor. Çetindamar bir Marksist iktisatçı olarak Mandel'in üretimini ele alırken perspektifi genişletiyor, **Spaetkapitalismus**'un yanısıra Mandel'in öteki çalışmalarına da kuşbakışı bakıyor; en önemlisi, Mandel'in katkısının çağdaş kapitalizmi incelemekle sınırlı olmadığını, sosyalist planlama konusunda da son dönemin en önemli çalışmalarını yaptığını ortaya koyuyor. Nihayet Kemal Ülker, Mandel'le yapılmış (ve Türkçe'de **Çağdaş Toplum ve Marksizm** başlığıyla yayınlanmış) bir görüşmeden hareketle Mandel'in teoriye ve pratiğe yaklaşım yöntemini ince ayırımlarla irdeliyor.

Bu vesileyle, IV. Enternasyonal hareketinin bir başka önderini, Arjantinli devrimci Nahuel Moreno'yu da ölümünün 10. yılında anmayı bir görev biliyoruz.

Geçtiğimiz Mayıs ayının başında, Türkiye'de **Ezilenlerin Pedagojisi** adlı kitabıyla tanınan Paulo Freire'yi kaybettik. Son derece değerli bir teorisyen ve militan olan Freire'i Fadime Gök'ün kısa bir yazısıyla uğurluyoruz.

Bu sayının sonunda bir tartışma yer alıyor. Sungur Savran'ın **Sınıf Bilinci**'nin 16. ve 17. sayılarında iki bölüm halinde yayınlanan "küreselleşme"ye ilişkin yazısında kendisine yönelttiği eleştirilere, Cem Eroğul bir "açıklama" ile cevap veriyor. Savran ise kısa bir yazıyla tartışmaya kendi açısından bir açıklık getirmeye çalışıyor. Bu vesileyle **Sınıf Bilinci**'nin sayfalarının, dergide eleştirilen bütün yazarların cevabi yazılarına açık olduğunu da belirtelim.

Bu sayıda bir de kötü haberimiz var. Türkiye'de tanınmayan, ama İngiltere'deki Türkiyeli devrimciler ve göçmenler arasında çok sevilen bir dostumuzu, Nick Robin'i, henüz 40 yaşında kanserden yitirdik. Nick Robin IV. Enternasyonal'in 12 Eylül'ün karanlık günlerinde (eski eşi Türk olduğu için doğal bir yakınlık içinde olduğu) Türkiyeli emekçiler ve devrimcilerle yoğun bir dayanışma içine girdi. Bazı Türkiyeli devrimcilerle birlikte **Turkish Solidarity Campaign**'i (Türkiye'yle Dayanışma Kampanyası) kurdu ve yıllar boyu bu hareket içinde yoğun faaliyet gösterdi. Aralarında hem Filistinlilerin, hem İsraillilerin bulunduğu Ortadoğulu devrimci sosyalistlerce yayınlanan **Khamsin** dergisinin Türkiye'ye ilişkin özel sayısının çıkarılmasına da büyük emeği geçti. Türkiye'yi birkaç kez ziyaret etmiş olan Nick Robin'i örnek bir enternasyonalist olarak her zaman saygı ve sevgiyle anacağız.

80. yıldönümü dolayısıyla Ekim devriminin anlamının değerlendirileceği bir sonraki güz sayımızda buluşmak dileğiyle.

SINIF BELLEĞİ

Yarım porsiyon "milli mutabakat"

Türkiye burjuvazisinin 1995 sonbaharında DYP/SHP hükümetinin dağılışından itibaren yaşadığı, Aralık 1995 seçim sonuçları, Susurluk ve Refahyol hükümeti ile derinleşen krizi, bir üçüz bebeğe gebeydi: bir sıkı rejimle desteklenen apoletli "milli mutabakat"; Demirel'in yönetiminde Olağanüstü Hal'le desteklenmiş bir sivil darbe; TSK'nın yönetimi doğrudan eline alacağı bir askeri darbe. Erbakan'ın uçağının "havada yakıt değiştirirken" uğradığı kaza, bu bebeklerden ilkinin doğuşunu "müjdeledi": Anasol-D (ya da İslamcı hareketin kullandığı ifadeyle D-Anasol) hükümeti, krizin rahminden çıkan ilk ürün oldu. "Laik ve demokrat" Batıcılar pek rahatladılar, hükümete pek alkış tuttular. Ama tarih hiçbir zaman plana göre ilerlemiyor. Bebek yarım doğdu.

Laik demokratın darbeci olarak portresi (1)
Yüzsüzler

Sokaklarda tanklar yürüyünce "tatbikata gidiyorlarmış" dediler. "Balans ayarı" denince duymazdan geldiler. Birileri sürekli konuşunca, "ne var, onlar da herkes gibi tepki duyuyor" dediler. Hükümete bildirilen kararda "yaptırım"dan söz edilince, "rica ederim, yaptırım hiç de müdahale anlamına gelmez" diye kıvırttılar. Bu türün anayasa profesörü olanları, bir hükümete karşı "yaptırım" tehdidinin Anayasa'nın neresinde yer aldığını umursamadan MGK kararı için "biçim ve öz olarak Anayasa'ya uygundur" fetvası verdiler. Hatta daha ileri giderek bir yakınlarına şöyle yazdırdılar: "Biçim ve içerik açısından, MGK'nın bildirisi, demokrasiye bir katkı niteliğindedir."

Yarım doğdu, çünkü birincisi bir sıkı rejimle desteklenmiyor, dolayısıyla da henüz bir "şık 12 Mart" arzusunu yerine getirecek ağırlıkta değil. Ama unutulmamalı ki, 12 Mart da başlangıçta oldukça "liberal"di. Ancak İsrail konsolosu Elrom'un kaçırılmasından sonra sıkıyönetimin ilan edilmesi ve "balyoz harekatı"nın başlamasıyla birlikte (yani Nisan sonundan itibaren) 12 Mart bugün tanıdığımız karakterine kavuştu. Yani bugün yarısı doğmuş olan bebek, yarın bütün bir bebek haline gelebilir.

Ama bu yetmez. Bebeğin yarımlığı aynı zamanda Batıcı kampın bütününü (hiç olmazsa şimdilik) temsil etmemesinden geliyor. Burjuvazinin Batıcı kanadının büyük hayali Gümrük Birliği'nin mücahidesi Çiller "milli mutabakat"ın dışında; elbette geçmiş hizmetlerine rağmen tekelci burjuvazi, Erbakan'a koltuk değneği olmaya kabul edeli beri Çiller'i gözden çı-

kardı, ama Çiller'le birlikte DYP de büyük kan kaybına rağmen hala dışarıda. Batıcılığın ve ordu destekçiliğinin karikatürleşmiş derecede saf temsilcisi Baykal CHP'si de koalisyonun dışında. Hükümetin kurulmasından önce bir ara Baykal'ın DYP ve Refah'la erken seçim üzerinde anlaşmaya yönelmiş olması, önemli birşeyin belirtisi: hükümet teknik olarak zaten bir azınlık hükümetidir, ama yarın belirli gelişmeler karşısında gerçekten de azınlığa düşebilir.

Laik demokratın darbeci olarak portresi (2)
İki Yüzlüler
Silahlı kuvvetler bir "milli mutabakat" hükümeti kurdurmaya çalışırken, onlar da bu yönde çabaladılar, meclisin hizaya getirilmesi işine yardımcı oldular ve sonra da milletvekillerini "özgür davranmaya" çağırdılar.

Bir de hükümetin kendi iç çelişkileri var. Bunlar aslında Batıcı burjuvazinin kendi hakimiyet tarzının iç çelişkilerinin yansımaları. Bugün en öne çıkmış çelişki bakımından, burjuvazinin has partileri güven vermiyor: bırakalım DYP'yi, ANAP'ın tabanında ve üst kademelerinde bile İslamcılığa karşı kararlı bir mücadele yürütülmesine ayakbağı olan nice unsur var. Taşra burjuvazisiyle ittifakı, kent ve kır yoksulları üzerindeki hegemonyası, burjuvazi için İslam'ı bir araç olarak kullanmaya itiyor, ama şeriatçı İslam yükseldikçe Batıcı burjuvazinin ruhu parçalanıyor: ya bir hakimiyet aracı olarak İslam'ı Refah'a terkedecek ve onun daha çok güçlenmesine uygun bir zemin yaratacak ya da Refah'la mücadele gündeminin merkezinde yer alan konularda (en başta 8 yıl) kararlı ve tutarlı olamayacak.

Laik demokratın darbeci olarak portresi (3)
Pişkinler
Bu türün üyeleri arasında en çok dikkat çeken sendika lideri olup "silahsız kuvvetlerin" önderliğine soyunanlar oldu. Bunlar tabandan gelen eleştirilere maruz kaldılar. Bunun üzerine bir basın toplantısı düzenleyip "Ne şeriat, ne darbe" dediler. Ancak ardından da eklediler; "MGK kararlarının ne sağında, ne solunda olunur. MGK doğru söylemiştir."

Refahyol'u deviren 28 Şubat muhtırasıdır

Bütün bu çelişki ve sorunlara rağmen bir konuda açık olmak gerekiyor: bu hükümet 28 Şubat muhtırası ile açılan yeni dönemin ürünüdür. Büyük ölçüde TSK'nın denetimi altındadır. Çelişkileri içeriden çürümesine ya da çökmesine yol açarsa, bu, krizin rahmindeki öteki bebeklerin doğum gününün yaklaşması biçimini alabilir.

Türkiye'de darbe tartışmasını pratiğin sona erdirmiş olduğunu geçen sayıda belirtmiştik. Gelecekte ortaya çıkacak veriler, bu toplumun Mayıs

ve Haziran aylarında bir askeri darbeye ne kadar yaklaşmış olduğunu çok daha açık verilerle ortaya koyacaktır. Şimdi kafaları karıştırabilecek olan sorun şudur: henüz yönetimi ordunun eline alması anlamında bir askeri darbe yaşanmamışken, Türkiye'nin 28 Şubat muhtırasından, hatta daha önce Sincan'da tankların sokağa çıkmasından bu yana yaşamakta olduğu evreye nasıl bakacağız?

Laik demokratın darbeci olarak portresi (4) Gülünçler

Bu türün bileği kıvrak olanları çizdikleri karikatürlerle öne çıktılar. Mesela şöyle bir karikatür çizdiler: Başbakan makam odasına geliyor ve koltuğuna bir general ceketinin asılı olduğunu görüyor. Başbakan "Aaa... Bu da ne! Kim astı sandalyesini ceketime?" diyor. Doğrusu gülünçler "inceliklerini" çok komik buldular. Ne yazık ki bizi gıdıklamayı unuttular.

Bugün içinde yaşadığımız dönem bir askeri müdahale dönemidir. Ordu, 12 Mart 1971'de ve 30 Aralık 1979'da olduğu gibi, muhtırasıyla politik hayatı artık perde arkasından değil, doğrudan doğruya belirlemeye başlamıştır. 12 Mart'ın gecikmeli bir etkisi olduğunu belirttik; aynı şeyin 30 Aralık muhtırasının sonuçlarının 12 Eylül 1980'de ortaya çıkması bakımından geçerli olduğu ortadadır. Öyleyse, işçi emekçi hareketinin, Kürt hareketinin ve Türkiye sosyalizminin bu "gecikmeli etki" kalıbını akıldan çıkarmaması, önümüzdeki döneme buna uygun biçimde hazırlık yapması hayati önem taşıyor.

Bugün bir askeri müdahale dönemi yaşamakta olduğumuz şuradan da belli: 28 Şubat muhtırası bir hükümeti devirmiş, yerine kendine bağlı bir yeni hükümet kurdurmuştur. Bunun gizli kapaklı bir yanı da yok. Örneğin Baykal bunu açık açık belirtiyor. Baykal, Mesut Yılmaz'ın bir tereddüt anında "Genelkurmay'ın irtica tehdidi değerlendirmesine katılıyor musunuz?" sorusuna, MGK kararlarını kastederek "o kararları ben imzalamadım" demesine pek içerlemiş. Ertuğrul Özkök'le konuşurken hiddetten köpürüyor: "Kim bunu imzalayanlar? **Seni oraya getirenler** değil mi? **Sen bunu içine sindirmişsin,** şimdi karşı mı çıkıyorsun?" (Vurgu sonradan) Daha açık olabilir mi? Mesut Yılmaz'ı "oraya onlar getirdi." Tabii Yılmaz "bunu içine sindirmiş" de Baykal geri kalır mı? O da apoletli hükümete güvenini bildirerek, ordunun başbakanı "oraya getirmesi"nden memnun olduğunu ortaya koymuştur!

Laik demokratın darbeci olarak portresi (5) Nostaljikler

Türkiye solu Kemalizm ve ordu destekçiliği batağından daha yeni ve zar zor sıyrılmışken, cuntacılığın baş ideologu olan Doğan Avcıoğlu'nu yadettiler. "Doğan haklı çıkacağım' demişti" dediler.

Muhtıra dönemi devam ediyor

Anasol-D'nin kuruluşu ile birlikte, Batıcı kampın sözcüleri bir "milli mutabakat" döneminin ideolojik iklimini yaratabilmek için Yılmaz hükümetinin bir uzlaşma hükümeti olduğunu, toplumda bir barış havası estireceğini yaymaya başladılar. Aklını Erbakan'ın başbakanlığına takmış nice iyi niyetli insan da gerilimin düşeceğine, tehlikenin gerilediğine ciddi ciddi inandı. Oysa, politikanın ABC'si bize mücadelenin bütün şiddetiyle devam edeceğini öğretiyor. Olup biten bambaşkadır. Refahyol'u deviren TSK, şimdi bu ilk zaferini değerlendirerek İslamcı cepheyi geriletmek, mümkünse kesin yenilgiye uğratmak için elinden geleni yapacaktır. Devrim dönemlerinin kavramlarını gerici dönemler için kullanmak tehlikelidir ama Refahyol iktidarı sürerken Türkiye'de neredeyse bir "ikili iktidar" mevcuttu. Şimdi bir taraf muhalefet olmuştur ama kampların varlığı sürüyor. Öyleyse, mücadele devam ediyor.

Bakın Ahmet Taner Kışlalı nasıl ifade ediyor bunu: "Biten bir şey yok!.. Sadece düşmanın ilerleyişi durduruldu. Şimdi sıra, onu adım adım geriletmekte... Asıl savaş bir anlamda şimdi başlıyor. Vücut vücuda, bire bir, çetin bir savaş..." Terimlere dikkat edin: "düşman"dan söz ediliyor. Bu savaş narasını herkesin duyması gerek!

Bu savaşın şu andaki merkezi mevzii 8 yıllık eğitim tartışmasıdır. Temmuz sonu-Ağustos başı bu sorun etrafında kopan fırtına tam da dönemin hiç de bir toplumsal uzlaşma zeminine oturmadığının kanıtıdır. TSK ve MGK tarafından bu toplumun başka hiçbir sorunu yokmuş gibi getirilip herşeyin merkezine yerleştirilen 8 yıllık eğitim tartışması, apoletli hükümet tarafından da ilk icraat alanı olarak belirlendi. Bu konu etrafındaki savaş Türkiye'deki kutuplaşmanın gerici karakterini bir kez daha ortaya koyuyor. İslamcılar bu satırların yazıldığı anda iki haftaya yayılan bir süre boyunca günlerce çeşitli şehirlerin sokaklarına çıkıyor, Kuran'ın ve din özgürlüğünün ardına sığınarak demokrasi savunuculuğuna soyunu-

Laik demokratın darbeci olarak portresi (6)
Nesnelciler

Nesnel ve kaçınılmaz bilimsel gerçeklerden bahseder gibi yaptılar. Bir darbenin olup olmayacağının ya da böyle bir girişimin başarıya ulaşıp ulaşmayacağının sadece orduya bağlı olduğu havasını vermeye çalıştılar. Bu türün seçkin örnekleri arasında yer alan, çok okunan bir solcu gazeteci "kader"den söz eder oldu. Şöyle yazabildiler; "Eğer parlamentoda sorunu çözebilecek sayıda bilinçli ve namuslu insan bir araya gelmezse tarihsel yazgımız bellidir.." Böylece laik ve "bilimsel" olup yine de işi kadere havele etmenin de mümkün olduğunu dosta düşmana göstermeyi başardılar.

yor, "Ordu Kışlaya!" diye slogan atıyordu. Batıcı kamp da hep bir ağızdan, İslamcılara gösteri hakkının tanınmamasını talep ediyor, budalaca "kandırılan halk"tan söz ediyor (sanki halkı "kandıran" asıl kendileri değilmiş gibi), "irtica başkentte" diye başlıklar atıyordu. Yani toplumun yıllardır demokratik hak taleplerine duyarlı kesiminde yasakçı mantık adım adım hakim duruma geliyor. Buna karşılık, Çiller ve Erbakan gibileri "demokrasi mücahidi" kesiliyor, ordunun hakimiyetine ve darbeciliğe karşı mücadele Hasan Celal Güzel gibilerinin eline kalıyor. Çelişkinin ne kadar gerici karakter taşıdığının daha sapkın bir ifadesini bulmak mümkün mü?

Laik demokratın darbeci olarak portresi (7) "Ultra Solcular"

Bu türü tırnak içinde adlandırdık çünkü bu türün üyeleri ultra solcu falan oldukları halde o poza girenlerden oluşuyordu. Son derece kolay bir yönteme sahiptiler ve bunu tadını çıkarmayı bildiler; "Türkiye'de zaten demokrasi yok ki darbe tartışması anlamlı olsun" dediler. Böylece ne şiş yandı, ne kebap.

Dikkat edin Batıcı kampta sendika konfederasyonları, sözde sosyal demokratlar, hatta kendine "sosyalist" adını layık görenler de yer alıyor! Polisin sola şiddetle saldırdığı elbette tartışılmaz. Ama İslamcıların "Ankara trafiğini saatlerce felç ettiklerini" yazarak bu zalim polis devletini politik gösterilere saldırmaya çağırmak ne anlama geliyor? Gelecekte, 17-18 Haziran 1995'te olduğu gibi, KESK'in çağrısıyla biz Kızılay'ı işgal etmeye kalkışırsak, 13 Nisan 1997'de olduğu gibi, ÖDP, HADEP ve kitle örgütleriyle "halkın raporu"nu açıklamak için Ankara sokaklarına dökülürsek, aynı polisin şefleri ve politik sorumluları ne derler? Polisin ikiyüzlülüğüne karşı çıkmaya evet, gösteri hakkının bastırılması çağrılarına hayır!

Laik demokratın darbeci olarak portresi (8) Derin Kavrayışçılar

"Ben ikisini de desteklemem, tarafsızım" diye açık beyanatta bulundular. Böylece yaşanan somut durumu ne kadar derinden kavradıklarını ortaya koydular. Darbe tehdidi altında olan sadece Refah Partisi imiş, sanki sendikalar, diğer partiler, basın vb.'leri darbeden nasibini almayacakmış gibi tavır aldılar. Yani darbeye karşı mücadeleyi Refah'ı savunmaya indirgediler. Böylelikle darbe karşıtlarının tamamını Refah taraftarı gibi gösterip şapa oturttular. Ne de olsa bütün akıllı "çağdaşlar"ın yanlarında olduğunun bilincindeydiler.

Savaşın sürüyor olması, Refah Partisi'nin kapatılmasının gerçek bir olasılık olduğunu da gösteriyor. Bu durumda politik İslam'ın parlamenter politika düzeyinde kan kaybedeceği hemen hemen kesin, ama aynı şey radikal İslami hareketlerin güçlenmesi anlamına da gelebilir.

Kanat operasyonu

Laik demokratın darbeci olarak portresi (9) Hukuk Savunucuları
Hukuk savunusu yaptılar. Silahlı kuvvetler ne derse desin, onlar "ordunun cumhuriyeti koruma ve kollama görevi vardır" diye bozuk plak gibi tekrarladılar. Böylelikle ordunun neyi kollayacağını garanti edemediler ama kendi kollanmalarını garanti altına almayı başardılar.

"Milli mutabakat" ideologları ne kadar toplumsal uzlaşmadan söz ederlerse etsinler, savaşın devam ettiği daha hükümet kurulmadan önce belliydi. "Köstebek" olayı, savaşın devam ettiğini ele güne ilan etti. Bu olayı asker-polis çelişkisi olarak yorumlamak, olayın türev bir veçhesini öne çıkartmak olur. Ne de devletin asli güçleriyle kişisel çıkarlar etrafında oluşmuş bir klik arasında verilen bir mücadeleye indirgenebilir olay. Elbette bugün iş kısmen buraya gelmiştir. Ama kendi kendinize sorun: Çiller-Güreş-Ağar-Bucak ekibi özel savaşı 1993'ten beri bu yöntemlerle sürdürürken, neden "çete" tartışması 1996 ortasından itibaren ayyuka çıktı? Susurluk diyemezsiniz. Susurluk tartışmayı halka mal etti, doğru. Ama "çete" lafı "Çiller Özel Örgütü" adı altında Susurluk'tan aylar önce tartışmaya açılmıştı. Sorunun cevabı şu: Çiller Refah'a payanda olduğu andan itibaren devletin doruğuyla çelişki içine girdi de ondan. İşte bu yüzdendir ki, "köstebek" tartışması Genelkurmay ile Refahyol kampı arasındaki savaşın hala devam etmekte olduğunu ortaya koyuyor herşeyden önce. Baksanıza kamplar ne kadar belirgin. Ordu taraftarları hep birlikte Batı Çalışma Grubu'nun bir darbe hazırlığıyla ilgisi olmadığını kanıtlamaya çalışıyorlar. Türkiye'de darbenin bütün Mayıs ve Haziran ayları boyunca gündemde olduğunu çocuklar bile biliyor! Batı Çalışma Grubu'nu savunan medya bile, Karadayı'nın sözkonusu belge kendisine gösterilince "kastı aşıyor" dediğini söylüyor. Belgelerden birini Hasan Celal Güzel açıkladı. Öteki ise basında yayınlandı. Genelkurmay bütün illerde sendika ve kitle örgütleri yöneticilerinin politik görüşleriyle neden ilgileniyor, bütün siyasi partilerin yöneticilerinin adlarını neden toplamak istiyor?

Laik demokratın darbeci olarak portresi (10) İlericiler
"Devrim Yasaları Uygulansın" diye afiş astılar. "YaşasınTürkiye!" diye slogan attılar. İşçi sınıfını hükümeti devirmek için genel greve çağırdılar. Özelleştirmeye karşı mücadeleyi dışladılar. Solcuları TC ordusunun tanklarında gezintiye davet ettiler.

Durum açıktır. "Köstebek olayı" diye bilinen tartışma, bir yandan bir kontrgerilla iç savaşıdır, bir yandan da TSK'nın Refah Partisi'ne Çiller üzerinden bir kanat operasyonudur. Susurluk tartışması işçi ve emekçiler, Kürt halkı ve sosyalistler açısından bu devletin çelik çekirdeği ile ilgiliy-

di. Genelkurmay ve Demirel'den, Mesut Yılmaz ve sözde sosyal demokratlara kadar bir yelpaze açısından ise Çiller'i ve onun aracılığıyla Refahyol'u yıpratmanın bir aracı. 28 Şubat muhtırası kanat operasyonundan cepheden taarruza geçildiğini gösteriyordu. "Köstebek olayı" ile kanat operasyonunun da devam etmekte olduğu görülüyor.

"Silahsız Kuvvetler İşbaşında"

Hürriyet gazetesi, Mesut Yılmaz hükümetinin başa geçişini "Silahsız Kuvvetler İşbaşında" manşetiyle sundu. Bu manşetin atılmasının ertesi günü gazetenin yöneticisi Ertuğrul Özkök kendi köşesinde Demirel'in kendisine başlığı çok beğendiğini söylediğini, çerçeveletip duvara asma tavsiyesinde bulunduğunu yazdı. İşin tuhafı, bu başlığın **Hürriyet**'ten önce **Sınıf Bilinci**'nin geçen (Nisan) sayısında "Sınıf Belleği" sayfalarında yer alması! **Hürriyet** gazetesinin bu başlığı bizden çaldığını sanmıyoruz ama böyle bir başlığın övünme konusu olmasının, sözde laik ve demokrat Batıcı burjuva dünyasının ar damarının çatlamış olduğu gerçeğine ışık tuttuğunu görebiliyoruz.

Bilindiği gibi, "silahsız kuvvetler" terimini ilk kez Genelkurmay'ın (adı açıklanmayan) bir üst düzey yetkilisi kullanmıştı. İşi bu kez Silahlı Kuvvetler'in değil silahsız kuvvetlerin yapması gerektiğini söylemişti. Ardından ordu kendi belirlediği görevi gerçekleştirmek üzere aylar boyunca kendisine destek verecek bir toplumsal ittifak oluşturdu. Bütün bunlar, "silahsız kuvvetler işbaşında" başlığının ne anlama geldiğini gayet iyi ortaya koyuyor: şu andaki hükümet ordunun işini yapmaktadır! Yani **Hürriyet**'in başlığı apoletli hükümet gerçeğini teslim ediyor, sonra Demirel ve Özkök buna birlikte seviniyor!

Elbette, "silahsız kuvvetler" koalisyona doğrudan katılan ya da hükümete güvenoyu vererek destek olan politik güçlerle sınırlı değil. Ordunun dokuduğu destek cephesi, bu partilerin dışında medyayı, yargıyı, üniversite yönetimini ve bütün bunların ötesinde başta büyük işçi sendikaları konfederasyonları olmak üzere

Laik demokratın darbeci olarak portresi (11)
Ar Damarsızlar

Ar damarlarını büsbütün çatlattılar. Birşeyler olmuyormuş gibi davranmayı da yeterli görmeyip darbeyi açıkça desteklediler. Bunlardan bir tanesi "demokrat", hatta "solcu" bir gazetenin başyazısını kaleme alıp şunları yazabildi: "ya Meclis'ten yeni bir hükümet çıkarılacak ya da asker doğrudan müdahaleyle gereğini yerine getirecek. Ok yaydan çıkmıştır!" Bir başkası koskoca bir işçi federasyonunun başkanı sıfatıyla işçilere şöyle demokrasi dersi verebildi: "Türkiye'de eğer bir darbe olacaksa onu biz, yani sivil toplum örgütleri yapar. Rejimin varlığı tehlikeye düşünce asker devreye girer, sivil toplum örgütleri de bunu destekler."

sayısız "sivil toplum örgütü"nü içeriyor. Bu "sivil toplum inisiyatifi"nin başını da Türk-İş başkanı Bayram Meral ile DİSK başkanı Rıdvan Budak çekiyorlar. Bunlar, daha baştan 28 Şubat muhtırasına destek vermişlerdi. Yani önce devletin baskı aygıtının "yaptırım" sözcüğü ile ifade edilen darbe tehdidinin yanında yer almışlardı. Ardından ihanetlerini bir üst aşamaya taşıdılar. Patron örgütleri Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve kendilerinin toplu sözleşme mücadelesindeki dolaysız mücadele hedefi Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ile de ittifak kurdular. Böylece demokratik haklara karşı kutsal ittifakın gerçek doğası ortaya çıkıyor, bunu mantıksal bir dakiklikle sınıf işbirliği izliyordu!

Şimdi aynı güçler, yani en başta sendika bürokrasisi Anasol-D hükümetine tam destek sunmuş durumdalar. Hükümet de onları derhal çıkarttığı bir genelgeyle yeni bir Ekonomik ve Sosyal Konsey oluşturarak hem ödüllendiriyor, hem de "milli mutabakat"ın ayakları haline getiriyor.

İşçi sendikaları ve kendine sol adını veren herhangi bir politik ya da toplumsal güç için bu hükümetin desteklenmesi yeni bir ihanettir. Bu hükümet tam da bir askeri ya da sivil darbenin yapacağını aylardır söylemekte olduğumuz şeyleri yapıyor. Bu hükümet bir yoksullaştırma ve özelleştirme hükümetidir: Özal'ın çöplüğünde yetişmiş Taner Güneş'in göreve gelir gelmez icraatı, ilan edilmemiş bir kemer sıkma paketini uygulamaya koymak ve özelleştirmenin hızlandırılmasına hazırlanmak olmuştur. Ardı ardına yapılan zamlar, Temmuz ayı enflasyonunu bir yaz ayı rekoruna dönüştürmüş, kamu çalışanlarına verilen zam ve asgari ücrette gerçekleştirilen artış derhal erimeye başlamıştır. Bu hükümet bir savaş hükümetidir: kendinden öncekilerden bile ileri giderek, "terörizmle mücadele" gerekçesinin yanına Kürt sorununun açık inkarını ekleyen paranoyak Ecevit mantığına sahiptir. Bu hükümet bir baskı hükümetidir: cezaevlerinde yatmakta olan gazeteciler için makyaj niteliğinde önlemler hazırlanırken Ankara'da gazetecilere dayak bunların içişleri bakanının gözetiminde atılmıştır; bunların adalet bakanı ayağının tozuyla yayınlad ğı hücre tipini gündeme getiren genelgeyle cezaevlerinde yeni saldırıların yolunu açmaktadır. Bu hükümet Susurluk hükümetidir: Çiller'i zor durumda bırakmak amacıyla kontrgerillanın üzerine gidilmesi için imzalar toplayan, kahramanca (!) konuşmalar yapan Mesut Yılmaz, bu satırlar yazılırken bir aydır başbakanlık koltuğunda oturmaktadır ve iki ortağı ile birlikte üç maymunları oynamaktadır. Sol adına, işçi hareketi adına, demokratlık adına bu hükümeti destekleyenler, gelecekte bunun hesabını vermekte büyük güçlük çekeceklerdir!

TÜSİAD'ın demokrasiyle "muta nikahı"

TÜSİAD Raporu"nu hatırlıyor musunuz? Artık kimsenin sözünü bile et-

mediği bu rapor ne kadar da çok gürültü çıkarmıştı. Neler söylenmemişti ki! Burjuvazi nihayet devletten bağımsızlığını ilan ediyordu, bizim de demokrat bir burjuvazimiz vardı artık, sol mutlaka TÜSİAD'la işbirliği yapmalıydı vb. Peki şimdi bütün bunlar nerede, ne oldu TÜSİAD'a?

Resmi düzeyde olan şu: TÜSİAD raporun yayınlanmasından bir süre sonra toplanan İstişare Konseyi'nde ünlü raporunu çöpe atmaya karar verdi. İstişare Konseyi başkanı Bülent Eczacıbaşı, büyük kavgaların yaşandığı toplantının sonunda, rapor için "yazanı bağlar" dedi. Böylece raporun, yazarından, hukuk profesörü Bülent Tanör'den başka sahibi kalmadı. "Cami avlusuna çocuk bırakmak" deyiminden daha iyisini bulmak mümkün mü? Hayıflanmamız gereken birşey var: İstişare Konseyi'ndeki tartışmada raporu reddedenler destekleyenleri bir "karşı rapor" yazmakla tehdit etmişler. Keşke yazsalardı. Düşünebiliyor musunuz "karşı rapor"u: ordu MGK eliyle Türkiye'yi yönetmeye devam etsin, faili meçhul cinayetler devam etsin, düşünce özgürlüğü olmasın, Kürtlerin varlığı inkar edilmeye devam edilsin falan diyor. Acaba, geçen sefer "Yaşasın Burjuvazi!" diye yazı yazanlar bu kez "Kahrolsun Burjuvazi!" diye yazmaya cesaret edebilir miydi?

TÜSİAD demokrasiyle "muta nikahı" yapmıştı. 28 Şubat muhtırasıyla birlikte yeni bir dönem açılır açılmaz, Batıcı büyük burjuvazi "silahsız kuvvetler" cephesinde yerini aldı. Medyası aracılığıyla TSK'yı sonuna kadar destekledi. Çünkü Batıcı tekelci burjuvazinin esas hedefi, MÜSİAD'da temsil edilen yükselen İslamcı sermayeye ve Refah'ın Türkiye'yi Avrupa'dan koparark İslam dünyasıyla bütünleştirme projesine bir darbe vurmaktı. Bu darbe demokratik yollardan da olabilirdi... darbeci yollardan da! TÜSİAD raporunu unutarak sessizce milli mutabakat cephesini seçiyor, TSK ardındaki saflarda yerini alıyordu.

"Sivil toplum" Türkeş'i uğurluyor

Türkiye faşizminin "başbuğu" öldü. Ardından faşist hareket içinde nasıl sonuçlanacağı hala belli olmayan bir miras kavgası patlak verdi. Ölümünün ertesinde Türkeş'i göklere çıkaran sadece kendi taraftarları değildi. Basında ve politik kadrolar arasında ne kadar çok faşizm sempatizanı varmış gördünüz mü? Anlaşılan Türkeş sadece faşist harekete angaje olan militan ve kadroların değil, burjuvazinin "demokratik" sözcülerinin de başbuğu imiş! O ne saygı, o ne sevgi, o nasıl veda! Olan bitenden Türkiye burjuvazisinin gerici karakterinden başka ne sonuç çıkarmak gerekiyor?

Kimileri, Türkeş'in yükselişinin sorumlusu olarak Kürtlerin mücadelesini gösteriyorlar. Oysa, Türkeş'in parlamasında esas neden, Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra Türkiye burjuvazisinin Orta Asya'ya göz

koymasıdır. Bu yönelişe bütün düzen partileri ve bütün basın destek olmuştur. "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası" şovenizmini besleyenler Türkeş'e en büyük hizmeti yapmış, bir bakıma onu tarihsel olarak haklı çıkarmışlardır. Bir de "çağdaş yaşamcılar" var: onlar da Refah'ın dışındaki % 80'in içine Türkeş'in taraftarlarının da dahil olmasına hiç aldırmadan bu % 80'e sahip çıkmışlar, Türkeş'i göklere çıkarmışlardır. Cumhuriyetçi kampın ne kadar tutarlı olduğu böylece bayrağını kendine "başbuğ" adını yakıştıran birine taşıtmasıyla ortaya çıkmıştır!

Sivil toplumculuğun çöküşü

Sermayedarların örgütleriyle işçilerin örgütleri elele. "Silahsız kuvvetler" saflarında 185 adet "sivil toplum örgütü" Bir başka sivil toplum örgütü onca yıl sonra yazdırılan bir demokratikleşme raporunu çöpe atıyor. Burjuvazinin sivilleri Türkeş'in ardından gözyaşı döküyor. Bütün bunları sivil toplumculuğun (ya da öteki adıyla sol liberalizmin) çerçevesine nasıl sığdırmalı?

Türkiye'de sivil toplumculuk sola 80'li yılların başlarında ülke bir askeri yönetimin pençesinde kıvranırken musallat oldu. O günden bu yana da gerek solda gerekse geniş toplumsal muhalefet çevrelerinde yarattığı etkiyi esas olarak "sivil" kavramının "askeri" kavramıyla kaşıtlığına borçlu. Bugün bu karşıtlık ortadan kalkıyor, sivil toplumcu dünya görüşünün kofluğu bütünüyle ortaya dökülüyor!

Bilindiği gibi, sivil toplumculuk, tarihsel gelişmeyi sivil toplum/devlet ikiliğinden hareketle açıklamaya dayanır. Sivil toplum/devlet çelişkisi bu açıklamada tarihin motoru olarak sınıf mücadelesinin yerini alır. Bu çerçevede, ayrıştırılmamış bir bütün olarak düşünülen sivil toplum, yani devletin müdahalesinden bağımsız toplumsal alanların bütünü, her tür iyiliğin, bu arada demokrasinin anasıdır. Buna karşılık, toplumdan bağımsızlaşmış, onu kendi bildiği gibi yönetmek çabasında olan devlet ise her türlü kötülüğün kaynağıdır. Türkiye'de askeri darbeler ve baskı rejimleri bu toplumdan bağımsız, ona kendi iradesini dayatan devletin iktidarının bir ürünüdür. Sivil toplum yeterince oluşmadığı ve örgütlü olamadığı için bu darbeler karşısında direnemez, hep yenilgiye uğrar. Eğer demokrasi istiyorsak, sivil toplum kurumlarını güçlendirmemiz gerekir.

Sivil toplum kavramının kendisinin ayrışmamış, türdeş bir bütün olarak ele alınmasının karşıt çıkarlara sahip sınıfları aynı potada eritmek olduğu, bu yüzden bu tahlilin toplumların gerçek dinamiğini kavrama kapasitesinde olamayacağı gerçeğini bir yana bırakalım. başka her tür teorik eleştiriyi de şimdilik unutalım. Gözümüzü son zamanlarda Türkiye'de yaşanan gelişmeye çevirelim. Sivil toplumculuk Türkiye'de demokrasinin

gelişmesini, askeri darbelerin engellenmesini burjuvazinin örgütleri de dahil olmak üzere "sivil toplum örgütleri"ne havale etmişti. Bugün herkesin gözü önünde cereyan eden olaylar, bu en temel noktada "sivil toplum örgütleri"nin darbenin, müdahalenin, muhtıranın, askeri vesayetin baş destekçisi konumunda olduğunu ortaya koyuyor. Sivil toplumculuğun tarihsel iddiası sona ermiştir. Bundan sonra solda ayakta kalması sadece taraftarlarının burjuva liberalizminin dogmatik tutsakları haline gelmiş olduğunu kanıtlayacaktır.

Solun geri kalan bölümüne sivil toplumculuğun dili dahil herşeyden kurtulmak görevi kalıyor. Burada da ilk adım işçi ve kamu çalışanları sendikalarının, odaların, öğrenci ve kadın örgütlenmelerinin ve ezilenlerin bütün öteki kuruluşlarının kendilerini, burjuvazinin TÜSİAD'ları, TİSK'leri vb. ile birlikte "sivil toplum örgütü" olarak anmaktan vazgeçerek, "demokratik kitle örgütü" kimliğine yeniden sahip çıkmalarıdır. Elbette, sendika bürokrasisinin bu demokratik kitle örgütlerinden bazılarını tam bir çıkmaz yola sürüklemesi karşısında kendi örgütlerine sahip çıkarak onları gerçekten demokratik kitle örgütleri haline getirme koşuluyla.

Sürekli savaş bölgesinde bir yangın daha

28 Şubat muhtırası, içeride baş tehlikenin irtica olduğunu ilan ettiğinde, "irtica bölücülükten daha tehlikeli" ilan edilince, Kürt sorununun geleceği konusunda kafalarda bir soru işareti doğdu. Bazıları erkenden bu alanda devlet politikasının değişmekte olduğu sonucuna ulaştılar. Güney operasyonu bu izlenimci yaklaşıma ciddi bir uyarı olacaktı.

Silahlı Kuvvetler, Kürdistan Demokrat Partisi'nin (PDK) misafiri olarak sınırötesine muazzam bir güçle geçti. Verilen sayılar 100 bin ila 200 bin arasında değişiyordu. Birliklerin sonbahara kadar Güney'de kalacağına dair basına sızdırılan haberler, birliklerin yüksek sayıda olması, Amerika'nın bu kez sınırötesi operasyonu daha da "anlayışla" karşılaması, Ecevit'in ısrarlı tampon bölge önerileri, PDK'nın davetiye çıkarmış olması, son zamanlarda iyice aktifleştirilmiş olan Türkmen faktörü – bütün bunlar bu operasyonun daha öncekilerden farklı biçimde planlandığını düşündürüyordu. Zele kampının bütünüyle TSK'nın eline geçtiği, binlerce gerillanın öldürüldüğü, TSK birliklerinin bütün bölgeye hakim olduğu yolundaki açıklamalar da operasyonun büyük iddiasını ortaya koyuyordu.

Hatırlanacaktır: 1996 yılının Eylül ayında Barzani Saddam'la elele vererek YNK'ya saldırdığında, Türkiye'de bütün burjuva dünyası, "Geçici Tehlikeli Bölge" adıyla Irak sınırları içinde bir tampon bölge kurma projesiyle ayağa kalkmıştı. Bu projenin 1994'ten itibaren Genelkurmayın planlarına dahil edildiği, Ecevit'in da 1995 Newroz'undaki sınırötesi ope-

rasyondan itibaren bu adımı savunmakta olduğu biliniyordu. İşte geçtiğimiz aylarda uygulamaya konulan bu plan gibi görünüyordu.

Ama tam da bütünüyle kontrol altına alındığı ileri sürülen Zele kampının yakınlarında içinde birçok subay bulunan bir helikopterin düşürülmesi, yapılan açıklamaların esas olarak psikolojik bir harekat olduğunu çıplaklıkla ortaya koydu. Binlerce PKK'lının ölüdürüldüğü söyleniyordu, televizyonlarda hep aynı beş-altı ceset gösteriliyordu. Başka kaynaklar PKK'nın esnek bir taktikle vurkaç operasyonlarına girdiğini açıklıyordu. Ve sonunda silahlı kuvvetler sessiz sedasız geri dönüyordu. Tampon bölge hayali bir başka bahara kalmıştı.

Bu operasyon birkaç gerçeği çok açık biçimde ortaya koymuştur. Birincisi, operasyonun gerekçelendirmesi sırasında hem Türk yetkilileri, hem de PDK ileri gelenleri, PKK'nın Güney'de büyük bir toplumsal, politik ve askeri güç haline geldiğini açıkça söylüyorlardı. İkincisi, daha öncekiler gibi, bu operasyon da hiçbir ciddi başarı elde edememiştir. Ordunun Güney'den çekilişinin daha ikinci ayı dolarken, PKK'nın sınıra yakın beş kampına TSK birlikleri yeniden operasyon yapmak zorunda kalmıştır. Üçüncüsü, Körfez Savaşı'nın ürünü "sürekli savaş" bölgesi Güney bir girdap gibi TSK'yı içine doğru çekmektedir. Anlaşılan, Ortadoğu'yla savaş, Körfez Savaşı'nın yarattığı güçler dengesinin kışkırttığı bir olasılıktır. Nihayet dördüncüsü, öyle görünüyor ki, TSK adım adım Özalcılaşmaktadır!

"Hem taksim, hem ölüm!"

Hepimiz biliyoruz, 90'lı yıllarda her hükümet kuran, kutsal topraklara hacca gider gibi, daha işin başında OHAL bölgesine bir ziyaret yapmıştı. Kürt illerinin dayanılmaz cazibesi "Kürt sorunu yoktur" buyuran Ecevit'i de büyüsü altına almış olmalı ki, biliyorsunuz hazret daha güvenoyu almadan soluğu Diyarbakır'da almıştı. Birkaç ay evvel sınırötesi operasyon sırasında ordunun oraya yerleşmesi gerektiğini söylediğine göre, bir gözü de Güneydeydi bu yolculuk sırasında. Sonunda, Diyarbakır'ın yoksul mahallelerinin tozu ayağından henüz silinmeden, Ecevit Kıbrıs'a da gitti. Sanki başbakan yardımcısı değil sömürgelerden sorumlu bakan. Amacı Kıbrıs'ı resmen sömürgeleştirmek!

Ecevit'in sekiz bakan ve Hava Kuvvetleri Komutanı'nı yanına alarak Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkışının 23. yıldönümünde bir yeni çıkartma yapmasını kimse hafife almasın. Yıllardır pişirilmekte olan, bugün değilse bile önümüzdeki aylarda ilan edilecek gibi görünüyor: Ecevit'in hafta içinde açıkladığına göre, Kuzey Kıbrıs Türkiye ile "kısmen" bütünleşecek. Türkiye Cumhuriyeti bir deniz aşırı sömürge edinmeye doğru adımını atıyor. 1950'li yıllarda, mesela 6-7 Eylül vahşetinde, Menderes'in lumpen kitlelere bağırttığı "Ya Taksim, Ya Ölüm!" sloganı vardı ya, işte ora-

ya doğru yürüyoruz! "Yavru vatan" edebiyatından yavru sömürge gerçeğine!

Kimse "milli çıkarlar"a sığınmasın. Kıbrıs'ın sömürgeleşmesinin kime yarayacağını anlamak için geri dönüp son 23 yılda olup bitenleri hatırlamaktan başka birşey yapmaya gerek yok. 1980 öncesinde Kuzey Kıbrıs MHP faşistlerinin bir üssü işlevini görüyordu. Son yıllarda ise kontrgerillanın Kıbrıs'la ilişkisi basında defalarca işlendi. Abdullah Çatlı'nın, Tarık Ümit'in, Topal'ın vb. Kıbrıs ilişkileri, bir türlü çözülemeyen Kıbrıs'taki banka ortaklığı vb. Batista'nın Kübası ABD için neyse Kıbrıs'ın da Türkiye için o olacağını gösteriyor. Kıbrıs o kadar çete yuvası olmuş ki, belki unutulmuştur, Olof Palme'nin, önce PKK'nin sırtına yüklenmeye çalışılan cinayetinin asıl faillerinin apartheid Güney Afrikası ile Kıbrıs arasında paylaşıldığı haberi basında günlerce manşetten inmemişti. Nihayet son yıllarda faşistlerin bozkurt işaretleriyle, linç eylemleriyle, şarkıcı otobüsüne düzenledikleri saldırılarla adada terör estirmeye başladıkları biliniyor. öyleyse durum açık: Kıbrıs turizm kapitalistlerinin yanısıra mafyanın, çetelerin ve faşistlerin cenneti olacak. Acaba Burak Kut yanına bir Yunan şarkıcısını alıp yine Kıbrıs'a giderse otobüsüne saldıran şahsen Ecevit mi olur?

Türkiye'nin halklarına gelince, onlar için Kıbrıs'ın sömürgeleştirilmesi girişimi çetelerin ve faşistlerin bir üssü güvence altına almasının dışında bir de savaş tehlikesi getiriyor. Bakın daha kısa süre önce Türkiye hükümeti 12 mil meselesini "savaş nedeni" sayacağını ilan etmişti. Geçen yaz ise bir miktar yeşilliğin dışında kimsenin yaşamadığı Kardak dolayısıyla savaş tehdidinde bulunmuştu. Şimdi Türkiye 12 mil değil 40 mil mesafeye uzanırsa, bu kez yüzbinlerin yaşadığı bir adaya bayrağını dikerse, bunun savaşa yol açmayacağını kim garanti edebilir? Korkulur ki hem "taksim", hem de bol bol ölüm olacak!

Tesadüf bu ya, tam Kıbrıs'ı ilhak planları ortaya atılırken, hükümet memurlara verdiğini, başka emekçilere ise hiç vermediğini zamlarla derhal geri aldı. Ecevit bunun üzerine pek dokunaklı bir laf etmiş: "Halkımızın cebini yakan zamlar" demiş, "benim yüreğimi yakıyor." Ecevit'in yüreği yok ki yansın! Yalnız bir demagojisi daha var. Bu zamlarla elde edilen paranın halkın çıkarına kullanılacağını söylüyor. Halkın dikkatini çekelim: korkulur ki, paralar, kirli savaştan sonra, yakında bir de Kıbrıs'a, Güney'e ya da ikisine birden gidecek!

Batı'dan esen "sol rüzgar"

CHP'nin son dönemde geniş kitlelerin ilgisini kendi üzerinde toplayabilmek için üzerinde durduğu temalardan biri, Batı Avrupa'da solun yeni bir yükselişe geçişi. İngiltere'de 1 Mayıs'ta İşçi Partisi, Fransa'da ise 1 Hazi-

ran'da Sosyalist Parti önderliğindeki sol ittifak seçimleri kazandığından bu yana başta Baykal olmak üzere CHP'nin sözcüleri, sosyal demokrasiye yakın yayın organları (Cumhuriyet gazetesinin 3 Haziran tarihinde ana manşeti "Batı'da sol rüzgar" idi), sosyal demokrat ve sol liberal yazarlar, kendilerini sosyalist olarak nitelemekle birlikte sosyal demokrasiden kopamayan yazarlar, bazı televizyon kanalları, bir koro halinde Batı Avrupa'da solun bir yükseliş eğilimi içine girdiği fikrini yayıyor, bu gelişmeden Türkiye açısından dersler çıkarıyorlar.

Olan biteni herkes kendine göre yorumluyor. Baykal için önemli olan İngiltere'de İşçi Partisi lideri Tony Blair'in sağa kayarak partisinin oylarını yükseltmiş olması. Blair hemen her konuşmasında "sol ve merkez"den söz ediyor; Baykal da "biraz CHP'yi merkeze kaydırmak, biraz merkezi sola çekmek"ten dem vuruyor. Sosyal demokrasiye gönül veren aydınlar ise özellikle Fransa'da sağı deviren güçlerin solun geniş bir ittifakı olmasından yola çıkarak Türkiye'de de bir "geniş sol ittifak" öneriyorlar. Aynı şey 1996'nın Nisan ayında İtalya'da "Zeytin Ağacı" adıyla anılan bir koalisyon seçimlerde sağı yenilgiye uğratarak iktidara yükseldiğinde yapılmış, bu örneğin Türkiye'de de sola yol göstermesi gerektiği sayısız kalemden ileri sürülmüştü. Maalesef çeşitli sosyalist unsurlar da Fransa ve İtalya'dan esinlenen bu geniş ittifak önerisine açıkça sahip çıkıyor ya da hiç olmazsa bu yönde üstü örtülü bir çaba gösteriyorlar.

Türkiye'de Batı Avrupa'dan hareketle yapılan bu tartışmada efsane ile gerçeği birbirinden ayırmak gerekiyor. Evet Avrupa'da bir sol yükseliş vardır. Ama bunun nedeni sosyal demokratların tümüyle bağlamından çıkartarak tartıştıkları seçim zaferleri değildir. **Avrupa'da sınıf mücadelesi yükseliyor!** Avrupa sosyal demokrasisinin kazandığı seçim zaferleri ancak bu olgu kavrandığı takdirde yerli yerine yerleştirilebilir. Bu seçim zaferleri en azından Fransa ve İtalya'da doğrudan doğruya bu yükselişin bir ürünüdür. (İngiltere'nin farkını daha sonra tartışacağız). Bu zaferlerin sınıf mücadelesindeki yükselişin önünü daha da fazla açıp açmayacağı ya da tersine bu yükselişi eritip eritmeyeceği bugünden bilinemez. Bu ikinci alternatif güçlü bir ihtimaldir. Dolayısıyla, ne İtalya'da, ne de İngiltere'de sosyal demokrasinin başarısı "solun zaferi" gibi sunulamaz. Fransa biraz daha karışıktır ama o kadar. Orada da Sosyalist Parti'nin sol politikalar izleyeceği konusunda en ufak bir güven duyulamaz. Yani **"Batı'da sol rüzgar", kapitalizmi yönetmeye soyunmuş sosyal demokrat partilerin seçim başarılarına değil, sınıf mücadelesinin yükselişine verilecek addır!**

Aslında sosyal demokraside meydana gelen değişim, bu alanda sol değil sağ bir rüzgarın esmekte olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Yeni-liberalizmin yılmaz savunucusu, İngiliz finans kapitalinin yüz yıllık sözcüsü

The Economist dergisinin burada çerçeve içinde yayınlamakta olduğumuz yazısı bu gerçeği gözler önüne seriyor.

Avrupa sağa çarkediyor

The Economist, 10 Mayıs 1997

CHP'nin yelkenini şişirmek isteyenler Batı'da sosyal demokratlar sayesinde bir sol rüzgar estiğini tekrarlaya dursunlar, tekelci burjuvazinin temsilcileri bu konuda gayet ferah ve soğukkanlı değerlendirmeler yapıyor, sosyal demokrasinin sağa doğru kaydığını tespit ediyorlar. İngiliz finans kapitalinin dergisi, yeni-liberalizmin savunucusu ***The Economist,*** *son dönemde, İngiltere seçimlerinden sonra, Fransız seçimlerinden önce, bu gerçeği sergileyen bir yazı yayınladı.* ***Sınıf Bilinci*** *okuyucuları burada yayınlamakta olduğumuz bu yazı aracılığıyla devrimci Marksist açının dışında bir de Avrupa burjuvazisinin gelişmelere nasıl baktığını görebilirler.*

Bu vesileyle, bir yanlış anlamaya yol açmamak için, ***The Economist****'in "istisna" olarak söz ettiği üç ülkenin sosyal demokrat partilerinin koşullarına da değinmemiz yararlı olur. Bu üç parti İsveç'te Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SAP), Almanya'da SPD, Fransa'da ise bir sol ittifakın başında iktidara gelmiş olan Jospin'in sosyalistleridir (PS). Ünlü İsveç modelini bile adım adım çözmekte olan SAP'ın ötekiler kadar sağa kayamamasının temel nedeni, sosyal demokrasinin solunda yer alan Sol Parti'nin (eski komünist parti) son seçimlerde oyunu %6 ila 9 arasında bir düzeye yükseltmiş olması. SAP parti tabanının oraya kaymasından ciddi bir endişe duyuyor. Almanya'da ünlü SPD içinde koyu liberaller de var, ama parti ötekiler kadar sağcılaşamıyorsa bunun gerisinde Almanya'da 1994'ten bu yana grevlerin büyük bir artış göstermiş olması ve Doğu Almanya'nın eski komünist partisinin kalıntıları üzerinde inşa edilen PDS adlı partinin eski Doğu Almanya'da çok ciddi bir rakip olarak ortaya çıkması yatıyor. Nihayet, en karmaşık vaka olan Fransa'da gerek Sosyalist Parti'nin son seçimlerde Jospin yönetiminde görünürde sola kaymasını, gerekse Fransız Komünist Partisi'nin Avrupa Birliği karşıtı politikasını "Sınıf Belleği"nin başka bir bölümünde ele alıyoruz. Ama şimdiden söyleyelim ki, Fransa'da bütün partilere travmatik bir etki yapan şey, 1995 Kasım ve Aralık ayında yaşanan dev kitle eylemleridir.*

Avrupa kıtası bir bütün olarak devlet varlıklarının özelleştirilmesini, refah devletinde ve emekli maaşlarında reform yapılmasını, düşük vergileri, mali disiplini, daha serbest işleyen piyasaları savunarak sağa kaymaya devam ediyor. Solun ana gövdesini oluşturan partiler hem ülkelerinin zenginleşmesinin hem de kendilerinin seçim kazanabilmelerinin,

en azından merkeze doğru kaymalarını gerektirdiğini gittikçe daha çok farkediyorlar. Ne var ki bazıları bu yönde diğerlerinden çok daha yavaş ilerliyorlar.

Bir dizi merkez sol partinin -en göze çarpanları onyıl önce İngiliz İşçi Partisi'nin sağında kalan Fransa'nın, Almanya'nın ve İsveç'inkiler- geride kaldığı görülüyor. Bu ülkelerin merkez solunun bunalan modernleşmecileri, sıkıntı içinde: İngiliz İşçi Partisi'nin kendilerini geçtiğini söylüyorlar.

Fakat başka yerlerde sol sağa kaymaya devam ediyor. Avrupa'nın büyük bölümünde, komünizmin 1989 ve 1991 arasındaki çöküşü, merkezi planlamaya ve kamu mülkiyetine yönelik her türden kuvvetli inancı, en sol tona sahip insanlar arasında bile öldürdü. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde Maastricht anlaşmasının öngördüğü mali uygulamalar tek para birimine geçmeye çalışan bir düzine kadar ülkede merkez sol hükümetlerin enflasyonu ve kamu açıklarını aşağ ya çekmek için sağ kanat hükümetler kadar mali disiplin uygulamalarına yol açıyor. Baştan aşağıya özelleştirme ve düşük vergilerden oluşan serbest piyasa amentüsünü uygulamaya, Polonya'da olduğu gibi eski komünistler de dahil olmak üzere, kıta çapında gösterilen isteklilik gerçekten de sağa doğru büyük bir kaymanın olduğuna işaret ediyor. Blair İşçi Partisi'ni güçlü bir biçimde sağa çekerek zafere ulaştığında, Avrupa'da koro halinde gerçek kazananın Margaret Thatcher'dan başkası olmadığı sesleri yükseldi.

Ancak değişimin hızı eşitsiz. Geçtiğimiz onyıl süresince değişimin en güçlü olduğu bölge güney ve doğuydu. Orta Avrupa'da, Polonya ve Macaristan'ı yöneten eski komünistler, hele hele Estonyalıların, Çeklerin ve diğerlerinin anti-komünistleri devletlerini serbest piyasa ve özel mülkiyete saygı temelleri üzerinde yeniden oluşturmak için yoğun bir çaba gösteriyorlar.

Ağırlık merkezindeki bu değişiklik güneydeki sol partiler üzerinde daha az etkili değil. İspanya'da, Portekiz'de, İtalya'da ve Yunanistan'da sol, keskin bir biçimde sağa kaymış durumda ve muhtemelen bu yönelişini sürdürmekte.

Andreas Papandreou'nun son dönemlerinde uygulanan savurgan popülizmden sonra Yunanistan'ın yenileşmeci Sosyalistleri, Costas Simitis'in liderliğinde, kendilerini gittikçe daha fazla -şu anda kendilerini belirli yönlerden resmi sağın sağına düşürecek kadar- akılcı iktisada uyarlıyorlar. İspanya'nın Sosyalistleri Felipe Gonzalez'in liderliğinde, 1982'den geçen yıla kadar iktidarda bulundukları dönemde, hem tarz, hem de içerik açısından istikrarlı bir biçimde sağa kaydılar. Daha yakın bir zamanda, Portekiz'in yeni lideri Antonio Guterres, merkez solun bir başka modern kafa yapısına sahip insan prototipi olarak, merkez sağdaki rakibinden devlet varlıklarının satılması ve vergilerin düşürülmesi konusunda daha istekli olduğunu ortaya koyarak, keskin bir biçimde

serbest piyasanın egemenliği anlayışına doğru kayıyor.

Bir parça kendine özgü tonlar taşısa da, İtalya'da da, soldaki değişiklikler manzaranın değişmesine yol açtı. Eski Sosyalistlerin çöküşü ve eski Hristiyan Demokratların parçalanması şu anda merkez sol hükümette anahtar rolü oynayan eski komünistlerin modern kafalı kanadını -hedeflerini yasalaştırmak konusunda ne kadar başarılı oldukları tartışmalı olsa da- reformun koç başı haline getirdi. Eski komünistlerin daha fazla özelleştirmeyi olduğu kadar, ciddi mali disiplini de destekliyor olmaları işin hangi noktaya geldiğini gösteriyor. Eski komünistlerin yıldızlarından biri olan Walter Veltroni uzun zamandır Blair'in hayranları arasında yer alıyor.

Benelüks ülkeleri eski koalisyon ve konsensus gelenekleriyle bir parça farklılık sergiliyor. Merkez solun ve merkez sağın başarılı koalisyonları, genel olarak politikalarını, kesintisiz bir biçimde, kademe kademe sağa doğru yönlendiriyorlar. Belçika'da Hristiyan Demokrat başbakanlar, genellikle merkez sol ağırlıklı koalisyonları idare ettiler. Ancak, ne kadar bulanık da olsa, eğilim sağ kanat iktisattan yana oldu.

Şimdi, Hollanda modeli moda

Hollanda başbakanı Wim Kok, ülkesindeki serbest piyasacı sağın ana partisi ile koalisyon yapıp, sağ kanat makro iktisadı "sosyal bütünleşme" düşüncesini göz ardı etmeden -tıpkı Blair'in sertliği ve yumuşaklığı kişiliğinde birleştirmesi gibi- başarıyla uygulayabilen, bir zamanlar sendikacı ve sosyalist olan, bir başka önde gelen prototip. Tıpkı 1960'larda ve 1970'lerde yumuşak solcu olanların İsveç modelini kanıt olarak öne sürmeleri gibi, günümüzde de Hollanda solu genellikle şefkatin ve etkinliğin bir bileşimi olarak övülüyor.

Bugünlerde İskandinavya'ya bakıldığında ise tablo biraz puslu hale geliyor. Danimarka'nın merkez sol hükümeti, iktidarda sağa kayan sol etiketli hükümetler modeline en yakın olanı. Solun idaresinde olan fakat sağ kanat bileşenleri de bulunan Fin hükümeti de bir dizi konuda sağa kaydı.

Fakat balıkla, petrolle ve kendilerini AB'nin dışında tutmuş olmakla mutlu olan Norveçliler, oldukça eski moda sosyalistleriyle epeyce iyi gidiyorlar. Diğer yandan İsveçliler için işler yönetici sol kanadın sağa kaymayı reddetmesi sebebiyle oldukça kötü gidiyor. Bir zamanlar alkış toplayan İsveç refah devleti tanponlu kapitalizm modeli şimdi fena halde hasta -fakat yeşilimsi bir partiye bel bağlayarak kendisinin daha da sola doğru çekilmesine yol açan mevcut hükümet bu durumu iyileştirecek donanıma sahip olmadığını ortaya koyuyor. Bazı İsveçli sol kanatçılar "Bizim Tony Blair'imiz nerede?" diye soruyorlar. Bir yıl önce parti liderliğine adaylığı, kişisel harcamaları konusunda gereken özeni göstermе-

mesi nedeniyle iptal edilen Mona Sahlin'in dışında umut verici herhangi bir isim telaffuz edilmiyor.

Sağa kayan merkez solcular listesinin dikkate değer istisnaları içinde iki tanesi herhalükarda en önemlisi: Fransa'nın Sosyalist Partisi ve Almanya'nın Sosyal Demokratları. Bu bir ölçüde bir zamanlama sorunu. Alman Solu sağa doğru en büyük sıçramasını kırk yıl önce Marksizm artıklarını dışarı attığında gerçekleştirdi. Bir kez bu gerçekleştikten sonra, Willy Brandt ve Helmut Schmidt gibi dinamik başbakanlar iş dünyası ile emek arasında Alman ekonomisinin gurur duyduğu güçlü konsensusu oluşturmaya devam ettiler. Fransa'nın Sosyalistleri 1983'te François Mitterand liderliğinde sağa doğru keskin bir şekilde kaymışlardı.

Ancak, yaklaşık olarak geçtiğimiz son beş yılda Fransız ve Alman merkez sol partilerinin -İngiltere'de olduğu gibi- bugünün rekabetçi dünyasında ayakta kalabilmek için ülkelerinin daha fazla serbest piyasa radikalizmine -emeklilik, iş ve refah reformu dahil- ihtiyaç duyduğunu kabul etmekte isteksiz davrandıkları ortaya çıktı. Oskar Lafontaine liderliğindeki Almanya'nın Sosyal Demokratları hesaplaşma aşamasına gelebilmiş değiller. Ne de Fransız sosyalistleri öyle. Global ekonomi yürüyüşüne devam ediyor fakat Fransız ve Alman merkez solu şu ana kadar buna ayak uyduramadı. Blair'in zaferi onları rahatlatmak yerine daha çok bir uyarı olmalıdır

İngiltere: Blair'in güleryüzlü Thatcherizmi

İngiltere, Avrupa'da burjuvazinin yeni-liberal politikalarının en büyük başarıyı elde etmiş olduğu, özelleştirmenin, globalizmin, işgücü piyasasında esnekleşmenin en ileri gittiği ülke. Buna çok şaşmamak gerek: yeni-liberalizm (Pinochet Şili'sindeki genel provadan sonra) ilk kez İngiltere'de 1979'da Margaret Thatcher önderliğindeki Muhafazakar Parti işbaşına gelince uygulanmaya başlandı. Thatcher'ın kendisi 1990'lı yılların başında görevden ayrılmış olsa bile, 18 yıl boyunca iktidarda kalan Muhafazakarlar İngiltere'yi sermaye için bir cennet, işçiler içinse bölünmenin, yoksulluğun, güvencesizliğin kol gezdiği bir ülke haline getirmeyi başardılar. Geçtiğimiz 1 Mayıs günü İngiltere'de İşçi Partisi'nin "toprak kayması" olarak adlandırılan seçim zaferi işte böyle bir iktidara son verdiği için herşeye rağmen işçiler ve emekçiler için bir kazanımdı.

Ama hepsi bu. Çünkü bugün Tony Blair'in önderliğinde iktidara gelmiş olan İşçi Partisi eski kimliğinin soluk bir gölgesinden başka birşey değildir. Zaten Blair de partisini sürekli olarak "Yeni İşçi Partisi" olarak anıyor. Üç yıl önce başa gelen Blair, partinin politikalarını adım adım sağa doğru değiştirdi. En önemlisi, İşçi Partisi tüzüğünün kamu mülkiyetine sa-

hip çıkan 4. maddesinin değiştirilmesiydi: İşçi Partisi böylece yeni-liberalizm yönünde kesin bir adım atmış oluyordu. Bugün başbakan olan Blair, seçim manifestosunun ve çeşitli açıklamalarının ortaya koyduğu gibi, globalizmin, "serbest" piyasanın, işgücü piyasalarında esnekliğin ateşli bir taraftarıdır.

Ayrıca kampanya sırasında "refah devletinin reformunun partisi" olmayı vaad etmiştir. Nitekim İşçi Partisi hükümeti işbaşına gelir gelmez, üniversitelere 1000 Sterlin (250 milyon TL) tutarında bir harç getirilmesi gündeme gelmiştir. Ülkenin ünlü Ulusal Sağlık Servisi'nin kaynak sorununun sigortalıların müşteri haline getirilmesi yoluyla çözülmesi düşünülmektedir. Bu durumda Tony Blair'in politikalarına "güleryüzlü Thatcherizm"den Başka ne denebilir!

Blair'in iktidardaki ilk uygulamaları, sermayeyi son derecede memnun etmiştir. Yeni-liberalizmin son dönemde ekonomi politikaları açısından en önemli taleplerinden biri, merkez bankasına hükümete karşı özerklik kazandırılması, Blair hükümetinin ilk icraatı olmuştur. Böylece, ekonomi politikasının en önemli araçlarından biri olan para politikası depolitize edilmekte, seçmene hesap vermesi sözkonusu olmayan merkez bankası yönetimine bırakılmaktadır. Bunu, dünya finans kapitalinin ana merkezlerinden biri olan Londra "City" çevresini memnun edecek başka önlemler izlemiştir. Blair Avrupa Birliği tartışmalarında, istihdam konusunu masaya getiren yeni Fransız başbakanı Jospin'in karşısına en faal biçimde çıkan Avrupalı lider olmuştur! Nihayet, Thatcher'in bile cüret edemediği Londra metrosunun özelleştirilmesi bu hükümet altında gündeme girebilmektedir.

Bütün bunlara İngiliz sermayesinin ne tepki vereceğini tahmin etmek güç olmasa gerek. İngiliz patronları ve onların sözcüleri zevkten dört köşe haldeler. Blair seçilir seçilmez İngiliz borsası büyük bir sıçrama yaşadı. Yukarıda da sözünü ettiğimiz, İngiliz finans kapitalinin sözcüsü **The Economist** dergisi seçimden sadece birbuçuk ay sonra, "Umut ve şanın ülkesi" başlıklı bir başyazısında, Blair'in "olumlu" yanlarını küçümsemiş olmaktan dolayı özeleştiri verdikten sonra, şöyle diyor: "Yeni dönemde, herşey harika ve mümkün olmayan hiçbir şey yok."

Bu durumda, Tony Blair'in zaferini bir sol rüzgar sayanlara, kendini Türkiye'nin Blair'i gibi sunmaya çalışan Baykal'a ve herşeye rağmen Baykal CHP'siyle işbirliğini savunanlara ne demeli? Alis Harikalar Diyarında, buyrun siz de gidin!

İtalya: "Zeytin Ağacı"nın acı meyveleri

1996 yılının Nisan ayında, başta **Cumhuriyet** gazetesi olmak üzere bütün

basında, liberal, sosyal demokrat, Kemalist ve sözde sosyalist yazarlar koro halinde İtalya'da "solun seçim zaferi"ni kutluyor ve orada gerçekleştirilen geniş ittifakın Türkiye soluna ders olmasını talep ediyorlardı. Çünkü "Zeytin Ağacı" olarak adlandırılan bir koalisyon, genel seçimlerde sağı yenilgiye uğratmıştı. "Zeytin Ağacı" ittifakı hakkında bu söylenenler bütünüyle yanlıştı. Çünkü İtalya'da sağ seçimleri kaybetmişti, ama fikirleri hala iktidardaydı!

Herşeyden önce, Zeytin Ağacı'nın "solun birliği" olarak anılması yanlıştır. Evet, eski Komünist Partisi, yeni adıyla Demokratik Sol Parti (PDS) bu ittifakın ana partisidir, ama onun yanısıra kimler kimler var koalisyonda: İtalya'nın Özelleştirme İdaresi'nin eski başkanı, eski bürokrat Romano Prodi başbakan; eski Merkez Bankası başkanı, PDS'e yaklaşana kadar Berlusconi'nin adamı olan, yeni-liberal Lamberto Dini dışişleri bakanı; yine eski Merkez Bankası başkanı Carlo Azeglio Ciampi, ekonomi bakanı. İtalya'yı İkinci Savaş sonrasında yarım yüzyıl yönetmiş olan, muhafazakar, anti-komünist, mafyayla içiçe geçmiş Hristiyan Demokrat Parti'nin kalıntılarından Halk Partisi de ittifakın ikinci güçlü partisi. Bankacılar, özelleştirmeciler, Katolikler. Bu tablonun sol açısından yüceltilecek bir yanı var mı?

Zeytin Ağacı'nın merkezinde yer alan, % 21 oyuyla seçimlerden birinci parti olarak çıkan PDS'in kendisine gelince, bu parti uzun bir evrim sonucunda adım adım burjuva düzeninin muhafızı haline gelmiştir. PDS 90'lı yılların başında adını değiştirirken aynı zamanda Marksizmden kesin biçimde kopmuş, sadece emperyalist Avrupa'yı savunan, NATO'ya sadık bir sosyal demokrat parti haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda öteki sosyal demokratlar gibi piyasacı, özelleştirmeci bir liberal yöneliş içine girmiştir.

Nihayet, Zeytin Ağacı'nın, Prodi eliyle uygulamaya koyacağını deklare ettiği hükümet programı, İtalyan burjuvazisinin son yıllardaki stratejik yönelişinin özel bir versiyonudur. Kısa dönemli amaçlar, İtalyan Lireti'nin yeniden Avrupa Para Birliği mekanizmalarına katılması, özellikle sağlık ve emeklilik haklarında yapılacak budamalar yoluyla kamu açığının düşürülmesi, sermayeden alınan vergilerin daha da azaltılması, başta telekomünikasyon olmak üzere yeni bir özelleştirme atılımı, işgücü piyasasında "esnekliğin" daha da geliştirilmesi gibi yeni-liberalizmin ABC'si arasında sayılan tedbirlerdir. Zeytin Ağacı'nı sağdan ayıran programı değil, bu programın uygulanma tarzı idi. Avrupa sermayesinin baş sözcülerinden **Financial Times** bu noktaya ışık tutuyor: "Yorumcular, (PDS'in) sendikalarla varolan güçlü bağlarının, sağlık hizmetleri türünden duyarlı alanlarda kemer sıkma tedbirlerini kabul ettirme bakımından bir avantaj olabileceğine inanıyorlar."

Ama burjuvazinin bu umudu gerçekleşmeyecekti. "Zeytin Ağacı"nın bir yılı aşkın süredir neredeyse her adımında karşısında işçi sınıfını bulması, kendisinden beklenilenleri ancak yarım yamalak gerçekleştirebilmesine yol açmıştır. Prodi hükümeti Avrupa Para Birliği'ne katılabilmek için Maastricht kriterleri olarak bilinen mali disiplini sağlamak için ciddi adımlar atmış ama % 3'e düşürülmesi gereken bütçe açığını % 3,8'in altına indiremediği için İtalya'nın 1999'da birliğe katılamaması tehlikesi belirmiştir. Emeklilik ve sağlık sistemlerini budayabilmek için atmak istediği bütün adımlar engellerle karşılaşmıştır. Özelleştirme alanında Stets adlı ulusal telekomünikasyon şirketinin özelleştirilmesine ilişkin oylamada meclisten çoğunlukla "hayır" oyu çıkmıştır. Hükümetin doğru dürüst gerçekleştirebildiği bir-iki şey vardır. Biri, Arnavutluk devrimine karşı bir emperyalist müdahale gücüne önderlik ederek bu ülkeye asker çıkarmaktır. Bu konuda da hükümet parlamentodan kararı Berlusconi'nin ve "postfaşistler"in oylarıyla geçirebilmiştir ancak! Bir de eski Komünist Parti'nin ağır toplarından Giorgio Napolitano'nun içişleri bakanı sıfatıyla hazırladığı, göçü kısıtlayan yasa! Eski komünistler İtalyan emperyalizminin hizmetinde!

İtalya'da bir sol rüzgar gerçekten de vardır ama bu "Zeytin Ağacı"nın temsil ettiği kaolisyonun seçim zaferi değildir. İtalya'daki sol rüzgarın iki veçhesi vardır. Birincisi, başta işçi sınıfı olmak üzere kitlelerin 1994 sonbaharından itibaren sosyal hizmetlerin kısılmasına, emeklilik haklarının kısıtlanmasına ve yoksullaştırma politikalarına karşı mücadelesinin yükselmesidir. 1994 Ekim ayında genel grevler, yürüyüşler ve mitinglerle İtalyan işçi sınıfı politik dengeleri sarsan bir eylemlilik içine girmiş, gençler, kadınlar, emekliler ve başka ezilen katmanlar da bu mücadelede işçi sınıfının yanında yer almıştır. Daha 1994 baharında büyük bir zaferle iktidara gelen Berlusconi sağının 1996 Nisanında seçimi kaybetmesinin en temel nedeni işte budur.

Solun yükselişinin ikinci veçhesi, "Zeytin Ağacı"nın solunda yer alan bir partinin seçimlerde ve sonrasında kazandığı başarıdır. Komünist Yeniden Kuruluş Partisi (PRC) Nisan 1996 seçimlerinden kendi ölçeğinde büyük bir başarı ile çıkmıştır. 1990'lı yılların başında İtalyan Komünist Partisi'nin ana gövdesinin Demokratik Sol Parti adıyla sosyal demokratlaşmasına isyan eden azınlığın, soldan başka unsurlarla (Proleter Demokrasisi grubu, Trotskistler vb.) birleşmesi sonucunda oluşturulan PRC, 1994 seçimlerinde % 6 oranında oy almıştı. İki yıl sonra, iki büyük ittifak arasında kutuplaşan bir seçimde partinin ufalanması işten bile değildi. Böyle güç koşullar içinde oyların % 8,6'ya (2,3 milyondan 3,2 milyona) yükseltilmiş olması büyük başarıdır. Üstelik Zeytin Ağacı'nın, parlamentoda PRC temsilcilerinin desteği olmaksızın çoğunluğu sağlıyamıyor oluşu dolayısıyla

PRC seçim sonrasında İtalya'da kilit parti haline gelmiştir. Parti yönetimi yer yer önemli hatalar yapmakla birlikte, genel yönelişi Zeytin Ağacı'nın yeni-liberalizminin karşısında olduğu için, PRC'nin İtalyan burjuvazisinin işçi sınıfına ve emekçilere tarruzunu durdurma bakımından çok olumlu bir işlevi olmuştur.

İşte İtalya'da gerçek sol budur. Yoksa burjuvazinin desteğine mazhar olan Zeytin Ağacı ve onun ana direği olan sosyal demokrat PDS değil. Burjuvazi PDS'i ve Zeytin Ağacı'nı o kadar sevmektedir ki, seçimlerden hemen sonra İtalyan borsası % 5 yükselme göstermiş, İtalyan lireti ondan önceki iki yılın bütün eğilimlerine aykırı olarak Alman markına karşı değer kazanmıştır. PDS öylesine soldan uzaklaşmış bir partidir ki, İtalya'nın en büyük tekellerinden lastik devi Pirelli'nin patronu Marco Tronchetti Provera PDS başkanı Massimo d'Alema'nın Prodi'nin yerine başbakan olmasını savunmakta ve bu düşüncesiyle birçok İtalyan kapitalistine tercüman olmaktadır. Partinin genç yıldızı, d'Alema'dan sonra iki numara sayılan Walter Veltroni'nin ise Tony Blair'e hayranlığını her fırsatta ifade ettiği biliniyor!

İşte İngiltere'den sonra size ikinci bir "sol rüzgar" örneği. Beğenin seçin: tek başına iktidara gelmiş bir Tony Blair ya da sözde sol bir koalisyonla iktidara gelmiş bir İtalyan sosyal demokrasisi. Her ikisi de tekelci sermayenin göz bebeği. Buna "sol rüzgar" demek epeyce bir cüret ister!

Fransa: zoraki tabip

Fransa ilk bakışta daha karmaşık bir vakadır. Lionel Jospin önderliğindeki Sosyalist Parti burada bazı sol unsurlar içeren bir programla iktidara gelmiştir. Dolayısıyla bu ülkedeki duruma da yakından bakmak gerekiyor.

Sosyalist Parti'nin 1997 genel seçimi için yayınladığı program birçokları tarafından çok cesur bir sol program olarak sunuldu, globalizmden ve yeni-liberalizmden bir kopuş olarak okundu. Programın gerçekten sol olarak kabul edilebilecek bazı unsurlar içerdiği doğru. Ama bunlar sınırlı sayıda: 700 bin yeni iş yaratmak; haftalık yasal çalışma süresini, ücretlerde bir düşüş olmaksızın, 39 saatten 35 saate düşürmek; ihtiyaç içinde olanların alım gücünü yükseltmek; vergi sistemini daha adil hale getirmek; sosyal sigorta kurumunu korumak ve yenilemek; kamu hizmetlerinin (bunlar arasında ulaşım ve telekomünikasyon da sayılıyor) özelleştirilmesini durdurmak; toplu konut yapımını ve rehabilitasyonunu hızlandırmak; göçmen işçilere karşı çıkarılan ırkçı Pasqua-Debre yasalarını kaldırmak; Renault'nun Belçika'nın Vilvoorde kentindeki fabrikasını kapatma kararını gözden geçirmek; çevreyi korumak. Bütün bunların yanında çok önemli bir konu daha var: Sosyalist Parti, Avrupa Para Birliği'ni reddetmiyor, ama bazı koşullar öne sürüyor.

Programın düpedüz sağcı unsurları da var. Göçmenler sorununda da, gerici yasaların iptali sözkonusu ama "izinsiz göçe karşı yeni mücadele araçlarının geliştirileceği" de vaadler arasında. "Başta" küçük ve orta boy işletmeler olmak üzere (yani ikinci sırada da tekeller için) "girişimcilik ruhunu teşvik etmek"; "Fransızların güvenliğini sağlamak" amacıyla 50 bin yeni polis ve belediye güvenlik sorumlusu kadrosu açmak; Fransa'nın sömürgelerinin "Fransa açısından temsil ettiği servetin bilincinde olarak" geliştirilmesi gibi şeyler bunlar.

Program konusunda bu kadar laf yeter. Burjuva partilerinin kitlelere sundukları programlarla ilişkileri, Türkiye'de 50'li yıllarda sık söylenen bir lafı hatırlatıyor. Boyu çok kısa olan İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'a atıfla şöyle denirdi: "Gazetelerin her yazdığı doğru olsaydı, valinin boyu iki metre olurdu!" Sosyal demokrat partilerin programlarının her söylediği doğru olsaydı, insanlık bugünkü hale düşmezdi!

Hele Fransız Sosyalist Partisi'nin! Bu parti kitlelere yalan söylemekte tam anlamıyla sabıkalıdır. 1981'de "değişim" sloganıyla iktidara gelen bu parti, "kârın kötülüğü"nden söz ediyor, "kapitalizmden kopuş"u ve "üretim araçlarının adım adım toplumsallaştırılması" yönünde vaadler yapıyordu. Ama bırakalım bu vaadleri yerine getirmeyi, ücretleri yükselterek ve kamu harcamalarını arttırarak Fransız ekonomisini canlandırma sözünü bile tutmamış, ilk iki yılda aldığı ürkek tedbirlerden sonra, 1983'te aniden "disiplin" şiarıyla yeni-liberal bir kemer sıkma politikasına çark etti.

Jospin anlaşılan Mitterrand kadar bile bekleyemeyecek! Yeni hükümetin daha çiçeği burnundayken bile yaptıkları gelecekte yapacakları hakkında fikir veriyor. Bu satırların yazılmakta olduğu günlere kadar yeni hükümet alım gücünün arttırılması, kamu hizmetlerinde özelleştirmelere son verme, Renault Vilvoorde hakkındaki kararı gözden geçirme ve Maastricht anlaşmasına karşı tavır konusunda seçim programında yazılı olan vaadleri çiğnemiş durumda. İki ay içinde! İcraatında "olumlu" gibi görünen tek şey (çevreye ilişkin bazı kararlar vb. dışında) bütçe açığını kapatmak için büyük sermayeye ek vergi getirmesi. Ama bu göründüğü kadar önemli bir tedbir değil. Jospin'den önceki sağcı başbakan Juppe de aynı şekilde kurumlar vergisi oranını yükseltmişti. Ayrıca, patronlar üzerindeki bu ek verginin amacı Maastricht kriterlerine uymak olduğu için bu tedbir sadece Kohl'den başlamak üzere bütün Avrupa burjuvazisini memnun etmekle kalmadı, Fransız tekelci sermayesi bile sesini yükseltmedi! Aslında en büyük olasılık, bu ilk "şov"un, daha sonra işçi ve emekçilere kemer sıktırmayı kolaylaştırmak için göz boyama amacıyla yapılmış olması. Maastricht cenderesini sorgulamayan bir "sol" iktidar çelişkiler içinde kıvranmaya mahkumdur!

Bütün bunlar 1981'de olanların olduğu gibi tekrarlanacağını mı gösteriyor? Hayır! Çünkü 1981 ile 1997 arasında herşeyi değiştirebilecek bir farklılık mevcut: 1981'de Sosyalist Parti'nin zaferi ve Sosyalist-Komünist koalisyon hükümeti bir kitle hareketinin üzerinde yükselmiyordu; 1997'de sağı büyük bir bozguna uğramasının ve solun yeniden iktidara gelmesinin ardında, 1968'den bu yana en kitlesel ve dirençli, en popüler ve dayanışmacı grev ve gösteri hareketi yatıyor. Kasım-Aralık 1995 olayları, Fransa'da işçi sınıfının ve bütün ezilenlerin ruh durumunu köklü biçimde etkiledi. (Bu konuda **Sınıf Bilinci**'nin geçen sayısında "Sınıf Belleği" sayfalarına bakılabilir.)

Dolayısıyla, 1981'de kurulan hükümetten farklı olarak, bugünün Komünist-Sosyalist-Yeşiller hükümeti özgüven sahibi, kendi mücadelelerinin ürününü görmek isteyen, hükümet vaadlerini tutmadığı takdirde duruma kolay kolay rıza göstermeyecek bir sınıf hareketiyle karşı karşıya. Hükümetin kitlelerdeki beklentiyi kırıp kıramayacağını, mücadele azmini massedip edemeyeceğini zaman gösterecek. Bu, her biri bugünden ve uzaktan öngörülemeyecek çeşitli faktörlere bağlı. Ama birşey açık: yalancılığın, ikiyüzlülüğün bedeli bu kez çok daha yüksek olacak.

Tabii kitleler yeni hükümetin burjuvazinin oyununu oynamasına izin verirse, bunun faturası bu kez sadece reformist işçi partilerine değil, aynı zamanda işçi ve emekçi kitlelerin bütününe çıkabilir. Çünkü bu seçimlerde faşist Ulusal Cephe (FN) % 15 oyuyla Fransız sağının üç büyük partisi arasında sağlam yerini almıştır ve solun başarısızlığını bir leş kargası açlığıyla beklemektedir. Bu sefer hareketsizliğin bedeli faşizmin yükselişi olacaktır muhtemelen!

Her durumda, yukarıda anlatılanlar, Fransa ile İngiltere arasındaki göreli farkın gerçek anlamını ortaya koyuyor. Sosyal demokratlar kendi aralarında "Blair iyi, çünkü değişimi ve küreselleşmeyi anlamış, ötekiler gibi dinozor değil" ya da tersine "Jospin Blair gibi liboş değil, gerçek sol politikalar güdüyor" diye tartışadursunlar. **Gerçekte farklılık Blair ile Jospin arasında değil.** Elbette, Blair sosyal demokrasinin sağcılaşmasında, yeni-liberalizme ve globalizme teslim olmasında yeni bir evreyi temsil ediyor. Bu konuda hiç kuşku yok. Ama buradan Jospin'in gerçek bir sol programa sahip olduğu sonucu çıkarılamaz! Yukarıda anlatılanlar, hem Jospin'in programının neden bazı sol unsurlar içerdiğini, hem de dolayısıyla Jospin ile Blair arasındaki göreli farkı açıklıyor. Fransız Sosyalist Parti'si büyük bir sınıf mücadelesinin basıncı altında olduğu içindir ki sol unsurlar içeren bir program benimsemek zorunda kalmıştır. Oysa İngiltere'de sınıf mücadelesi, Thatcher'ın saldırıları ve 1984-85 büyük madenciler grevinin yenilgisi sonucunda soluğunu bir süre için yitirmiştir. Jospin büyük işçi kitlelerinin ayağa kalktığı bir ülkede ve konjonktürde politika

yürütürken, Blair göreli olarak durgun bir toplumda çok daha rahat bir manevra alanı buluyor. Kısacası, **fark Jospin ile Blair arasında değil, iki ülkede sınıf mücadelesinin somut koşullarındadır.**

Buradan varılacak sonuç açıktır: İtalya'da olduğu gibi Fransa'da da "sol rüzgar" olarak anılacak şey sosyal demokrasinin seçim zaferinde değil, işçi sınıfının ve büyük emekçi kitlelerin mücadelesinde yaşıyor. Elbette 35 saatin bir seçim taahhütü olarak ileri sürülmüş olması, iktidarın bu temelde oluşması sınıf mücadelesi açısından bir kazanımdır. Elbette sağın seçimlerden bir bozgunla çıkması bir kazanımdır. Ama bundan sonrası doğrudan doğruya işçi ve emekçilerin uyanıklığına ve mücadele ruhuna bağlıdır. Yani "sol rüzgar" devam edecekse, Blair'in, Jospin'in ya da Zeytin Ağacı'nın hükümet icraatında değil, sokakta sürecektir!

Bundan da sosyal demokrasinin lehine birşey çıkarmak mümkün olmasa gerek!

İsveç "modeli" birkez daha yadedildi

"Sol" rüzgarın Batı Avrupa'dan Türkiye'ye taşıdığı iyimserlik havası en "ileri" örneğin hatırlanmasına ve bir kez daha İsveç "sosyalist" sisteminin güzelliklerinin dile getirilmesine de yol açtı. İşveç "sosyalizmine" düzülen övgüler elbette her zaman olduğu gibi orta sınıfın taleplerini okşayan, estetize edilmiş çatışmasız, dingin ve son derece müreffeh bir toplum vadediyordu.

Gerçekten de Zülfü Livaneli'nin ve diğerlerinin sözünü ettikleri rüyalar gerçekleşse dünya tam anlamıyla yaşanmaya değer bir yer olmaz mıydı? Demokratik hükümetlerin iş sabahları açan programlar ürettiği, bütün yurttaşlar için minimum gelir güvencesinin sağlandığı, kuvvetli bir çalışma mevzuatının kurumsallaştırıldığı, bütün işçilerin yıllık bir aydan fazla ücretli izin yapma olanaklarının bulunduğu, işçilerin ve gençlerin sistemli bir biçimde ücretsiz iş eğitimi aldıkları, çocuk bakımının, sağlık harcamalarının ve eğitimin güvence altına alındığı bir ülkede yaşamak harika bir şey olmaz mıydı?

Önselcilikle başlayalım. Devrimci Marksistlerin bu mutluluk tablosuyla ilgili her zaman "küçük" bir itirazları oldu: İsveç; İngiltere, Fransa, İtalya vb. ülkelerin ekonomik sistemleri (yazının akışı gereği bu kez "üretim tarzı" kavramını kullanmayalım) bilimsel olarak hiçbir şekilde "sosyalist" diye nitelendirilemezler. Bunların hepsi burjuva ulus devletlerinin kesintisiz tarihsel gelişiminin bir ürünüdürler. Hepsi hakim kapitalist sınıf tarafından (cari hükümetleri elinde bulunduran partiler kendilerine "sosyalist" deseler bile) yönetilmektedirler. Bütün bu ekonomik sistemler dünya kapitalist pazarında (o pazar ulusal pazarlarına hakim olsa ve onları ikincil

konuma itme eğiliminde olsa da) birbirileriyle vahşi bir rekabetiçindedirler. Ve son olarak bütün bu ülkelerde devlet mekanizması egemen kapitalist sınıfın ekonomik ve sosyal çıkarlarının korunmasına ve savunulmasına adanmıştır.

İsveç "modeli"nin özgüllüğü

Örneğin İsveç refah devleti büyük ölçüde Ekim devriminin yarattığı özel ve geçici koşulların bir ürünüdür. 20. yüzyıla damgasını vuran Ekim Devrimiyle birlikte burjuvazinin komünizm hayaleti karşısında katlanarak artan korkusu pek çok ülkede egemen sınıfların kimi geri adımlar atmasını sağladı. Elbette günü gelince verdiklerini geri almak üzere atılmış, geçici geri adımlardı bunlar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra egemen sınıflar özellikle İsveç'te, Norveç'te, Danimarka'da ve Batı Avrupa'da işçi sınıfına küçümsenemeyecek ekonomik tavizler verdiler. Şüphesiz bu tavizler işçi sınıfının sömürülme oranını belli bir dönem için sınırlandırdı. Konumuz İsveç'in burjuvazisi, kimi özgül avantajların sayesinde bu konuda en ileri giden ülke oldu. İsveç ucuz enerji ve bol hammadde kaynaklarına (demir cevheri, kömür vb.) sahipti ve Avrupa pazarlarına yakınlığı bunların taşınmasını kolay ve ucuz hale getiriyordu. Üstelik İsveç burjuvazisi enerji ve hammadde konusundaki avantajını son derece bilinçli bir şekilde değerlendirmiş ve dış ticaret hadlerinin genellikle lehine değişim gösterdiği çeşitli sanayi dallarında (özellikle gemiyapımı, otomotiv ve cam ürünleri) uzmanlaşmıştı.

Ne var ki "aslan sosyal demokrat"larımızın bir "harikalar dünyası" betimlercesine övüp durdukları İsveç kapitalizmi bütün bu avantajlarını yitirmiş durumda. Gemiyapımı ve otomotiv endüstrisi Japonya'ya, Kore'ye ve hatta daha düşük ücret hadlerinin geçerli olduğu kimi ülkelere kayalı çok oluyor. İsveç'te madencilik sektörü de büyük bir sıkıntı yaşıyor çünkü hızla düşen navlun maliyetleri Avusturalya ve Güney Afrika'lı üreticilerin Avrupa pazarlarını zaptetmesine yol açtı. Böylelikle İsveç kökenli üreticiler bütün avantajlarını yitirmiş durumdalar. İsveç kapitalistlerinin hızla zayıflayan konumu pek çok kitlesel işten çıkartmayla ve baş döndürücü bir işsizlikle sonuçlandı. İşsizlik oranı kanıksanmış % 2-3'ler seviyesinden, % 12-15'lere çıkmış durumda.

Bu gelişmelerin ışığında, İsveç'te burjuva devlet İsveç işçilerinin pek çok zorluğa göğüs gererek kazandıkları iktisadi ve toplumsal kazanımları geri almaya yöneldi. Politik planda bu çaba bütçe kesintileri, açıkların azaltılmasına yönelik önlemler, sosyal kazanımların erozyona uğratılması vb. önlemler şeklinde kendini gösterdi. Ve bu önlemler bir türlü istikrarlı büyümeyi geri getiremezken İsveç kapitalizminin yüz yüze olduğu kriz

bankaları beklenmedik adımlar atmaya itti. 1994'de ünlü sigorta ve finans devi Skandia "hükümetin çıkardığı bonoları hızla artan bütçe açığı ve borçlanmayı göz önünde bulundurarak boykot edeceklerini" kamouyuna açıkladı. (**Financial Times**, 5 Temmuz, 1994, s. 20.) İsveçli finans kuruluşlarının bu tür çıkışlar yapmalarındaki asıl amacın devlete İsveç proletaryasına yönelik saldırıyı şiddetlendirmesi için baskı yapmak olduğu zaman içinde iyice gözle görünür hale geldi.

Bütün bu değişmeler şüphesiz ki İsveç'le sınırlı değil. Üstelik bazı saptamaları yapmak için çok derin teorik çalışmalara da ihtiyaç yok. Ciddi "business" basınını incelediğinizde burjuvazinin bütün Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Japonya'da evrensel olarak uygulanmasını istediği reçetenin birkaç ana kalemden oluştuğunu görüyorsunuz: sendikalaşmış yüksek ücretli işçilerin dağıtılması, refah devleti uygulamalarının yok edilmesi, montaj hatlarının hızlandırılması ve rasyonalizasyonu, emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli maaşlarının tırpanlanması, sağlık ve eğitime ayrılan kamu fonlarının kısıtlanması vb.

Evet, ekonomik kriz sosyal demokrat ve stalinist "komünist" partilerin sözde sosyalist maskelerini yırtıp atarken sosyal demokrat partiler metropol kapitalist ülkelerde birbiri ardı sıra iktidara geliyorlar. Ve bu partilerin hepsi, herhangi bir istisnaya yer bırakmadan, devraldıkları kapitalist bütçe kısıtlarını devam ve idare etmeyi kabul ediyorlar. Kapitalist üretim ve parasal işlemler uluslararasılaşma yolunda ilerlemeye devam ederken bütün bu "işçi partileri" ve korporatist sendika liderleri proleterya enternasyonalizmi retoriğini bile terketmiş durumdalar. Uluslararası burjuvazi saldırısını dünya proleteryasına yöneltirken bunların zaman zaman faşist ideolojinin "tek ulus", korporatizm, şövenizm ve ırkçılık hezeyanlarını kucakladıklarına tanık oluyoruz. Dolayısıyla Fransa'da Jospin, İngiltere'de Blair, Japonya'da Murayan, Almanya'da Schorping, İsveç'te Goran Persson vd. sahtekarların maskesinin indirilmesi devrimci Marksizmin, işçi sınıfının ve insanlığın geleceği açısından yaşamsal bir önem taşıyor.

Doğu Perinçek ve Yalçın Küçük: yeni yol arkadaşları

Ezen ulus milliyetçiliği sosyalistlerin sağlığı için kötüdür. Stalinizmin milli komünizmi ile Kemalist Türk milliyetçiliği kırması bir ideoloji Türkiye sosyalistlerinin sağlığı için kötüdür. Doğu Perinçek, Aydınlık grubu ve onun bugünkü uzantısı İşçi Partisi bu ezen ulus milliyetçiliğinin sadece patolojik ve uç bir ifadesidir, o kadar. Bir aşamada, 1988-1991 arasında bu geleneğin devrimci Kürt hareketine yaklaşması birçok insan için şaşırtıcı oldu, birçoğu için de umutlandırıcı. İnsanın böylesine aldanabilmesi için Perinçek ve arkadaşlarının, Kürtlere en yakın durduğu anda bile bu coğrafyada halklar arasındaki ilişkiyi nasıl tanımladığını duymazlıktan gelmesi gerekiyor. Aydınlık o dönemde dahi Misak-ı Milli'yi koşul olarak dayatıyor, Leninist uluslar politikasını reddetmeye devam ediyordu. Tavrı ilerici küçük burjuva milliyetçiliğinin ötesine hiçbir zaman gitmedi. İşte o sınırı aşmayan, proleter bir uluslar politikasını benimsemeyen bir "sosyalist" çizgi, koşullar değiştiğinde günün birinde darbe şakşakçısı haline bile gelebilir.

Evet bugün İşçi Partisi'nin konumu tam da budur: darbe destekçiliği. Geldiğimiz noktada bunu kanıtlamaya gerek bile yok. Perinçek kendisi, TSK'nın birifinglerde "gerekirse silah kullanırız" dediği bir aşamada, tanklara destek olmak gerektiğini açıkça yazdı. İlk bakışta inanılmaz gelen bu politik tavır, esas olarak prekapitalist bir şeriatçılığa karşı aydınlanmacı cumhuriyeti koruma çabası ve anti-emperyalizmle açıklanıyor. Argümanların içi boştur.

Cumhuriyet/şeriat karşıtlığı konusunda söylenenler safsatadır. Perinçek'in gözü kararmış bir şekilde savunduğu cumhuriyet soyut bir kavram değildir. 20. yüzyıl boyunca ve hâlâ adına Kürtlerin varlığının inkar edil-

diği bir cumhuriyettir. Genelkurmay'ın cumhuriyeti tam da Kürt halkının inkârı temelinde kavradığı ünlü brifingde "cumhuriyetin değişmez ilkeleri" olarak tek vatan, tek ulus, tek bayrak falan türünden şiarların öne sürülmesinde kolayca görülebilir. Bu öyle bir cumhuriyettir ki, Perinçek ve arkadaşları Kürt hareketine karşı ilerici bir küçük burjuva politikası güttükleri dönemde çıkardıkları **2000'e Doğru** dergisinde bu cumhuriyete yeni bir isim arayacak kadar ileri gitmişlerdir. Şimdi dönüp onun silahsız muhafızı kesiliyorlar. Silahlar da bu cumhuriyetin ordusundan!

Kaldı ki, sorun sadece ezilen Kürt halkının geleceğiyle değil, aynı zamanda işçi ve emekçi sınıfların kaderiyle de ilgilidir. Franco İspanyası da, başka birçok faşist rejim gibi, cumhuriyetti. Cumhuriyet ezilen sınıflar açısından ancak güncel ve tarihsel çıkarlar uğruna mücadelenin önünü açtığı ölçüde sahip çıkılacak bir kavramdır. İşçilerin ve emekçilerin (Kürtlerle birlikte) daha da fazla ezileceği bir askeri diktatörlüğe "ilericilik" adına destek vermek soyut terimlerin ardına gizlenmiş bir gericiliktir.

Madalyonun öteki yüzünde şeriatçılığa karşı devletin yanında alınan tavır var. Perinçek ve arkadaşları iyi ezberlenmiş sözcüklerle, Refah Partisi'nin kapatılması gibi konularda devlete verdikleri onayı, demokrasinin bütün tarih boyunca şeriatın ezilmesi sayesinde kurulduğu önermesine dayandırıyorlar. Örnek olarak da tarihteki büyük burjuva devrimlerini, en başta da 1789 Fransız devrimin veriyorlar. Ne gülünç argüman! Bu insanlar 20. yüzyılın sonunda olduğumuzu, ta 1848'den başlayan, 20. yüzyıl boyunca derinleşen bir süreç içinde burjuvazinin devrimciliğini yitirmek bir yana, politik olarak gericileştiğini hiç duymamışlar galiba! Bugün Türkiye burjuva devletinin doruğu olan TSK'yı Jakobenlerle karşılaştırmak! Bir şeyi iyi kavramak gerekiyor: Jakobenler (hatta Kemalizm) eski rejime karşı yükselen kapitalizmi temsil ediyorlardı; bugünkü Türkiye devleti emperyalizmin tahakkümü altında, Türkiye burjuvazisinin gerici emellerini gerçekleştiren bir devlettir. Farklı tarihsel saflaşmaların temsilcileri arasında mekanik karşılaştırmalar kimseye hayır getirmez.

Bütün bunların üzerine bir de, Türkiye'de her tür Kemalistin adeti olduğu üzere, anti-emperyalizm sosu dökülüyor. "Yeşil kuşak" teorileri, ılımlı İslam gibi açıklamalarla Türkiye'de ABD'nin atının Refah olduğu ilan ediliyor. Ciddi ciddi! Dikkat edin, Refah'ın ABD taraftarı olduğu değil iddia (bu belirli bir konjonktürde gerçekleşebilecek birşeydir); ABD'nin belirli bir konjonktürde Refah'a oynayabileceği de değil (bu da bal gibi mümkündür). İddia, ABD'nin darbeci, Batıcı kamp karşısında Erbakan ve Çiller'i desteklediği. Bunu söyleyebilmek için milliyetçiliğin insanın gözünü kör etmesi gerek. Herşeyi, TC devletinin neredeyse yarım yüzyıllık NATO üyeliğini, bütün üst düzey komutanların kariyerlerinin bir

aşamasında NATO'da görev yapmış olmalarını, MIT ile CIA arasındaki ilişkileri, yapısal olan herşeyi bir yana bırakalım ve soralım: ya Çevik Bir, ya İsrail'le genelkurmayın yakın ilişkisi, ya Erbakan'ın İran politikası karşısında Batıcı kanadın telaşı? Bunlar ne? Perinçek, Çiller hakkında yapmış olduğu CIA ajanı ihbarı ile ilgili olarak takipsizlik kararı verilmesi karşısında isyan etti ve ...DGM savcısını suçladı. Peki o dosya DGM'ye nereden gelmişti? Genelkurmay savcılığından! Neden acaba?

Tarih sivil toplumculuğun olduğu gibi, Perinçek milliyetçiliğinin de ipliğini pazara çıkarmıştır. Şimdi İşçi Partisi'ne kutlu olsun. Şeriata karşı milli mutabakatı desteklesin. Atatürkçü Düşünce Dernekleri ile birlikte özelleştirmeye karşı açıklamalar yapsın, nereden elde ettiğini açıklamadığı belgeleriyle Susurluk'a karşı demeçler versin, ama şeriata karşı milli mutabakat hükümeti milyarlarca dolarlık özelleştirmeleri planladığında, gizli istikrar paketlerini uygulamaya koyduğunda, Susurluk konusunda üç maymunları oynadığında ne yapabilir? Perinçek 8 yıllık eğitimi pek seviyor. Dostlarına, müttefiklerine baksın: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul Sanayi Odası, Batıcı tekelci burjuvazinin tamamı, hatta Dünya Bankası finanse etmek için yarışıyor 8 yıllık eğitimi!

Perinçek her zaman milli mutabakat istedi. 1980 öncesinde "yükselen Sovyet emperyalizmi" (ama ne tahlilmiş değil mi, "yükselen" emperyalizm 11 yıl sonra tarih sahnesinden yok oluyor, Perinçek de pişkin pişkin "biz haklı çıktık" diyor) karşısında bir milli mutabakat hükümeti istiyordu. Kutlu olsun, bugün amacına ulaştı. Bahane değişmiş, dün Sovyetlermiş, bugün İslam, zarar yok. Bütün özelleştirmecilerle, Susurlukçularla, İsrailcilerle aynı kampta bulunmak "tarihsel bir zafer"dir! Tabii, bir küçük pürüz var: dün Sovyetler Birliği, bugün İslamcılık emperyalizmin baş düşman ilan ettiği güçlermiş, anti-emperyalist Perinçek de hayatı boyunca emperyalizmin baş düşmanlarıyla uğraşmış. Ne beis!

"Restorasyon" safsatası

Perinçek'in yeni bir sempatizanı var: Yalçın Küçük. Bütün soldan yalıtılmış olan **Aydınlık** dergisi Küçük'ün kitaplarını tam sayfa tanıtıyorsa boşuna değildir. Bakın neler diyor Küçük: "Perinçek grubu yararlı işler yapıyor; ancak her yararlı adımlarını çok daha zararlı marifetleri izliyor (...) 'çok şükür', böyle bir tercihle karşı karşıya değiliz, ancak ben, Perinçek grubu ile ÖDP arasında bir seçime zorlanırsam, her zaman 'Perinçek grubu' demek durumundayım. Çünkü yapacakları zararlara karşı hazırlıklı olunduğunda, yararlı işler yaptıkları kesindir." (Aktaran **Aydınlık,** 8 Haziran 1979, s. 29.) Bir zamanların "sosyal faşisti"nden bir zamanların "Ma-

ocu Bozkurt"una ne övgü! Stalinizm anlaşılan birleştiriyor!

Yalçın Küçük böyle diyorsa bir bildiği olmalı. Var. Argümanları farklı ama Yalçın Küçük de aynen Perinçek gibi, belki ondan daha temkinli, belki biraz daha mesafeli ama aynı doğrultuda, bugün şeriata karşı TSK'nın ilerici bir işleve soyunduğunu, Refah Partisi'ni kapatma dahil şeriata her yöntemle saldırının mübah olduğunu, Türkiye'nin yeni bir 27 Mayıs'ın eşiğine geldiğini ileri sürüyor. Buradan hareketle devrimci Kürt hareketinin ve Türkiye solunun ordu karşısında yeniden konumlanmasını savunuyor.

Bazılarına şaşırtıcı gelebilir. Uzun dönemden beri adı devrimci Kürt hareketinin yanında geçen, rejime ve Kemalizme söylemediğini bırakmayan bu şahsiyet şimdi TSK'nın bilinçli bir tarzda oluşturmuş olduğu neo-Kemalist kampın yanında nasıl yer alıyor diye sorulabilir. O kadar şaşırtıcı değildir. 80'li yılların başında, 12 Eylül cuntasının paşalarına bir araştırmacı sıfatıyla yazdığı mektupta "Kıbrıs gazisi" olmakla övünen bu şahsiyet, o karanlık dönemde üstüste yazdığı **Türkiye Üzerine Tezler** ciltlerinde Kemalizme paralel bir mantıkla Türkiye tarihini gerici halka karşı ilerici aydının verdiği savaşın bir ürünü olarak sunmuştu. Sonra bu yaklaşımı mantıksal sonucuna ulaştırarak, Türkiye solunun tarih karşısında yenik düşmüş şahsiyeti Doğan Avcıoğlu'nu (aynen bugünlerde İlhan Selçuk'un yaptığı gibi) bir simge olarak yüceltmeye başladı, her yıl Avcıoğlu'nun mezarına saygı seferleri düzenledi. Ve şöyle yazdı: "Tezi yazıyorum: 27 Mayıs, 1940 yılları ortalarından itibaren süregelen bir demokrasi akımının yönetimi almasıdır. Yönetimi almada, Silahlı Kuvvetler içinde çalışan bir gizli örgütün önemli ve sonuç alıcı bir rol oynamasını abartmamak gerekiyor. Artık Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin şu ya da bu ölçüde katılımı olmadan bir yönetim değişikliği düşünülemez; bunun kabul edileceğini umuyorum." (**Türkiye Üzerine Tezler**, Üçüncü Kitap, s. 79.) Demek ki aslında Küçük haklı çıktı! Türkiye'de ilerici bir değişim, işte bakın, silahlı kuvvetlerin işin içine girmesiyle olabiliyor ancak!

Şaka bir yana, Yalçın Küçük'ün bugün geldiği pozisyonu yadırgayanlar, bu şahsiyetin aslına rücu ettiğini farketmeliler. Küçük, devrimci Kürt hareketinin hegemonyası altında radikalleşmiş bir Stalinisttir. Şimdi aslına dönmektedir. Tam da bu dönemde "Kürt halkının yükseliş çizgisi(nin), yükselişini durdurmuş" olduğu saptamasını yapması bir raslantı değildir elbette!

Perinçek'in darbe savunusunun kof dayanaklarını gördük. Küçük'ün TSK operasyonuna hayırhah bakışının temelinde de bir teori yatıyor: "restorasyon" teorisi. Küçük "restorasyon" kavramını Fransız devrimi bağlamında üstlendiği anlam çerçevesi içinde kullanıyor. Bu çerçevede "resto-

rasyon", güçlü ve ezici bir politik atılımdan sonra bazı kazanımların korunması için kısmi bir geri çekiliş anlamı taşıyor. Küçük bu kavramı Türkiye tarihine uyguladığında, Türkiye burjuvazisinin 60'lı yılların ortalarından beri ezilenlere karşı açmış olduğu savaştan yavaş yavaş geri çekileceğini öngörüyor. Bu "restorasyon" operasyonunda anlaşılan baş aktör TSK olacaktır.

Ne ciddi dayanakları olan, ne dünya konjonktürüyle doğru dürüst ilişkisi olan, ne de Türkiye'de süregitmekte olan sınıf mücadelelerinin ve politik çatışmaların dinamiklerine uyan böyle bir "teori"yi uzun uzun eleştirmeye gerek yok. Bu "teori", tarihte az görülmüş bir hızla çürütülmüştür. Küçük'ün TSK'ya ilerici bir rol atfetmesinin temelinde tamamen izlenimci bir değerlendirme yatıyor. Küçük bu dahiyane teorinin aklına nasıl düştüğünü kendisi şöyle anlatıyor:

> 28 Şubat, artık, yakın tarihte bir önemli dönemeç oldu; o gece, biz, o sırada hadep başkanvekili Ahmet Türk ve eski yöneticilerden Ahmet Karataş ile beraber, med-tv'de bir açık oturum yapıyorduk, geç zaman Mgk bildirisi geldi, oturumu yöneten arkadaşımız, dikkatle inceleme imkanı bulamıyordu. Ben aldım, "çok yeni" dedim, bir görüş değişikliğinden, şiddetin irticaya yöneldiğinden söz ettim; doğru mu, doğru çıktı ama, çıkmasa da söylemeye mecburdum. (**Hepileri**, 4, Temmuz-Ağustos '97, s. 7-8.)

Düşünün, Sincan'da tanklar sokağa çıkmış, bütün toplum sarsılıyor, herkes büyük bir merakla MGK toplantısını bekliyor, MGK bildirisi, yani muhtıra yayınlanıyor, muhtırada "yaptırım" uygulanacağı tehdidi var...ve Yalçın Küçük büyük bir ferasetle "çok yeni" diyor. Sherlock Holmes daha iyisini yapamazdı!

Ama önemli olan bu gülünçlük değil. Önemli olan, alıntıda söylendiği gibi Küçük'ün "çok yeni" birşeyi bir resmi bildiriden çıkarması. İşte "restorasyon" tezi, bilimsel bir tahlile değil, böylesine izlenimci bir yönteme dayanmaktadır. Peki Küçük'e bu izlenimi veren ne olmuştur? Bunu keşfetmek zor değil. Birincisi, sözkonusu MGK bildirisi, OHAL bölgesine ilişkin olarak sosyal ve ekonomik tedbirlerin vaktinin geldiğini söylüyordu. Birçok insan buradan genelkurmayın askeri çözümün yerine başka yöntemlere doğru döndüğü yolunda aceleci sonuçlar çıkardı. İkincisi, bu bildiriden önce genelkurmay yetkililerinden birinin yaptığı bir açıklamada "irtica bölücülükten daha tehlikeli" denmişti. Bu da sözkonusu yorumu güçlendiren bir faktör oldu.

İşte size hafiye mantığıyla yazılmış bir teorinin dayanakları! Yalçın Küçük bu ipuçları üzerinden koskoca bir "restorasyon" tezi geliştirecek, solun ve Kürt hareketinin önünün açıldığı fikrine ulaşacaktır. Ama tarihte pek az iddialı teori bu kadar çabuk gerçeğin tekzibine uğramıştır! Daha

"restorasyon" teorisinin mürekkebi kurumadan TSK Güney operasyonuna girişecek, böylece yeni 27 Mayıs'tan Kürtlerin payına ne düşeceği, anlayanlara uygun bir dille anlatılmış olacaktır. Bu da yetmez, MGK bir süre sonra verdiği ünlü brifingde "irtica ile bölücülüğün elele Türkiye'yi tehdit ettiğini" açıklar. Hem de burada bölücülük PKK ile değil, adıyla sanıyla, bu devletin yasaları çerçevesinde yasal faaliyet göstermekte olan HADEP aracılığıyla temsil edilmektedir! MGK'nın Kürtler konusunda ne kadar hayırhah düşündüğü böylece kanıtlanmış olmaktadır!

Aslında olan, Küçük'ün kurmay kurnazlığının tuzağına düşmesinden başka birşey değildir. Genelkurmay, Refahyol hükümetini devirmek ve politik İslamın defterini dürmek için hazırladığı stratejik planda, elbette inceden inceye hesaplar yapmıştır. Bu plana göre başa çıkılamayacak kadar çok sayıda rakiple karşı karşıya kalmamak için özel taktikler geliştirilmiştir. Ürkütücü rakipler üçlüdür: işçi hareketi, Kürt hareketi ve sol. Sendika hareketinin başına Bayram Meral ve Rıdvan Budak gibi devletin sadık bendesi bürokratların çöreklenmiş olması, ilk faktörün kolayca halledilmesini olanaklı kılmıştır. Buna karşılık, Kürt hareketinin ve solun (Perinçek gibi devlet solcuları dışında) devletin yanında yer almayacağını kurmaylar gayet iyi bilmektedir. O zaman savaş stratejisinin kadim taktiği uygulamaya konulmuştur: Kürt hareketine ve sola karşı bir nötralizasyon (tarafsızlaşma) taktiği uygulanmıştır. Bu taktiğin özü, Kürt hareketinin ve solun İslamcı harekete saldırısında ve darbe hazırlığında bir engel rolü oynamadığı takdirde, bunlara dokunulmayacağı izlenimini vermektir. Tabii bu sadece bir izlenim yaratma operasyonudur. Yoksa iktidar bütünüyle ele geçtikten sonra, güç dengeleri izin verdiğinde, darbe elbette hem Kürt hareketine, hem de sola saldıracaktır. Yalçın Küçük bu kafa karıştırma taktiğini gerçeğin kendisi olarak kabul etmiştir!

Yalçın Küçük'ün gerici "restorasyon" teorisinin daha fazla tartışılmasına gerek yok. Gerçek hayat bu teoriye hak ettiği cevabı vermiştir. İki noktaya değinerek bitirelim.

Birincisi, "restorasyon" teorisinin yanlışlığı, TSK'nın yakın ya da uzak bir gelecekte Kürt sorunundaki tavrını değiştirmesinin olanaksız olduğu anlamına gelmiyor. Koşulların gelişmesiyle, TSK temsilciler aracılığıyla Kürt devrimci hareketiyle pazarlığa bile girişebilir. Altını çizerek söylemek gerekir: bu TSK'nın ilericilik yapmakta olduğunu falan göstermez. Bu kazanılamayan bir savaşın ardından atılan bir geri adım olur. Hepsi o kadar! Tarihte bunun o kadar sayısız örneği var ki. Biz en iyi bilinenlere değinelim. Cezayir'in bağımsızlığını tanıyan, Fransız sağının ünlü adı Charles de Gaulle'dür. FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ile masaya oturma hiçbir biçimde de Gaulle'ü sağcılıktan kurtaramamıştır. Bir başka örnek

de şu: Vietnam ile yıllar boyu süren savaştan sonra 1975 yılında Paris Antlaşması'nı imzalayan ABD'nin sağcı partisi Cumhuriyetçiler olmuştur. Ama bu onların sağcılığını hiç de ortadan kaldırmamıştır. Bir devletin masaya oturması birşeydir, ilerici olması başka birşey.

İkincisi, "restorasyon" kavramının Türkiye solundaki serbest vezin kullanımıyla ilgili. Son aylarda bu terim önce sosyalist hareketin içinde bir devrimcilik alameti farikası gibi kullanılmaya başladı. Sonra daha sağ çizgiler de bu kavramı benimsemeye başladılar. Kavramın Yalçın Küçük'ten ödünç alınıp alınmadığını keşfetmek zor. Bir tek şey söylenebilir: öyle olmuş olsa bile, kavramı Türkiye burjuvazisinin ve / veya silahlı kuvvetlerin güncel yönelişini nitelemek için kullananların büyük çoğunluğu ona Küçük'le aynı içeriği vermiyor. Yani bu insanlar "restorasyon" derken, 27 Mayıs'la anılacak türden bir ordu "ilericiliği"nin gündemde olduğunu söylemiyorlar. Tam tersine, pek açık olmasa da, bu yazarlarda kavramın burjuvazinin "sinsi bir oyunu" olduğunu sezdiren bir ton var. Ama sadece sezdiren. Çünkü Küçük'ün dışında, bu kavrama başvuranlar terimi tanımlamıyorlar.

Kavramsal bulanıklığın Marksist düşünceye olsa olsa zararı dokunur. Onun için bu kavramı Türkiye'nin güncelliğini tahlil için kullananlara bir hatırlatma yapalım. "Restorasyon" sözcüğü Batı dillerinden geliyor ve günlük olarak birkaç anlamı var: onarma ve düzeltme, eski haline getirme gibi mimaride kullanılan anlamlarının dışında, politikada birkaç anlamda kullanılıyor. Bunlardan biri "düşmüş bir hanedanın yeniden tahta çıkarılması" Yalçın Küçük'ün başvurduğu Fransız örneğinde sözcüğün kullanımının kaynağı bu. Ama tam da buradan hareketle kelime politik bağlamda bir ikinci anlam yükleniyor. Politik bakımdam çok ileri gitmiş bir akımın ya da değişimin biraz geri çekilip kendini istikrara kavuşturması. Bir de üçüncü bir anlamı var: yıkılmış bir rejimin ya da hakimiyetin yeniden tesisi ya da kurulması. Bir bakıma bir öncekinin genelleştirilmesi bu. Bu bağlamda son dönemde sözcüğün en önemli kullanımı, Doğu Avrupa'da ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde kapitalizmin onlarca yıl sonra yeniden tesisi ile ilgili olarak "kapitalist restorasyon"dan söz edilmesi.

Görüldüğü gibi, sözcüğün "yeniden düzenleme", "yeniden yapılandırma", "reform" gibi genel bir anlamda kullanılması mümkün değil. "Restorasyon" her durumda eskiye dönüş ya da eskinin onarımı gibi bir anlamda kullanılmak zorunda. Şimdi, terimi kullananlar Yalçın Küçük'e katılıyorlarsa sorun dilsel ya da kavramsal olmaktan çıkıp, teorik ve politik bir sorun haline dönüşür. Yok eğer, basit bir biçimde "rejimin onarımı"ndan söz ediyorlarsa, o zaman politik olarak sayısız yan anlam taşıyan cafcaflı bir sözcük yerine bildiğimiz "onarım" sözcüğünü kullanmaları, Küçük'ün

teorisiyle kendi açıklamaları arasında doğabilecek haksız çağrışımları engellemek açısından yararlı olur. Yok bu da değil de sadece bir "yeniden yapılandırma"dan söz ediyorlarsa, o zaman "restorasyon" kavramını kullanmamalıdırlar. Ne demek istiyorlarsa onu söylemelidirler.

Çünkü Yalçın Küçük'le karıştırılmak bu günlerde pek hayra alamet değildir. Geçmişte Küçük'ün "yazar-ı azam"ı olduğu **Toplumsal Kurtuluş** dergisi, Ernest Mandel'in Türkiye'ye davet edilişini "devlete önemli hizmet" olarak nitelemişti. Şimdi "yazar-ı azam"ın kendisi doğrusu devlete önemli bir hizmet ifa etmekte. Yalçın Küçük, genelkurmayın nötralizasyon taktiğinin Türkiye ve Kürt solu içine taşınmasının aktarma kayışı haline gelmiş durumda.

Politik tartışmayı kabadayı ağzıyla yapan bu küfürbazın Özgürlük ve Dayanışma Partisi konusundaki hezeyanlarının sonuncusu şöyle: "Damat Ferit çocuklarının, Menderes artıklarının, inkarcı bar müdavimlerinin anafor bir akımı olan ödlekler partisinin üç kuyruğu vardır; birisi, büyükelçiliklerin, diğeri devletin ve üçüncüsü de hadep'in elindedir." Küçük bu tür satırları Paris'in kafe-barlarında mı yazıyor bilmiyoruz. Ama "ödlekler partisi" diye küfür ettiği parti, Susurluk'tan bu yana inişiyle çıkışıyla, hatalarıyla doğrularıyla, İstanbul Okmeydanı'ndan Hatay'a kadar sayısız yerde hem şeriata hem de darbeye karşı mücadele ediyor. Bu coğrafyanın politikasında solda anahtar rolü oynuyor. İki gerici burjuva bloku karşısında bütün emekçileri ve ezilenleri birleştirecek bir üçüncü blok yaratma yolunda büyük adımlar atıyor. Kasım'da bütün burjuva partilerinden önce "süpürge eylemi"yle Susurluk'u, kontrgerillayı toplumun gündemine getiriyor. 13 Nisan'da HADEP'le, başka politik güçlerle ve büyük kitle örgütleriyle birlikte Susurluk'un üzerinin örtülmesine karşı Kızılay meydanını işgal ediyor. 25 Mayıs'ta İstanbul Sultanahmet meydanında aynı güçlerle düzenlediği "Ne Refahyol, Ne Hazırol" mitingiyle üçüncü bloku oluşturma yolunda bir büyük adım daha atıyor.

Bu üçüncü blok Emek Barış ve Özgürlük Bloku olacaktır. HADEP ÖDP'nin "kuyruğu"nu değil ama elini sıkı sıkı tuttuğu zaman, daha doğrusu bu iki politik güç birbirlerinin ellerini kavradıkları zaman bu bloka giden yolda büyük bir merhale aşılmış olacaktır.

Yalçın Küçük bundan rahatsız. Çünkü o darbecilerin oyununu oynuyor.

SINIF BİLİNCİ

ÖDP: Büyük kongreye doğru

ŞADİ OZANSÜ

Bu yazı **Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)**'nin kuruluşundan bu yana geçen zaman zarfında yürütmüş olduğu politik ve örgütsel faaliyetin genel bir bilançosunu çıkarmak ya da kapsamlı bir değerlendirme yapmak amacıyla kaleme alınmadı. Yazının amacı ÖDP'nin bir süredir içine girdiği Büyük Kongre sürecinin kendisi ve sonrasıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmak, bir başka ifadeyle nasıl bir Kongre sürecinin (bu sürece sadece Büyük Kongre değil ona öngelen büyük il kongreleri de dahildir) sürdürülmesi gerektiğini tartışmak ve özellikle Büyük Kongre sonrasında partinin kendisine gerek örgütsel gerekse politik alanda ne tür bir hat çizmesinin anlamlı olacağı üzerine çeşitli yargılarda bulunmaktır. Kuşkusuz bunu yaparken geçmiş dönem politikalarına zaman zaman değinilecek, ama bu yukarıda da belirtildiği üzere kapsamlı bir bilançoya yaslanmayacaktır. ÖDP'nin geçmiş dönem faaliyetleriyle ilgili genel bir bilançosunu öncelikle partinin yeni oluşacak yönetici kurullarından beklemek gerekir. Ancak bundan sonra çıkacak olan bilançonun eleştirel bir değerlendirilmesinin yapılması anlamlı olabilir.

Nasıl bir kongre süreci?

Büyük il kongreleri dışında ÖDP'nin birçok il ve ilçe kongresi tamamlanmış durumda. Şunu açıklıkla ifâde etmek gerekir ki, bu kongrelerin hepsi değilse bile, büyük bir bölümü partinin kuruluş aşamasında önüne koymuş olduğu hedefleri gözönünde bulundurarak gerçekleştirilmiş kongreler **olmadılar.** Partide ciddi politik ve örgütsel hiçbir tartışma yaşanmadan birçok il ve ilçe kongresi hayhuy içinde tamamlandı. Kuşkusuz bunun

böyle olmasında partinin bırakalım dışa yönelik bir yayın organının olmamasını, örgüt üyelerine yönelik bir içbülteninin dahi olamamasının büyük payı vardır. Partinin merkezi yayın organı/organlarının olmaması her türlü tartışmanın önünü ister istemez kesmiştir. Buysa esas olarak hamlıktan, insanların birbirini henüz tanıyamamalarından değil, parti içi bazı grupların kendi yayın organlarını öne çıkartma kaygısını taşımalarından kaynaklanmıştır. Zaten partinin merkezi bir yayın organına kavuşturulamamasının önündeki engel de bu grupların çıkarcı tavırları olmuştur. Önümüzdeki dönemde bu tutuma kesinlikle izin verilmemelidir. Kuşkusuz çoğulcu parti anlayışı çerçevesinde isteyen grup ve çevre kendi yayınlarını çıkarabilir, hatta çıkarmalıdır da, ama öncelik partinin merkezi yayın organına verilmelidir. Bugüne kadar bu olmadığından partinin tamamlanmış olan kongreleri parti yaşamına canlılık katacak toplantılar olmamıştır. Ancak bu temel eksikliğe rağmen gene de tamamlanan il ve ilçe kongrelerinde daha farklı bir düzey tutturulabilirdi. Bunun olmamasının nedeni de parti içinde ciddi bir politik tartışmanın zemininin oluşması durumunda bir parçalanma sürecinin yaşanabileceği yersiz endişesi olmuştur. Oysa gerçekte durum bunun tam tersidir. Politik ve örgütsel tartışmanın olmadığı yerlerde, bunun yerini grupsal ve kişisel tartışmalar doldurmuş ve esas bu yüzden belki de gereksiz gerginlikler doğmuştur. Tartışmanın mevcut yapıyı parçalayabileceği endişesine kapılındığından kongre süreçleri partinin çoğulcu yapısını bir anlamda ortadan kaldırıcı bir biçime bürünmüş ve o ne anlama geldiği belli olmayan tek liste anlayışına yönelinmiştir. Bu, aslında iyi niyetli olduğunu varsaydığımız yaklaşım sonucunda durum daha da kötüye gitmiş ve parti, içinde politikaların yer almadığı bir monolitizme kayma noktasına gelmiştir. Bu sadece büyük illerin ilçe kongrelerinde değil, taşra il ve ilçe kongrelerinde de aynen yaşanmıştır. Bu durumda parti üyeleri politik görüşler etrafında değil, bugün artık ne anlama geldiği kendilerince de anlaşılamayan geçmiş grupsal aidiyetler üzerine birleşmişlerdir. Söz gelimi parti içinde farklı sınıfsal çıkarları dillendiren insanlar aynı grupsal aidiyet içinde yer almakta hala tereddüt etmemektedirler. Tabii bu en azından son dönemde kendi geçmiş grupsal aidiyetlerini sorgulayan ve şimdiki politik konumlanışlarını daha sınıfsal esaslar üzerine bindiren üyelerin de ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Benzer durum tersinden de doğrudur. Yani artık ÖDP içinde kendini henüz cılız bir eğilim olarak hissettirse de geçmiş grup aidiyetlerini mevcut durumda sorgulayan ve sınıfsal çıkarlarını grup çıkarlarının üzerine geçirmeye başlayan üyeler ortaya çıkmaktadır. Bu üyelerin varlığı partinin iki eğiliminin (sınıfa dayanan ve bunu reddeden) oluşmasına imkan sunduğu gibi, gelecekteki hayatiyetinin de göstergesi olacaktır.

ÖDP'nin kuruluşu sosyalist güçlerin bir araya gelişinin üzerine oturmuştur. Bu kaçınılmaz olarak ortaya burada tekrar betimlemeyi gerektirmeyecek kadar yakından bilinen ÖDP gerçeğini çıkartmıştır. Ancak bunun böyle sürmesinin mümkün olmadığı da artık ortadadır. Çünkü geçmiş grupların sınıfsal içbileşimleri aradan geçen uzun yıllar sonucunda farklılığa uğramıştır.* Bu farklılaşma önümüzdeki dönemin parti dinamiğinin motoru olacaktır. Artık geçmişte olduğu gibi her sınıftan öğrencinin öğrencilik zemininde kolayca buluşabilecekleri bir grupsal aidiyet kalmamıştır. Artık "biz zaten hepimiz sosyalistiz" diyerek süre kazanmak şansı da kalmamıştır. İşçilerin ve emekçilerin ÖDP'sinin grupları kendi içinde eritmesi bu sınıfsal çıkarlar zemininde gerçekleşecektir. Kimilerinin "grupsal yapılara artık son verilsin" edebiyatı niyetlerle değil siyasi netleşmeyle edebiyat olmaktan çıkacaktır. Çünkü çıkarlar niyetleri yıkacaktır. Ama bu aynı zamanda kitlesel bir partinin içinde yukarıda andığımız kamplaşmanın doğmasına da yol açacaktır ki, aslında sağlıklı bir gelişmedir. İpuçlarını daha bugünden yaşamaya başladığımız yepyeni bir sürece tanık olacağız: Her grup sağına ve soluna bölünecek, sağlar sağda sollar solda yer alacaktır.

Bugüne kadar yürüttüğümüz kongre süreçlerinde henüz bu durum yaşanmamıştır. Ve böyle olduğu için de kongreler sağlıklı olmamıştır. Parti içinde bugüne kadar ciddi bir politik tartışmanın yaşanmamış olmasının esas nedeni böyle bir tartışmanın partiyi değil grupsal yapıları kendi içinde ikiye böleceği kaygısıdır. Ama korkunun ecele faydası yoktur. Bundan sonra olanlar olacak, parti bundan güç kazanacaktır.

Kongrelere nasıl gidilmeli?

Gerek büyük iller kongrelerine, gerekse Büyük Kongreye hem kendilerini liste olarak sunan kesimler hem de listelerin dışında kalan üyelerce kesinlikle politik dokümanlar sunulmalıdır. Kuşkusuz bu metinler kongre öncesinde parti içinde tartışmaya açılmalıdır. Bu dökümanlar arasında a) Dünya Durumu, b) Türkiye ve Bölgenin Durumu, c) Partinin Örgütsel Gelişimi, d) Partinin önümüzdeki döneme ilişkin politikaları özellikle yer almalıdır. Belki içinde bulunduğumuz konjonktürde ne tür bir parti projesine sahip olunduğunun sergilenmesi bunların hepsinden daha yakıcı öneme sahip olacaktır.

Bu dökümanlar parti örgütü içinde geniş bir tartışmanın konusu olmalıdır. Her biri 10 daktilo sayfasını aşmayacak bu metinler Büyük Kongre

* Bu, özellikle eski grupların artık sınıfsal konumu farklılaşmış ortalama militanları açısından böyledir.

öncesinde bütün örgüte merkezi parti bülteniyle ulaştırılmalı ve taraflarınca ortak toplantılarda savunulmalıdır. Parti içi tartışma ve canlanma ancak bu temelde gerçekleşebilir. Gerekirse liste sözcüleri merkezi bir yönlendirmeyle sadece büyük kentlerde değil özellikle taşra illerinde görüşlerini eşitlikçi imkanlar çerçevesinde savunmalıdırlar. Partinin mevcut yönetimi bu temel görevi yerine getirmeyi ya da bu iç tartışmayı örgütlemeyi acilen yerine getirmelidir. Çoğulculuk ya da parti içi demokrasinin somutta nasıl gerçekleştirileceğinin mihenk taşı tam da bu noktadır. Parti aygıtının sağlıklı bir iç tartışma süreci yaşaması şu an herşeyden önemlidir. Bu süreç sağlıklı yaşandığı takdirde kongre de anlam kazanacaktır.

Nasıl bir parti projesi?

Partimiz ÖDP artık kuruluş sürecini tamamlamış bulunuyor. Dolayısıyla mevcut parti projesinin bundan böyle değişikliğe uğratılması kaçınılmazdır. ÖDP kuruluş süreci projesi "yapılabilir"in sınırına gelmiş dayanmıştır. Bundan böyle bu projeyi zorlamak hem yararsız hem de anlamsızdır. Bu projenin başlangıcında Medyaya (yani büyük sermayenin yazılı ve özellikle görsel yayın organlarına) gereğinden fazla önem verilmiştir. Bu önem kimin kimi kullandığı sorusunu hep gündemde tutmuştur. Önümüzdeki süreçte bunun bilançosu da çıkarılmalıdır. Bilindiği gibi ÖDP'nin medyada yer alması genellikle politikalarının medyanınkilerle paralellik gösterdiği durumlarda olmuş, geri kalan sayısız durumda tam bir **susuş kumpası** ile karşılaşılmıştır. Bunun böyle olmasında da hiçbir şaşırtıcı yan yoktur. Sınıfsal çıkarlar herşeyin önündedir. Ama bu bizim için de böyle olmalıdır. İşte ÖDP'nin yeni dönem projesi tam da bu temel üzerinde yükselmelidir. Nedir bu proje? Tek cümleyle: **İşçilerin, emekçilerin ve ezilenlerin ÖDP'si!** Böyle bir proje artık içinde bulunduğumuz dönemeçte ilk projeden daha gerçekçi ve moda deyişle **'fisible'**dir. Partimizin programı tüm eksikliklerine rağmen böyle bir parti projesine yeterince uygundur. Mevcut parti projemiz örgütü bir **yurttaşlar topluluğu** olarak görüyor. Bunu, yaşayan, canlı sınıflar üzerinden bir projeye dönüştürmeliyiz. Ya bunu yapmayı becereceğiz, ya da mevcut partinin giderek sönmesinin biçâre izleyicileri olacağız. Tercih hepimizin!

ÖDP'nin yeni yönelişi ne olmalıdır?

ÖDP Büyük Kongreden sonra mevcut çalışma tarzını bütünüyle değiştirmelidir. "Parti olmayan parti" ya da "parti gibi parti" tartışmasına son verilmeli ve partileşilmelidir. Sırf İstanbul ilçe kongreleri bile katılım açı-

sından vahim bir göstergedir. Kongreler hemen her yerde ortalama % 50 katılımla yapılıyor. Partinin 20 bin dolayında üyesi var ama bunların en çok 3-4 bin kadarının aktif olduğu biliniyor. Bu durumda Büyük Kongre sonrasında ilk yapılması gereken artık faal olmayan üyelerin parti faaliyetine kazandırılmaya çalışılması olmamalıdır. Çünkü bu, havanda su dövmektir. Parti örgütlenme faaliyetlerini bütünüyle dışarıya çevirmelidir. Partinin, kendi kongrelerine katılmayan üyeleri "örgütlemeye" çalışmakla vakit geçirmesi düşünülemez. Bunlar "parti dostu" olarak kalmalıdırlar. Zaten onlar üye olmayı da bir anlamda nostalji olarak yaşamışlardı. Öyle kalsınlar!

Partinin yeni yönelişi kesinlikle işçi ve emekçilere doğru olmalıdır. Doğru politikaların kazanabileceği sayısız doğal işçi önderi vardır. Sözü edilen bu insanlar sosyalist işçiler değildir. Kendi bulundukları işyerlerinde çevreleriyle ilişkileri üst düzeyde, harekete geçirebilecekleri insan sayısı fazla olan önderlerdir. Kitlesel bir işçi emekçi partisi bunları öncelikle kazanmak zorundadır. Bu yönelişe uygun olarak partinin bütün ilçelerinde iyi hazırlanmış bölge haritaları asılı olmalıdır. Bu haritalar üzerinde bütün işyerleri özel işaretlerle belirtilmelidir. Hangi işyerinin nerede olduğu, kaç kişiyi istihdam ettiği, kaç vardiya çalıştığı, çalışma saatleri belirtilmelidir. Kuşkusuz bu işyerleri sadece kol işçilerinin çalıştığı birimler olmamalıdır. Bütün banka ve sigorta şirketleri, hastahaneler, okullar, belediyeler vb., haritada işaretlenmelidir. Parti **işçi komisyonları** bu çalışmanın öncülüğünü almalı, ama partinin tüm üyelerini işçi ve emekçilere yönelik yürütülecek faaliyete ortak etmelidir. Partinin her ilçedeki işçi komisyonları parti faaliyetlerinin omurgasını oluşturmalıdır. Partinin tüm faaliyetleri içinde öncelik buraya verilmelidir. İlçe işçi komisyonları işaretli işyerleriyle sürekli temas halinde olmalı, genel politik olduğu kadar o işyerleriyle ilgili özel bildiriler de çıkarmalıdır. Parti ilçe işçi komisyonları kendi aralarında sürekli ilişki içinde olmalı, birbirlerine deneylerini aktarmalı ve deneylerin tüm parti aygıtına ulaştırılmasına özen göstermelidir. ÖDP'nin dışa açılması ve bir işçi-emekçi kitle partisi haline dönüşmesi bu komisyonların yürüteceği faaliyetlerin gücüne, tüm partililerce desteklenmesine bağlıdır. Mahalle çalışması ikincil bir alandır. Öncelik mahalle komisyonlarından çok işçi-emekçi komisyonuna verilmelidir.

Parti içinde yaygın bir kanı işçi hareketi yükselişi olmadan ciddi bir işçi katılımının sağlanamayacağıdır. Bu görüş kısmi bir doğruyu ifade ettiği için esasen yanlıştır. Burada sorun partinin öncelikleri ve tercihleri meselesidir. Öncelik nereye veriliyorsa insanlar oralardan kazanılır. Kaldı ki işçi kesimine şimdiden yönelinmezse ilerde yükseliş anında da sizden önce yönelmiş olanlar kazançlı çıkacaktır. İşçi-emekçi hareketine ancak o

hareketler yükselişe geçtiğinde ağırlık vermek şeklinde bir örgütsel politika olamaz. Böyle bir politika, daha doğrusu böyle bir gerekçeyi ileri sürmek yöntemsel olarak da yanlıştır. Şu anda harekete geçmiş olan hiçbir kesim bulunmadığına göre faaliyetimizi basın açıklamaları yapmakla mı sürdüreceğiz? Hayır! O halde işçi ve emekçi kesimler içinde önümüzdeki dönemden başlayarak sistematik bir çalışma sürdürmeli, partiyi bu anlayışa bağlı olarak donatmalıyız.

Politikada cesaret!

ÖDP bugüne kadar yürüttüğü politikalarda nadiren atak ve cesur adımlar atabilmiştir. Türkiye gibi zincirleme bunalım ve altüst oluşların yaşandığı bir ülkede kılı kırk yararak adım atmak aslında politika yapmamakla eşanlamlıdır. Yeni seçilecek organların en önemli görevi keskin dönemeçlerde ani ve cesur kararlar alabilmeleri olmalıdır. Son derece ihtiyatlı davranarak politika yapmaya çalışmak partiyi hep olayların akışına kapılıp sürüklenme noktasında bırakacak, bu da, kitlelerin partiye güven duygularını azaltacaktır. Tabii ani ve cesur kararlar alabilmek için sizin de güvenip dayanabileceğiniz bir örgütlü kitleye ihtiyacınız olacaktır. ÖDP'nin mevcut yönetiminin kararsızlık, çekingenlik ve tereddütlerinin ardında esas olarak böyle özgüvenli ve dinamik bir kitlenin olmaması yatmaktadır. Yani yönetim de kendi kitlesine fazlaca güven duymamaktadır. Söz konusu olan karşılıklı bir etkileşimdir. Bu durumu değiştirmek yeni dönemin en önemli görevidir.

İşte partinin yeni dönemde girişeceği işçi-emekçi yönelişi parti yönetimiyle kitlesi arasında karşılıklı bir güven ortamının doğmasına yol açacağından önderliğin, partinin ve sınıfın daha özgüvenli ve cesur davranmasına imkan sunacaktır!

TÜRKİYE'DE SINIF MÜCADELELERİ

Cilt 1 (1919-1980)

Sungur Savran

Bu kitabın konusu 20. yüzyıl Türkiyesinin politik tarihinin yorumlanmasında en yaygın etkiye sahip olan iki düşünce tarzıyla hesaplaşma yoluyla düne ve bugüne, bu iki düşünce okulunun getirdiği açıklamalara alternatif bir açıklama getirmek. Sözkonusu iki düşünce tarzından ilki, ta 30'lu yıllardan başlayarak 70'li yıllara kadar Türkiye solunu etkisi altında bırakmış olan sol Kemalizm. İkincisi ise, 80'li yıllarda sol Kemalizme, hakim ideolojinin sınırları içinden bir alternatif oluşturmaya yönelen sol liberalizm.

Siyasal İslâm karşısında kadınlar*

GÜLNUR SAVRAN

Dinlerin tarihini kadınların ezilmesinin tarihi olarak da okumak mümkün. Çoktanrılı dinlerden tektanrılı dinlere geçiş, aynı zamanda, ticaretin yaygın olarak geliştiği, artığın büyüdüğü ve erkek egemenliğinin kurumsallaştığı toplumlara geçiş demek. Ancak bu yazının amacı, genel olarak dinler karşısında kadınların konumuna açıklık getirmek, farklı dinlerde kadınların tâbiyetini yeniden üreten ve süreklileştiren sembolleri yorumlamak değil. Bu yazının, çok daha sınırlı ve özgül bir sorun etrafında süren bir tartışmaya marksist ve feminist bir pozisyondan katılmanın ötesinde bir iddiası yok. Kast ettiğim sorun şu: Bugün Türkiye'de (RP'nin iktidardan düşmesine rağmen) yükselen siyasal İslâma karşı kadınların nasıl bir mücadele perspektifi benimsemeleri gerekiyor?

Devletin ve hukukun İslâmi ilkelere dayandırılması anlamına gelen şeriat ya da siyasal İslâm, toplumun her alanının, bu arada "özel alan"ın da İslâmın denetimi altına girmesini öngörür. Kadınlar açısından bunun kritik anlamı, kamusal alanda kadınların nasıl ve ne kadar yer alabileceklerinden başlayarak, üreme ve doğurganlığa, anneliğe, evliliğe, akrabalık ilişkilerine kadar, bütün ilişki ve davranış biçimlerinin İslami ilkelere göre düzenlenmesidir.

Kamusal ve özel alanları denetlemeye talip olan bu ideolojinin hareket noktası **eşitlik değil farklılıktır.** İslâm açısından, kadınlarla erkekler yaradılıştan farklı ve birbirini tamamlayan varlıklardır. İslâmın kamusal ve

* Eğitim-Sen Kocaeli şubesinin 15 Haziran 1997 tarihinde Kocaeli'de düzenlediği panelde yaptığım konuşmanın genişletilmiş hali.

özel alanları düzenleyen hukuku da kaçınılmaz olarak kendi "doğal hukuk" anlayışının bir uzantısıdır: Tanrı buyruğuyla mutlaklaştırılan bu farklılık ideolojisi, kamu hukukunda da özel hukukta da kadınlarla erkeklerin hak ve ödevlerini farklı tanımlar. Kısacası, anne ve eş kimliğine mahkûm edilmek, boşanma, miras, tanıklık, velâyet vb. konularda erkeklerden farklı bir statüye lâyık görülmek kadınların bu ideoloji çerçevesinde kolayca sorgulayabilecekleri şeyler değildir. Öncülü eşitlik değil de farklılık olan ve bu öncülün Tanrı kelâmıyla değişmez kılındığı bir ideolojide, ezilenler taleplerini olsa olsa Tanrının ve / ya da kendilerini ezenlerin inayetine dayandırabilirler. Bu mantıkta toplumsal ilişkiler eşit haklar temelinde değil, güçlünün güçsüzü himâye etmesi, güvence altına alması anlayışıyla düzenlenir. Nitekim İslâm'da çok karılılığın ve örtünmenin gerekçesi de bir yanıyla bu himâye mantığına dayanır: Çok karılılık, ticaretin ve savaşın (cihâdın) temel ekonomik dinamikleri oluşturduğu bir toplumda, yalnızlaşan ve yoksullaşan kadınların himâye altına alınması gereğinden kaynaklanmıştır. Kuşkusuz bunun daha derinde yatan asıl anlamı, "ezeli ve ebedi" erkek çokeşliliğinin meşrû bir kurumsal biçime büründürülmesidir.

Bugün siyasal İslâmcılarla kemalistler arasındaki itişmede kilit sembol haline gelmiş olan "örtünme" de İslâmın kadınlara yönelik himâyeci mantığının bir üründür. Çok doğaldır ki İslâm, erkek saldırganlığını, erkeklerin egemen olduğu bir toplumda egemen olanların ezdiklerine karşı kullandığı şiddet olarak yorumlamaz. Yine yaradılış farklılığı anlayışıyla tutarlı olarak, erkeklerin cinsel güdülerinin denetlenemez olduğunu var sayar ve bu saldırgan güç karşısında güçsüz olanı örterek himâye etmeye soyunur. Aslında soyut eşitlik anlayışına dayalı liberal söylemden daha gerçekçi bir tespittir bu: Erkekler gerçekten de kadınları şiddet tehdidiyle kuşatmışlardır. Ne var ki, bunun temeli toplumsaldır ve çözüm kadınların kısıtlanmasından değil, erkek şiddetinin cezai yaptırımlarla ketlenmesinden ve giderek erkeklerin değiştirilmesinden geçer.

Örtünerek kamusal alana çıkmayı talep eden kadınların bilincinde de benzer bir anlamı var örtünmenin. Bu kadınlar annelerinden farklı olarak, yabancı erkeklerin olmadığı mekânlara, özel alana hapsolmayı reddediyorlar. Kendilerini güvence altında hissedecek bir biçimde (örtünerek) kamusal alana, eğitime, çalışma hayatına, siyasete katılmak istiyorlar. Dolayısıyla da, kendi açılarından örtünmenin bir güvence, kamusal alana çıkmanın da bir özgürleşme olduğunu söylüyorlar. Ne var ki, bu söylemin bir yanılsamayı ifade ettiği, bu öznel bilincin gerçekliği yansıtmadığı açık: Erkek şiddetinin kendisini sorgulamadan, bu şiddet karşısında yine erkek egemenliğiyle bütünleşerek kendini savunmanın adı hiçbir koşul altında "özgürleşme" olamaz.

Öte yandan, örtünmeyi salt bir "kadın talebi" olarak görmek de müm-

kün değil. Örtünerek kamusal alana çıkmış kadın kimliği bugün siyasal İslâm açısından bir simge[1]: Kamusal alanda İslâmın (ve siyasal İslâmın gücünün) görünür hale gelmesinin bir aracı aslında örtülü kadınlar. "Özgürleşme" söylemiyle bu kadınlar kendilerinin simge olarak kullanılmalarına onay vermiş oluyorlar.

Örtülü kadınların simge olarak kullanıldıkları çeşitli aşamalarda karşılarına dikilen engellerle kanıtlandı: Refah Partisini yerel yönetimlere taşıyan kadınlar seçimlerden sonra evlerine gönderildiler. Genel seçimlerde ise, kısmen Refah'ın o dönem yaymaya çalıştığı "modernlik" imgesine halel gelmesin diye kısmen de RP'nin devletle erken bir yüzleşmeye hazır olmamasından bu kez de Meclis kapısının dışında tutuldu türbanlı kadınlar. Kendi öznel bilinçleri ne olursa olsun, örtülü kadınların İslâmcı erkekler tarafından iki yüzlüce kullanıldıklarına ilişkin başka olgular da saymak mümkün. Ama bu, o kadınlara karşı bizim tavrımızı doğrudan belirlememesi gereken bir şey.

Evet, bu "yanlış bilinç" karşısında bizim politik tavrımız ne olacak, ne olmalı? Herşeyden önce, kılık-kıyafet konusunda yasakçı bir mantığın sosyalistler ve / ya da feministler olarak kendi tutarlılığımızla bağdaşmayacağı açık. Ancak bunun da ötesinde, yasakçılığın pragmatik olarak da bir işe yaramadığını herkesin çoktan görmüş olması gerekir. Bugün örtünme bir simge değeri taşıyorsa, bunun nedeni kılık-kıyafet konusunda bugüne kadar kamu kesiminde uygulanan yasaklar, kısıtlamalardır. Ayrıca, kılık-kıyafet konusunda yasakçılık, kamusal alana rahatça çıkmaları zaten binbir nedenle engellenen kadınların bir kesimine ek bir engel getirmek olacaktır. Örneğin, siyasal İslâm yandaşı bir erkek rahatlıkla avukatlık, yargıçlık yapabilirken, kadın olduğu için (yani erkek egemenliğinin dinsel biçimleri yüzünden) belli bir kılığa büründürülen kadınların belli alanlardan dışlanmasına katkıda bulunmak demektir bu. Bir kadın kesimini bir kez daha evlere hapsolmaya mahkûm edip, onların üzerindeki cinsiyetçi baskının artmasına yol açmaktır..

Örtülü kadınların kamusal alanda yer almaları etrafında süren tartışma aslında çok katmanlı. Eğitim alanı için farklı gerekçelerle (öğrencilere "kötü örnek" olmak) karşı çıkılıyor bu kadınların çalışma haklarına, hukuk alanı için farklı, hekimlik için farklı.. Dayandığı mantığı açığa vurması ve liberal bir yaklaşımla marksist ve feminist bir çerçeve arasındaki farklılığı kavramlaştırmada anlamlı ipuçları sunması açısından, örtülü kadınların yargıçlık yapmalarına karşı yükseltilen itirâza kısaca değinmek is-

1. Kuşkusuz kadınların simge olarak kullanılmaları siyasal İslâma özgü bir pratik değil. Erkek egemenliğinin kökten sorgulanmadığı bütün siyasal projeler, bu arada kemalizm de, kadınları bir simge olarak kullanmıştır. Bu konuda bkz. Aynur İlyasoğlu, **Örtülü Kimlik**, Metis Yay., 1994.

tiyorum.

Deniyor ki, "devletin ve hukukun tarafsızlığının simgesi" sayılabilecek yargıçlık gibi mesleklerde bu tarafsızlık ilkesinden hiçbir taviz verilemez. Oysa müslüman veya inançlı olmayan ya da müslüman olup siyasal İslâma muhalif olan bir kişi örtülü bir yargıç karşısında tarafsız bir mahkemede duyacağı güveni duyamaz. Hele hele müslümanlıkta kadılığın kadınlara kapalı tutulduğu göz önüne alındığında, örtülü kadınlar için bu hakkı talep etmek siyasal İslâmın düpedüz bir saldırısıdır. Bir defa İslâmın kadınlara yasakladığı şeyler konusunda, siyasi İslâmın "takiyyelerini" teşhir etmek amacıyla bile olsa, İslâmın çerçevesine atıfta bulunarak kadınların önüne engeller çıkarmanın bize düşmediği kanısındayım. "Devletin ve hukukun tarafsızlığı" meselesine gelince: Yargıçların Türkiye'de giydikleri cüppelerin, İngiltere'de taktıkları perukların anlamı nedir aslında? Mahkemelerin tarafsızlığı mı, yoksa devletin ve adaletin "halkın" üstünde bir güç olarak kutsallaştırılması mı? TBMM'de milletvekillerinin giydikleri koyu renk takım elbiseler ve taktıkları kravatlar da birer sembol değil midir? İslâmi kılıklar karşısında bir başka tarafın, devletin sembollerinin savunuculuğunu yapmak biz marksistlere, feministlere düşmez diye düşünüyorum. Buna karşılık, devlet kurumları da dahil olmak üzere, **ergin** sayılan herkes için kılık kıyafet konusunda tam bir özgürlüğü savunmak, **bütün** kadınlar için kıyafet kısıtlamasına karşı çıkmak, devletin kadınların "namus ve iffetinin" bekçiliğini yapmasına da anlamlı bir muhalefettir.

Yasakçılığın bir başka örneği de, zaman zaman, sadece imam nikâhıyla bir erkekle birlikte yaşayan kadınlara yönelik olarak ortaya çıkıyor. Bu kadınların cezalandırılması talep edilebiliyor. Bunun anlamı ise çok açık: Zaten dinsel nikâh koşullarının mağdur ettiği bir kadını bir kez daha mağdur etmek, bu arada, aslında eşitsiz[2] bir sözleşme olan medeni nikâhı yüceltmek.

Kuşkusuz, soyut da olsa, gönürde de olsa medeni nikâh, eşit yurttaşlar çerçevesine dayalı bir kurum olduğu ölçüde miras, boşanma, velâyet vb. konularda kadınların hak talep etmesine çok daha fazla izin verir. O zaman, medeni nikâhın kadınlara sunduğu göreli kazanımlara sahip çıkmamız ama ufkumuzu bu kurumla sınırlamamamız gerekiyor. Bu yaklaşımı nikâh konusunda şöyle somut bir talebe dönüştürebiliriz: Tekeşli olmak ve idari bir merciye bildirilmek koşuluyla, **nikâhlı nikâhsız** bütün birliktelikler de kadınlar ve çocuklar medeni nikâhın sunduğu haklardan yararlanabilmelidir. Bu, bir yandan medeni ya da dinsel nikâh kurumunun zayıflaması anlamına gelecektir, öte yandan da nikâhlı olup olmamak ve nasıl bir

2. Görünürde eşit yurttaşlar arasında yapılan bir sözleşmedir nikâh. Ancak cinsiyetçi işbölümü sürdükçe bu ancak (en iyi durumda) soyut bir eşitlik olacaktır. Zaten hukuk ve sözleşmeler eşitsiz toplumsal durumları düzenleyen kurumlar değil midir?

nikâhla evlenildiği kişilerin ahlâki ve dinsel inançlarıyla ilgili bir sorun düzeyine çekilmiş olacaktır.

Örtünmeyle ilgili bu gürültünün ardında, yasakçılığın bastırdığı bir çelişki yatıyor. Örtünmenin siyasallaştığı, simge haline geldiği bu durum aslında bu kadınların kendi içlerinde bir çelişkiyi barındırdıklarının işareti: Bir yandan kamusal alana aktif olarak katılma talebiyle "geleneksel olan"a karşı çıkıyor bu kadınlar. Öte yandan da bunu örtünerek, yani "modern olan" karşısında geleneksel olana sahip çıkarak yapmaya çalışıyorlar. Bu çelişkinin onları erkek egemenliğiyle yüzleşmeye, kendi evliliklerinde erkekleriyle sürtüşmeye itmemesi çok güç. Ne var ki, devletin baskıcı uygulamaları karşısında siyasi yoldaşlarıyla (erkekleriyle) kenetlenmeleri de doğal[3] Yasakçı uygulamalar kalktığında, örtünme siyasal İslâmın gücünün simgesi olmaktan çıktığında, bu kadınlar bu çelişkiyi yaşama imkânına kavuşacak. O zaman siyasal İslâm projesinin sınırlarına sığmaları belki de güçleşecek..

Kemalist kadınlar cephesinde örtülü kadınlara karşı yasakçılıkla elele giden bir başka yaklaşım da onları aşağılamak, küçük görmek. Oysa, "çağdaşlık" / gerilik, "aydınlık"/ karanlık gibi katıksız bir aydınlanmacılığın has kavramlarına dayandığımızda, örtülü olmayan bizlerin "kurtulmuş kadınlar" olduğumuz yanılsamasına düşmek işten bile değil. Bu tuzağa düşmemek için "çağdaşlığın" biz örtünmeyen kadınlara neler vaad ettiğini hatırlamak gerekiyor:Medeni nikâh, eğitim ve çalışma hakları açısından erkeklerle kâğıt üstünde eşitlik, siyasete eşit katılım hakkı, genel olarak kamusal alana çıkma hakkı. Gerçekte neler yaşıyoruz peki? Medeni nikâhlı kocalardan dayak, cinsel şiddet; eviçinde, mesaisi bile olmayan ve adı konmamış karşılıksız emek; eviçindeki, şiddet yoluyla süreklileşmiş bu güvencesiz kadın işlerine mahkûm olmak; siyasette yalnızca oy deposu olarak var olmak; o çok sözü edilen kamusal alanda, sokaklarda varolma hakkımızı geceleri ya da erkeklerin tekelinde bulundurdukları yerlerde kullanmaya kalktığımızda şiddet tehdidi ya da doğrudan şiddetle yüzyüze gelmek vb. vb.. Erkek egemenliğinin eşit yurttaşlığa dayalı çağdaş biçiminin bize sundukları bunlar. Kuşkusuz bu biçimin son derece önemli ve bizim için vazgeçilmez bir üstünlüğü var. O da, eşitlik söyleminin bize, **mücadele silâhları** sunmuş olması. Bu silahlar, bizim yasal-siyasal haklarımız. Bunun da ötesinde, eşitlik söylemine dayanarak, soyut eşitliği **durum eşitliğine** dönüştürmeye yönelik talepler geliştirmek, örneğin kadınlar lehine ayrımcılık ilkesinin benimsenmesi için mücadele etmek olanaklı.

3. RP'nin İstanbul İli Hanımlar Komisyonu başkanı seçimlerden sonra şöyle diyordu: " hanımlarımızın adaylıklarını koymaları için henüz çok erken.. Çünkü tesettürlü olarak Meclise girdiğimizde, bir davanın bayraktarlığını yapmakla birlikte.. oradaki milletvekillerini zor durumda bırakacağız."

Yine de bütün bunlar, bizim kurtulmuş, kendi emeğine, bedenine, kimliğine sahip çıkan kadınlar; buna karşılık örtülü kadınların ise cahil, geri, kimliksiz kadınlar olduğu anlamına gelmiyor. Ancak erkek egemenliğinin bu çağdaş ve en sinsi, yanılsamalara en açık biçimine yaslanmak bugünkü koşullarda çok şaşırtıcı değil. Bu yüzden, siyasal İslâmın cinsiyetçiliğine, açık kadın düşmanlığına karşı "laik" kadınların geliştirdiği tepkiyi laiklik / laiklik karşıtlığı ekseninden çıkartmak çok önemli. Bunun yolu, bu "çağdaş" (burjuva) düzenle eklemlenmiş erkek egemenliğinin teşhirinden, buna karşı mücadeleyi bütün kadınlar için örmekten geçiyor. Başka bir deyişle, imam nikâhına karşı çıkarken, medeni kanunun, erkeğin aile reisliğine dayalı tüm mantığına karşı çıkmak, nikâhsız birlikteliklerde kadının yasal güvencelere kavuşmasını savunmak; örtünmeye karşı ideolojik mücadele verirken, devlet kurumlarında kadınların kılık-kıyâfet yönetmelikleriyle kısıtlanmasına karşı çıkmak; laik eğitimi savunurken eğitimde cinsiyetçiliğe (ve şovenizme) karşı çıkmak; kadınların çalışma haklarını savunurken, erkek / kadın işleri ayrımına, kadınların düşük ücretli, güvencesiz işlere, kayıt-dışı sektöre mahkûm edilmelerine karşı mücadele vermek, kadın ve erkek işçilerin doğum izni ve çocuk bakımı imkânlarından yararlanmasını talep etmek; tarikatlerde erkeklerin kadınlara yönelik cinsel istismarını, İslâmın çok karılılık kurumunu teşhir ederken, bu istismarın ve çok eşliliğin metreslik gibi çağdaş biçimlerini de (ahlâkçı olmayan ve kadınları gözeten bir anlayışla) gündeme getirmek... Bütün bunlar, feminizmin ve marksizmin soyut eşitliğe dayalı yurttaşlık çerçevesine yönelttiği eleştirinin sahiplenilmesiyle mümkün.

Siyasal İslâmın kadınlara yönelik tehdidi karşısında, kısmen kendiliğinden kısmen de yönlendirilmiş bir refleksle sokağa dökülen kadınların tepkisini laiklik / laiklik karşıtlığı ekseninin dışına çekebilmenin içinde yaşadığımız somut siyasal konjonktür açısından da yakıcı bir önemi var. Bu kutuplaşma bugün bir başka ikiliğin damgasını taşıyor, anlamını, rengini bir başka ikilikten alıyor: Şeriat/askeri vesayet[4] ikiliği! Kadınlar açısından şeriatın mı, şovenizme militarizme dayalı bir devletin mi daha büyük bir tehdit oluşturduğu tartışmasını baştan reddedip şunu belirtmekle yetineyim: Biz Türkiyeli kadınların, şeriatın orduyla, darbeyle geldiği Pakistan, Bangladeş gibi örneklere ihtiyacımız yok. 12 Eylül darbesinin, İmam-hatip okulları ve zorunlu din dersleri aracılığıyla kendisine bir yedek güç oluşturduğu, sola karşı siyasallaşmış bir İslâmı pompaladığı hepimizin bildiği bir şey. Dolayısıyla, yukarıda sözünü ettiğim şeriat-askeri vesayet ikiliğinin aslında bir ikilem olmadığını da biliyoruz.

Bu yüzden de bizim için şu anda daha anlamlı olabilecek örnek, "hem

4. Darbe tanımı tartışmasına girmemek için bu daha kapsayıcı ifadeyi tercih ettim.

darbe hem şeriat'ın[5] kadın-erkek herkesi kıyıma uğrattığı Cezayir. İşin ürkütücü yanı, Cezayir'i bugüne getiren süreçle Türkiye'de yaşanan süreç arasında çok fazla benzerlik olması. Türkiye'de ulusal kimlik oluşturma adına geliştirilen ve devletin dini denetlemesine dayalı baskıcı laiklik anlayışı, dinin Sünni İslâm biçiminde tekleştirilmesine yol açmıştı. Cezayir'de ise 1962'de Cezayir'in bağımsız bir devlet olmasıyla başa geçen Ulusal Kurtuluş Cephesinin sömürgeciliğe karşı geliştirdiği "bağımsızlık" politikası, tarikatlere dayalı İslâmı Araplaştırarak tekleştirmişti. Türkiye'de bunu izleyen süreç, çeşitli hükümetlerin ve 12 Eylül yönetiminin sola karşı Sünni İslâmcıları güçlendirmeleriydi. Cezayir'de buna tekabül eden bir politikayı da 1965-1980 döneminde Bumedyen kendi yönetimine karşı her tür muhalefet karşısında İslâmcıları güçlendirerek izlemişti. Benzerlikler burada bitmiyor. Cezayir kadın hareketi, darbe öncesinde, şeriat/darbe ikiliğine hapsolup darbeye hayırhah bakan kadınlarla bu ikilemi reddeden kadınlar arasında bir bölünmeye tanık oldu. Türkiye'de de, Ankara'da yapılan "Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü"ne büyük bir kadın kitlesi katılırken, pankartlarında örtülü kadınlara duyduğu düşmanlığı dile getiren, kendini devlet katında meşrulaştırmaya özel özen gösteren bu yürüyüşe bir çok sosyalist ve feminist kadın destek vermedi.[6]

Öyleyse, siyasal İslâmın kadınlara yönelik olarak ve kadınlar üzerinden yürüttüğü politikalara karşı kadınların mücadelesinin hareket noktası, askeri vesayete, militarizme ve hatta erkek egemenliğinin daha "çağdaş" biçimlerine sığınmanın reddi olmalı. Bu mücadele perspektifi, çeşitli kadın kesimlerinin erkek egemenliğine, cinsiyetçiliğe isyanını birbirine eklemleyen bütünlüklü bir erkek egemenliği eleştirisinden beslenmeli.

Ancak bu kadarıyla kalındığında, siyasal İslâmın belirlediği gündem karşısında savunmacı bir politikaya hapsolmuş oluruz. Ayrıca, buraya kadar söylediklerim, siyasal İslâmın sözcülüğünü yapan eğitimli, kentli bir kadın grubu için geçerli. Oysa siyasal İslâmın tabanını oluşturan, yoksullaşmış, büyük şehirlerde atomize olmuş ve bunlar karşısında koca, cemaat güvencesi arayan, İslâmi toplulukları bir dayanışma ağı olarak yaşayan çok daha büyük bir kadın kesimi var. Bu kadınların (ve bu erkeklerin) ise kimlik sorunu, geleneksel olanla olmayan arasındaki çelişki vb.'nin çok daha berisinde, zorunlu göçün ve saldırgan liberal politikaların paramparça ettiği hayatları var. Refah Partisinin tabanını oluşturan bu yoksullar ordusuna savunmacı politikaların çok ötesinde bir alternatif sunmak bizi bekleyen en önemli görev. Bunun yolunun bu insanlar arasında örgütlenmekten geçtiğini, bu örgütlenmenin öznesinin de Özgürlük ve Dayanışma Partili kadınlar ve erkekler olması gerektiğini söylemeye bile gerek yok...

5. Bkz., Nesrin Tura, "Hem Darbe Hem Şeriat", **Pazartesi** Dergisi, Sayı 27.

6. Bu yürüyüşte, üzerinde çarpı işareti olan bir örtülü kadın pankartı taşınmış, Anayasa Mahkemesi Başkanı başta olmak üzere çeşitli devlet adamlarının desteği sağlanmıştı.

Murat Belge'nin sol liberal cephesine dair

TARIK ALİ DİYAR

Neşe Düzel'in **Yeni Yüzyıl** Gazetesinde yayınlanan "Pazartesi Konuşmaları"nın 09.06.97 tarihinde konuğu Murat Belge idi.[1] Düzel ile Belge, bu görüşmede dünya durumu ve Türkiye üzerine ayrıntılı sayılabilecek bir tartışma yapıyorlar ve Belge düşüncelerini politik sonuçlara bağlayarak ortaya koyuyor. Ayrıntısını aşağıda tartışmaya çalışacağımız bu görüşmede Belge, ulus devletin yok olduğunu, kol emeğinin eski önemini yitirdiğini hatta kime işçi diyebileceğimizin tartışılır hale geldiğini, varolan proleteryanın en gerici ideolojik kesim olduğunu, solun özelleştirmeyi desteklemesi gerektiğini, Kemalizm ile hesaplaşılarak demokratik görevler bakımından burjuvaziyle yakınlaşılması gerektiğini ve buradan hareketle bütün bu "gerçekliğin" solu burjuvaziyle ittifaka götürmesi gerektiğini belirtiyor. Görüşmenin sonucunda ise ittifakin hedefini **sol liberal bir cephenin** oluşturulması olarak koyuyor.

Aslında bütün bu söylenenlerle yeni karşılaşmıyoruz. Bu görüşlerin hemen hepsi bugün burjuva dünyasının hâkim okulları tarafından yaklaşık 20 yıllık bir zaman dilimi içerisinde; ideolojilerin ve tarihin sonu, sanayi sonrası toplum (post-fordizm) ve son olarak da küreselleşme tezleriyle dile getirmekteydi. Dolayısıyla Murat Belge bütün bu görüşlere soldan bir katkı yapmış görünse de aslında bu katkılar temel olarak bujuva liberaliz-

1. Murat Belge hakkındaki kısa özgeçmiş açıklamasında şunlara değinilmiş: 'Sol dünyanın önemli ideologu Murat Belge, Helsinki Yurttaşlar Meclisinin dünya başkanı, **Birikim** Dergisi ve İletişim Yayınları kurucusu olan Belge, Bilgi Üniversitesi Edebiyat Bölümü Başkanı. Belge'nin edebiyat, siyaset ve İstanbul üzerine yazıları var."

minin şu anki stratejik yönelimi ile oldukça bütünleşmiş düşünceler...

Tam bu noktada en son söyleyeceklerimizi en başta söylemenin yararı var. Proletarya diktatörlüğünün inatçı bir savunucusu olarak[2], başta burjuva dünyası olmak üzere o dünya ile kardeşlik yemini eden "solcularımız"ın "değişen dünya gerçekliği" olarak ortaya koydukları şeylerin birer mistifikasyondan ibaret olduğunu üstüne basa basa söylemek gerekiyor. Esasen burjuva dünyasının ideolojik hegemonyasını sağlamlaştırmak için öne sürdüğü tezlere "soldan" böyle bir destek gelmesi de yeni birşey değil. Marksist hareket **Komünist Manifesto**'nun yazılışından bu yana geçen 150 yıllık zaman dilimi içerisinde böyle savrulmalarla her zaman karşılaştı.

Sol liberalizm nedir?

Sol liberaller için dünyanın yeni koşulları ya da çok sevdikleri kavramla "değişen dünya" üç durum etrafında şekilleniyor: Komünizmin çöküşü, klasik sınıf mücadelelerinin sona ermesi ve küreselleşme. Adı geçen görüşmede Belge'nin söylemek istediği şeyleri de bu kavramlar etrafında toparlayabiliriz.

Buna göre SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinde proletarya diktatörlüğü - ki zaten sosyalizmi ve komünizmi bununla eşdeğer görüyorlar- yaşanmış, oradaki rejimler sonuçta çökmüştür. Bunun nedeni ise piyasanın serbest olarak işlemesine engel olan devlet müdahaleciliğidir. Bakın Murat Belge adı geçen görüşmede buna yönelik bir soruya nasıl cevap veriyor. "...trendlerin geçerli olduğu bir dünyada yeni solun devletçilik düşünmesi mümkün değil. Sol özelleştirmeye karşı çıkmamalı ama uzun vadede çalışanların kararları verdiği bir özyönetim geliştirebilmeli." Burada da çok açık görüldüğü gibi sol liberal projenin amentüsü piyasa koşullarına bir devlet müdahalesi olmadan bunun serbestçe işlemesidir.

Elbette bir kez sosyalizmin çöktüğü söylendi mi tek sorunun piyasa koşullarına devlet müdahalesi olduğu söylenmiyor. Bunun arkasından toplumsal devrimi gerçekleştirecek motor kuvvet işçi sınıfının kol gücünün sömürülmesi üzerine bina edilmiş sanayi toplumunun bittiği ve işçi sınıfı kimliğinin de parçalandığı vurgulanıyor. Murat Belge'ye kulak verelim:

2. Bu arada proletarya diktatörlüğünün inatçı bir savunucusu olmayı Murat Belge tarafından psikolojik sorunlu olarak damgalanmayı göze alarak belirtiyorum. Çünkü Belge adı geçen söyleşide: "Solcular bir şaşkınlık döneminden mi geçiyor bugün?" sorusuna aynen şu cevabı veriyor: "...ihtilâl yapalım, proletarya diktatörlüğünü kuralım diye yola çıkmış bir adamın bu noktada psikolojik sorunu var. Değiştiğim zaman acaba olduğum şeyi reddettim mi korkusu gelir insana. Ben dönek miyim diye endişe duyarsın." Bu bölümde geçen saptamalarla, Murat Belge'nin sayılmayan vasıflarından birinin de hekimlik olduğunu görüyoruz. Zannederiz bölümü de psikiyatri olmalı.

"...yeni koşullarda kime işçi diyeceğiz konusu tartışılıyor. Siemens'te 2000 adam vida sıkıyorsa 5000 adam dizayn yapıyor. Şimdi bu adamın nesi proleter ...çünkü biz vida sıkıştıran adamı proletarya kabul edip gel kardeşim diktatörlüğünü kur ve bu memleketi yönet dediğimiz zaman herkesten önce bir kere bu adam inanmıyor buna. Çünkü hayatta vida sıkıştırmaktan başka bir iş yapmadığını biliyor. Başlangıçta herşeyin üzerine oturtmaya çalıştığımız kol emekçisi, proleter dediğimiz adam bugün ideolojik bakımdan en gerici kesimlerden biri oldu. Ailede dayak, toplumda ırkçılık hep oradan çıkıyor." Buna yönelik olarak söyleyecek çok şeyimiz olacak ama ilk olarak bir tuhaflığa işaret etmek gerekiyor. Belge görüşmenin bir yerinde "kime işçi diyeceğimiz tartışılır" derken başka bir yerde "kol emekçisi proleter dediğimiz adam bugün ideolojik bakımdan en gerici kesimlerden biri oldu" diyor. Bir taraftan siz birşeylerin yokolduğunu, belirsizleştiğini söyleyeceksiniz diğer taraftan hiçbirşey olmamış gibi o sınıfın sosyolojik tahlilini yapacaksınız.

Son olarak da karşı konulamaz bir durum olarak tespit edilen küreselleşme olgusu var. Buna göre; dünyanın ekonomik bakımdan bütünleşmekte olduğu, yeryüzünde çok uluslu (hatta trans-nasyonal) şirketlerin faaliyeti dolayısıyla ulus devletin ortadan kalktığı ve az gelişmiş ülkelerin ulusal sınırlar içine dönük sanayileşme politikalarından vazgeçmesi, gerektiğinde bütün denetimi emperyalist kurumlara bırakması (IMF, Dünya Bankası) tembih ediliyor. "Solcu", aydın Murat Belge'den de bu görüşe tam destek var. "...şu anda bütün sonuçlarıyla ortada olmayan ama trendlerini görebildiğimiz ulus devletin ortadan kalktığı ciddi bir dönüşümden geçiyor dünya. Toplumlar yeniden biçimlenirken hiyerarşik yapılar çözülüyor."[3]

Komünizmin iflas ettiğinin söylendiği, işçi sınıfı ve ulus devletin yok olduğu bir dünyada işçi devrimi için mücadele anlamsız bir maceradır sol liberallere göre. İşte tam bu noktada sol liberalizm stratejik hedefini demokratik programın geliştirilmesi olarak koyuyor. Murat Belge'nin anlatımıyla "liberalizme düşman olmayan bir sol yaratarak bu ikisi arasında asgari müşterekleri sağlamak lazım." Böylelikle "Pazartesi Konuşmaları'nın" başlığı iri puntolarla atılmış oluyor: "Çare: Sol liberal cephe"

Peki gerçekten öyle mi, gerçekten komünizm iflas etti mi? İşçi sınıfı artık yok mu? Ya da ulus devlet ortadan kalkıyor mu? Bu sorulara bizim yanıtımız oldukça farklı olacak. Çünkü "Kararı verecek olan yanılsamalar değil olgulardır. Maksadımız maskeyi değil suratı göstermektir.[4]

3. Adı geçen söyleşi.

4. Lev Trotskiy, **İhanete Uğrayan Devrim.** Yazın Yayıncılık, s.19.

Yanılsamalar değil olgular

Sol liberalizmin "değişen dünya gerçekliği" olarak ortaya koyduğu temel argümanları, daha önce de belirttiğimiz gibi politik bir sonuç ile taçlanıyor. Bu politik sonuca karşı kendi önerimize geçmeden önce şu "değişen dünya gerçekliğine" ilişkin söyleyeceklerimiz olacak.

Komünizmin tarihsel olarak iflâs ettiği tezine burjuva dünyası yanında "sol'dan" böyle bir destek gelmesinin gerisinde, Türkiye'deki sol hareketin Kemalizm ile Stalinizmin melezlenmiş bir versiyonu olması yatıyor. Bu insanlar Marx'ın kendisinin ve Marksistlerin proletarya diktatörlüğü ile sosyalizmi birbirinden ayırdığını, sosyalizmin Lenin'in deyimiyle "sınıfsız toplum" demek olduğunu göremiyorlar.[5]

Elbette, 1917 işçi devrimine 1925'lerden sonra "tek ülkede sosyalizm" anlayışı gibi Marksizmle taban tabana zıt bir anlayışın egemen olduğu, devrimin o dönemlerden itibaren yozlaştığı, işçi devrimi ve onun bütün kazanımları üzerinde bürokratik bir kastın egemen olduğu dolayısıyla o bölgelerde yaşanan şeyin sosyalizm değil bürokratik işçi devletleri olduğu ve buna yönelik mücadele eden devrimci Marksist akımın kendisini bu bürokratik milli komünizm anlayışından teoride ve pratikte radikal bir biçimde ayırdığı gerçeği pek ilgilendirmiyor bu insanları. Onlar oralardaki her türlü anti-demokratik, tutucu indirgemeci anlayışı Marksizm ile eşdeğer tutarlar.[6] Halbuki çöken, bürokratik işçi devletleri ve Stalinizimdir.

Gelelim kime işçi diyebileceğimiz tartışmasına. Bir kere Marx işçi sınıfını sadece kol emeği ile çalışan kesimler kategorisiyle sınırlamaz. Marksizmde işçi sınıfı (proletarya) emek gücünü ekonomik nedenlerle satmaya zorlanan herkestir.[7] Bu ille bütün ücretliler demek değildir. Yani öyle ücretliler vardır ki maaşları sermaye biriktirmelerine elverir ve maddi zorunluluk altında değillerdir. Fakat bu kesim azınlıktadır. Ücretlilerin ezici bir çoğunluğu üretim araçları ve para kaynakları olmadığı için emek güçlerini satarlar ve oldukça ağır bir iktisadi zorlama altındadırlar. Bu açıdan bakıldığında vida sıkan da bir işçidir dizayn yapan da ve işçi sınıfı iddia edildiğinin aksine azalmamakta tersine artmaktadır. Büyüyen ve kapitalist dünya sistemini yaratan işçi sınıfı üretimden gelen gücü ile kapita-

5. V.I. Lenin, **Devlet ve İhtilal.** Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

6. "1933 yılı tüm Sovyet ekonomisinde 86.000 kişinin üstünde idareci ve mütehassıs olduğu kaydedilmektedir... 1930 yılında Rakovsky'nin yazdığı gibi sendikaların 300.000.000 rublelik bütçesinden 80.000.000 rublesi personele ayrılmıştır." Lev Trotskiy, **İhanete Uğrayan Devrim.** Yazın Yayıncılık, s. 100 - 102.

7. Marx Kapitalin I. cildinde proletaryayı şöyle tanımlıyor "İktisadi anlamda proleter kelimesinden sermayeyi üreten ve değerlendiren ücretli emekçiyi anlamak lazım gelir, bu ücretli emekçi sermayenin artı-değer ihtiyacı için faydası kalmadığı anda sokağa atılır."

lizmin devrilmesi için çalışacak kesimler içinde motor kuvvettir. Çünkü iddia edilenin aksine üretim birimlerinde kitlesel olarak vardır. Küçük burjuva liberal aydınlarımız sabah erken kalkmayı başarabilir, sokağa doğru bakabilirlerse servis araçlarında ya da yollarda işlerine giden proleterlerle karşılaşabilirler. Fakat bu noktada Murat Belge'yi anlayabilmek gerekiyor. İletişim yayınları ve **Birikim** dergisinin kurucusu olarak bu yayınların hiçbir zaman proletaryanın verili bilincine dışarıdan birşeyler aktarmak gibi bir derdi olmadı. Onlar Belge'nin kendi deyimiyle hayatı boyunca vida sıkıştıran proleterin kendiliğinden komünist oluvereceğini sandılar. Şu aralar bu beklentiyi de terk etmiş görünüyorlar ki yok olduğunu ilân ettikleri proletaryayı ideolojik olarak en gerici kesim ilân ediyorlar. Lenin'in ortaya koyduğu gibi, işçi sınıfına komünist bilinç ancak dışarıdan aktarılabilir ve ancak devrimci bir proleter zamanla bu sistemin pisliklerinden arınabilir. Yoksa kendi haline bırakılan bir işçi kendi haline bırakılan herhangi bir kesimin insanı gibi yaşanılan sistemin bütün olumsuzluklarını üzerinde taşıyarak davranabilir, bu da bizi şaşırtmamalıdır.[8]

Son olarak ulus devletin küreselleşme sonucunda yok olduğu iddiası var. Bu konuda **Sınıf Bilinci**'nin 16. ve 17. sayılarında küreselleşmenin bir efsane olduğu ayrıntılı olarak kanıtlanmıştı. Bu yüzden ayrıntıya girme yerine bu konuya bir takım temel sorularla değinmenin yeterli olacağını düşünüyorum:

1) Ulus devlet olgusu ortadan kalkmışsa ulusal para, maliye sistemi (ödemeler dengesi ve merkez bankası aracılığı ile) niye bütün ülkelerde varlığını sürdürüyor?

2) Ekonomik bütünleşme ulus devleti sona erdirip çok uluslu şirketler dönemini açtıysa neden ABD devleti dünyanın jandarmalığına soyunuyor? Neden kendi şirketlerinin ürünlerini korumak pahasına Japon şirketleri ve devleti ile boğazlaşıyor? Neden ülkemizin devlet başkanı neden yanına işadamlarını alıp uzak doğu senin, Latin Amerika benim, geziyor, iş ilişkileri kotarmaya çalışıyor?

3) Küreselleşme emek sermaye çelişkisini ortadan kaldırdıysa neden emperyalist ülkelerin bağrında kitlesel işçi mücadelelerine şahit oluyoruz? (İngiltere'de madenciler eylemi, Fransa ve Almanya'da kamu işçileri ve çalışanları eylemleri vs.)

4) Küreselleşen dünyanın barış, kardeşlik, özgürlük getireceği söylenirken neden dünyanın dört bir yanında etnik savaşlar ve milliyetçi boğazlaşma almış başını gidiyor?

5) Küreselleşmenin mabedi olarak gösterilen Ekonomik Bloklar neden

8. Bu konuda Sungur Savran'ın **Sınıf Bilinci**'nin Ocak 94 tarihli, 14. sayısında yayınlanan "Lenin'i Yakmalı mı?" adlı makalesi oldukça açıklayıcıdır.

tek bir bloğa dönüşmüyor da birbirlerine karşı kurulup birbirleri ile rekabet ediyorlar (AB'ye karşı oluşturulan NAFTA gibi)?

Bu soruların cevaplarını liberal dünyanın hiçbir temsilcisi veremez. Gerçekte ulus devlet olgusu ortadadır. Böyle bir efsane yaratılmasının nedeni ise dünya ekonomisinin değişen yörüngesi etrafında her türlü ulusal direnişi kırmak ve yaratılan bu ideolojik sis perdesiyle azgelişmiş ülkelerin emperyalist ülkelere kayıtsız şartsız teslim olabilmesini sağlamaktır. Bunun kurumları IMF, Dünya Bankası'dır, temel politik yönelimi ise Murat Belge'nin de destek verdiği özelleştirme hareketidir.[9]

Çare: Sol liberal cephe mi?

Türkiye kapitalizm ile demokratik bir burjuva devrimi yoluyla tanışmadı. Türkiye'de kapitalizmin inşası tepede ve devlet eliyle gerçekleştirildi. 1930'lu yıllarda sanayi yatırımları içeren devlet kapitalizmine, ellili ve altmışlı yıllarda eklemlenen özel sermaye birikimine tanık olundu. Bu birikim iç pazar ekonomisi ya da ithâl ikameci modelin yaşandığı bir süreçle birlikte yol alıyordu. Ne var ki 1970'lerden sonra genişleyen Türkiye ekonomisi bu iç pazar alanında bir takım engellerle karşılaşmaya başladı ve Özal'lı yıllarla da ihracata dönük ekonomik modele doğru geçildi. Günümüzde de devam etmekte olan bu süreç Türkiye'nin emperyalist dünyanın güdümüne bütünüyle teslim olmasıyla elele gidiyor. İşte tartışmanın odaklandığı yer de burası oluyor. Bazı "solcu" aydınlarımız, günümüzde burjuvazinin bir kısmının, bu atılım dönemi içerisinde devletin statükocu yanından bağımsızlaşarak oluşturulacak bir muhalefet cephesine katılabileceğini söylüyorlar. En çok savunulan noktalar ise, "Kürt sorununa karşı burjuvalar da barış istiyor" ya da "Susurluk'taki çetelerin ortaya çıkarılması için onlar da çaba sarfediyor, hatta ışık bile söndürüyorlar" oluyor.[10]

Burada bir üçgen ile karşı karşıya kalıyoruz: Devlet, Burjuvazi ve Rejim. Devlet iktisaden hâkim sınıfın bir hegemonik güç olarak diğer sınıfları baskı altında tutmak için kullandığı kurumsal bir yapıdır. Az gelişmiş kapitalist bir ülke olan Türkiye'de hâkim sınıf burjuvazidir. Burada az gelişmiş bir kapitalist ülke olma gerçeği, bizi "eşitsiz ve bileşik" bir biçimde emperyalizme bağlayan rejim sorunu ile başbaşa bırakıyor. Biraz önce

9. **Patronsuz-Generalsiz-Bürokratsız Sosyalizm** broşür dizisinin 5.'si olarak yayınlanan "Özelleştirmeye karşı sınıf mücadelesi" karşı konulamaz bir gerçeklik olarak sunulan özelleştirmeyi politik sonuçları ile beraber çürütüyordu.

10. Neşe Düzel sözkonusu söyleşide Murat Belge'ye soruyor: "...Yoksa sol burjuvaziyi eskisi gibi kesinlikle red mi etmeli?" Belge'nin cevabı net: "Reddetmemeli... Birçok konuda hâlâ ürkek olunabilir ama en azından oturup konuştuğun zaman birçoklarından önce bir burjuvayla ortak tavır saptayabilirsin."

sözünü ettiğimiz 1923 yılında gerçekleşen kitlesiz Kemalist burjuva devrimi sonrası ilk sermaye birikim süreciyle gelişen burjuvazi devlet bürokrasisine eklemlenmiştir. Bu eklemlenme sonucunda devlet yapısı ile burjuvazi arasında uzlaşmaz bir çelişki doğamaz.[11] Uzlaşmaz çelişkilerin olmaması siyasal iktidar düzleminde ebedi bir uyumun yaşanacağı, bir takım çelişkilerin yaşanmayacağı anlamına gelmez. Yalnızca Türkiye'de değil emperyalist ülkelerin bağrında bile farklı baskı grupları arasında, burjuvazinin farklı kesimleri arasında çatışmalara rastlanabilir. Fakat bu çelişkilerle dolu çatışmalar hiçbir zaman burjuvazinin, kendi bekâsının garantisi olan devlet kurumuna cephe alması sonucunu doğurmaz. İkiyüz yıllık kapitalist dünya kültürünün yanı sıra ülkemiz pratiği içerisinde görülen; Özal'lı yıllar, Cem Boyner hareketi, TOBB, TÜSİAD, Sabancı raporlarının cami avlusuna bırakılan bebek misâli nasıl da sahipsiz kaldıkları ortadadır. Burjuvazinin küçük bir kanadının huzur içinde yatırım yapıp kârını maksimize etmek için barış söylemi arkasına sığınmasından bir ittifak sonucu çıkarmak naiflikten öte siyasi kavrayış yokluğudur. Böyle bir ittifak içine ÖDP'yi davet eden Murat Belge, bu politik stratejiyi, aynı burjuvazi tarafından özelleştirme hareketi kapsamında işten atılan işçilerin, emekçilerin grev çadırının önünde açıklamalıdır.

Özetle burjuvazi, bir tarafta zenginliğin, bolluğun; bir tarafta ise açlığın, sefaletin, yoksulluğun baskının ve şiddetin egemen olduğu kapitalist dünya sisteminin mimarıdır. Demokratik bir program etrafında bile hareket edemeyecek kadar hantallaşmış, varolan statükocu gruplarla içiçe girmiş ve gericileşmiştir.

Buraya kadar bir stratejik hedef olarak sunulan sol liberal cephe politikasının ne menem birşey olduğunu gördük. Peki, biz sosyalistlerin varolan duruma yönelik alternatifi ne olacak? "Ya Sosyalizm Ya Yokoluş" ikilemine sürüklendiğimiz şu günlerde bu sorun yakıcı bir önem taşıyor.

Hangi cephe?

"Eğer Türkiye'nin ezilenleri ve sömürülenleri, ekonomik yıkımdan, politik gericilikten ve baskıdan, emperyalizmin tahakkümünden kurtulacaklarsa, bu burjuvazinin varolan kamplarından (Kemalizm, İkinci Cumhuriyet ve Şeriatçılık) kopmayı ve bütün ezilenleri, sömürülenleri bir araya getirebilecek bir emek özgürlük cephesi içinde mücadele etmeyi gerektiriyor."[12]

11. Bu konuda Fikret Başkaya'nın **Paradigmanın İflâsı** adlı kitabındaki 8. bölüm oldukça açıklayıcıdır.

12. **Emek ve Özgürlük Cephesi**; Patronsuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm Broşür Dizisi No 3.

Günümüz Türkiye'si ciddi bir rejim bunalımı ile karşı karşıyadır. Rejimin yapı taşı devletin görünmeyen yüzü çeteler artık görünür hale gelmiştir. Yönetenler böyle bir krizle boğuşurken, yönetilenler tarafında bu krizi aşacak ciddi bir alternatif yaratılabilir. Bu alternatifin adı Emeğin ve Özgürlüğün Cephesi'dir. Emeğin ve özgürlüğün güçleri bir çatı altına toparlanabilir. Emek güçleri: 1989'dan bu yana siyasal mücadeleler içinde sesini yükselten işçi sınıfı, kamu çalışanlarının 7 yıldır her türlü baskıya karşı sürdürdükleri ve kazanımlar sağladıkları sendikal mücadele, kent merkezlerinden itilerek çok kötü şartlarda yaşamaya mecbur bırakılan kent yoksulları, özelleştirmeyle mücadelede ön saflarda yeralan meslek örgütleri (TMMOB, Tabipler Odası, öteki odalar vs...), sayısı milyonları bulan yoksul köylülerdir. Özgürlük güçleri ise; 80'li yıllarda ciddi bir atılıma giden Kürt hareketi, yüzlerce yıldır ezilen alevi topluluğu, erkekler tarafından ezilen ve sorunları kapitalist dünya sistemiyle katmerlenmiş kadınlar, yıllardır YÖK, polis, ülkücü-faşist işbirliği ile saldırıya uğrayan öğrenci gençlik, düşüncelerini ifade ettiği için hapishanelere doldurulan aydınlardır.

Bu güçleri birleşterecek ve bir çatı oluşturacak zemin ise elbette siyasi iktidarı hedefleyen bir örgütlenmedir. Başta Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Halkın Demokrasi Partisi ve Emeğin Partisi olmak üzere solda duran, kapitalist dünya sistemi ve onun Türkiye'deki hakim ideolojisi ile hesaplaşmayı önüne koymuş bütün irili ufaklı partiler ve oluşumlar böylesi bir örgütlenmede hazır olmalıdır. (Bu ifade doğal olarak CHP, DSP, İP gibi solda görünen devlet partilerini dışarda bırakıyor). Böyle bir oluşum yapay olarak yaratılan "laik cephe"ye iyi bir cevap oluşturabileceği gibi, ağır bir bunalımdan geçmekte olan sol harekete de bir canlılık getirecek, yıllarca burjuva siyasetçilerinin yalanlarından bıkmış olan geniş kitleleri kendi etrafında toparlayabilecektir. Bunun nesnel koşulları mevcuttur. Tek yapılacak olan bu konuda devrimci iradeyi gösterip yorulmaz duvarcı işçilerin dilinden konuşabilmek ve Emeğin ve Özgürlüğün Cephesi'ni inşa etmektir.

SİYONİZMİN GİZLİ TARİHİ

Ralph Schoenman

İsrail devleti Filistin halkının köleleştirilmesini gerektirdiği için ne kadar demokratikleşirse demokratikleşsin bir çözümün parçası olamaz. Onun yerini alması gereken laik Filistin'in mimarları ise ne Arap dünyasındaki İslami monarşiler, ne de Saddam benzeri gerici diktatörler olacaktır. Filistin halkının kurtuluşu, Filistinli işçi ve köylülerin kendi mücadelelerinin bir ürünü olabilir ancak.

Ernest Mandel'e saygı

Sınıf Bilinci, bu sayısında iki yıl önce yitirdiğimiz büyük devrimci ve teorisyen Ernest Mandel'i bir dosya ile anıyor. Elbette Marksistler için içi boş bir anma sözkonusu olamayacağına göre bu dosya aynı zamanda Mandel'in yapıtının ve mücadelesinin bir değerlendirmesi niteliğini de taşıyor.

Trotskist IV. Enternasnonal'in önde gelen önderlerinden, ünlü Marksist teorisyen ve iktisatçı Ernest Mandel, 1923 yılında Almanya'nın Frankfurt kentinde doğdu. Babası Rosa Luxemburg'un kurduğu Spartakus Birliği'nin üyesi bir devrimciydi. Mandel Belçika'nın Anvers kentinde büyüdü. 13 yaşında devrimci fikirlere ilgi duymaya başladı. Belçika Nazi ordularınca işgal edilince 17 yaşında faşizme karşı direnişe katıldı. Birkaç kez yakalandı, çalışma kampına yollandı, kaçtı ve yeniden mücadeleye katıldı.

Savaş sırasında yarım bıraktığı eğitimini savaştan sonra Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde sürdürdü. İktisat alanında doktorasını Berlin Hür Üniversitesi'nden 1972 yılında aldı. Doktora tezi olarak yazdığı (Türkçeye çevrilmemiş olan) **Spaetkapitalismus** (Geç Kapitalizm) başlıklı çalışması, Marksist iktisat alanında 20. yüzyılın en önemli yapıtlarından biridir. Başta sürekli görev yaptığı Brüksel Hür Üniversitesi olmak üzere, dünyanın çeşitli üniversitelerinde ders verdi.

1945'ten itibaren, Ekim devriminin önderlerinden Lev Trotskiy'in 1938'de kurmuş olduğu IV. Enternasyonal içinde devrimci çalışmaya girdi. Kısa süre içinde, daha 20'li yaşlarındayken, hareketin önderleri arasına katıldı. 1954-63 arasında Belçika İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (FSTB) uzmanı olarak çalıştı. Belçika Sosyalist Partisi içinde faaliyet gösterdi, parti dergisinin editörlüğünü yaptı. 1961 yılındaki genel grevden sonra devrimci sol kanatla birlikte partiden koparak IV. Enternasyonal'in Belçika örgütünü kurdu.

1962 yılında yayınladığı ilk büyük yapıtı **Traité de l'économie marxiste** (Türkçesi **Marksist Ekonomi Elkitabı,** Suda Yayınları) sonrasında uluslararası planda Marksizmin en önemli teorisyenlerinden biri haline geldi. Kitapları dünyanın hemen hemen bütün dillerine çevrildi. Dünyanın dört bir yanında politik toplantılara, panellere, konferanslara çağrıldı. 1991'de Mülkiyeliler Birliği ve Yazın Yayıncılık'ın davetlisi olarak Türkiye'ye geldi, İstanbul ve Ankara'da konferanslar verdi.

Küba devrimi sonrasında devrimin önderliği içinde sosyalizmin inşası konusundaki tartışmalarda yer aldı, Che Guevara ile aynı doğrultuda görüşler savundu. 1968 olaylarında Fransa ve Almanya'daki devrimci mücadelede önemli bir rol oynadığı için 1972-1981 yılları arasında Fransa'ya ve uzun yıllar boyunca Almanya'ya girmesi yasaklandı. Yine de bu dönem boyunca sayısız kez, IV. Enternasyonal'in merkezinin bulunduğu Paris'e gizlice gitmeyi başardı. 1960'lı yılların başlarından günümüze dek IV. Enternasyonal'in önde gelen önderlerinden biri olarak mücadele veren Ernest Mandel, 20 Temmuz 1995 tarihinde bir kalp krizi sonucunda öldü.

Öncü Partiler*

ERNEST MANDEL

Partileri, parti inşasını ve öncü devrimci partinin gerekliliğini ele almak, bir sosyalist devrimin özgüllüklerine işaret etmek demektir. Sosyalist devrim insanoğlunun tarihinde toplumu bilinçli bir biçimde, bir plan dahilinde yeniden şekillendirmeye çalıştığı ilk devrim olacaktır. Elbette somut koşullara ve toplumun değişen maddi alt yapısına bağlı olan bütün detaylara inemez. Ancak en azından bir sınıfsız toplumun nasıl olması gerektiğine ve ona nasıl ulaşabileceğinize dair bir planla temellendirilmiştir. Sosyalist devrim aynı zamanda bütün emekçi halkın, yani toplumdaki erkek ve kadınların ezici çoğunluğunun yüksek düzeyde eylemliliğine ve öz örgütlenmesine ihtiyaç duyan ilk devrimdir. Sosyalist devrimin bu iki temel özelliğinden yola çıkarak derhal bir dizi sonuç çıkartmanız mümkündür.

Kendiliğinden bir sosyalist devrim mümkün değildir. Gerçekten çaba göstermeden bir sosyalist devrim yapamazsınız. Ve yukarıdan kumanda ederek, kimi herşeyi bilen liderler ve lider gruplarınca emirler vererek bir sosyalist devrim mümkün olmaz. Bir sosyalist devrimde her iki öğeye de ihtiyacınız vardır: mümkün olan en yüksek bilinç düzeyi ve halkın mümkün olan en geniş kesiminin en yüksek öz örgütlenmesi ve öz eylemliliği. Bir öncü örgütle kitleler arasındaki ilişkide yaşanan bütün problemler bu temel çelişkiden kaynaklanmaktadır.

---

* Bu makale 12-15 Mart 1983'de Canada'da, Manitoba'da, Winnipeg Manitoba Üniversitesi'nde düzenlenen Marx'ın Yüzyıldönümü Konferası'nda "Marksizm: Gelecek İki Onyıl"- Ernest Mandel tarafından bir sunuşa dayandırılmıştır. Makale ilk olarak 1983'te **Mid-American Review of Sociology**'nin 8. sayısında yayınlanmış ve ardından **Bulletin in Defense of Marxism**'in 44. sayısında yeniden basımı yapılmıştır. Makalenin çevirisi **Sınıf Bilinci** Çeviri Kurulu tarafından gerçekleştirildi.

Eğer gerçek dünyaya, burjuva toplumunun son yüzelli yıllık (az ya da çok modern işçi hareketinin ortaya çıkışından bu yana) gerçek gelişimine bakarsak, yeniden bu çarpıcı çelişkiyi görürüz. Bu bize işçi sınıfı ve işçi hareketi hakkında uzun zamandır devam etmekte olan ve günümüz siyasi tartışmalarının tam merkezinde yer alan ana tartışmaların üstesinden gelmekte yardımcı olacaktır. İşçi sınıfı devrimci bir toplumsal değişimin aracı mıdır? İşçi sınıfı burjuva toplumuna entegre oldu mu? Son yüzelli yıldır üstlendiği gerçek rol ne olmuştur? Tarihsel bilanço bize bu sorular hakkında neler söylemektedir?

Gerçek tarihsel akıştan çıkarabileceğimiz tek sonuç, gündelik yaşam içinde, işçi sınıfını hakimiyeti altına alanın, gittikçe daha fazla, Lenin'in deyişiyle, sendikal bilinç olduğudur. Ben buna işçi sınıfının ilksel sınıf bilinci derdim. Bu, kapitalizme karşı her gün sürekli olarak isyan edilmesine yol açmaz ancak Marx'ın da pek çok kereler belirttiği gibi, bir süre sonra anti-kapitalist bir işçi ayaklanması yaşanması için bu çok önemli ve gereklidir. Eğer işçiler daha yüksek ücret için mücadele etmiyorlarsa, eğer daha kısa çalışma saatleri için mücadele etmiyorlarsa, eğer, daha provokatif bir biçimde ifade edersek, gündelik ekonomik konular için mücadele etmiyorlarsa, demoralize olmuş kölelere döneceklerdir. Demoralize olmuş kölelerle hiçbir zaman bir sosyalist devrim yapamazsınız veya temel sınıf dayanışmasını bile sağlıyamazsınız. Dolayısıyla işçilerin acil talepleri için mücadele etmeleri gerekir. Fakat bu acil talepler için mücadele ediyor olmaları otomatik olarak ve kendiliğinden burjuva toplumunun varlığına meydan okumalarına yol açmaz.

Hikayenin diğer kısmı da doğrudur. İşçiler burjuva toplumuna karşı devresel olarak yüzler, beşyüzler veya binler olarak değil fakat milyonlar halinde isyan ederler. Sonuç olarak 20. yüzyılın tarihi, toplumsal devrimlerin tarihidir. Bunu inkâr edenler, tarih kitaplarını, hatta gazeteleri yeniden okumalıdırlar. 1917'den bu yana, hatta belli bir anlamda 1905'den bu yana, dünyada işçilerin katılıp önemlice bir yer tutmadıkları, devrimsiz geçen tek bir yıl bulmak zordur. Her zaman devrim savaşçılarının çoğunluğunu işçilerin oluşturmadıkları doğrudur. Fakat bu durum değişecektir, çünkü işçi sınıfı dünyanın bütün ülkelerinde toplumun büyük çoğunluğunu oluşturur hale gelmiş durumdadır. Yani işçiler, Avrupa'da son yirmi yılın istatistiklerinin de gösterdiği gibi, burjuva toplumuna karşı devresel olarak isyan etmektedirler. 1960-61'de Belçika'da, 1968'de Fransa'da, 1968-69'da İtalya'da, 1974-75'te Portekiz'de, kısmen 1975-76'da İspanya'da kapitalizmin temel düzenine karşı işçilerin gerçek bir meydan okuyuşu yaşandı. Ve 1980-81'de Polonya'da yaşananlar kapitalizme karşı bir meydan okuma olmasa da, kesinlikle sosyalizm için bir meydan okumay-

dı. Dolayısıyla bu tablo, sürekli olarak pasif kalan, entegre edilmiş, burjuvalaşmış işçi sınıfından bütünüyle farklıdır. 45 milyondan fazla işçi aktif olarak bu mücadelelere katılmıştır.

Bu özelliklerden çıkarabileceğiniz sonuç, işçi sınıfı içinde eşitsiz gelişen bir sınıf eylemliliğinin ve eşitsiz gelişen sınıf bilincinin ortaya çıktığıdır. İşçiler hergün grev yapmazlar, bunu kapitalist ekonomi içinde varoluş tarzları dolayısıyla yapamazlar. Emek güçlerini satarak yaşamak durumunda olmaları bunu imkânsız hale getirmektedir. Hergün grev yaparlarsa açlıktan ölürler. Ne de, burada sürenin yeterli olmaması nedeniyle açıklayamayacağım iktisadi, sosyal, kültürel, siyasi ve psikolojik sebepler dolayısıyla kesinlikle her gün, her yıl, hatta her beş yılda bir devrim yapabilirler. Dolayısıyla kısmen bir içsel mantık tarafından belirlenerek çevrimsel gelişen bir sınıf militanlığı ve sınıf eylemliliği söz konusudur. Eğer yıllarca kavga verirseniz ve kavganız ağır yenilgilerle sonlanırsa, bu durumda ertesi yıl yenilgiden sonra kavga vermeye aynı düzeyden ya da daha yüksek bir düzeyden başlayamazsınız. Gücünüzü toplamanız belli bir zaman alacaktır; bu on yıl, onbeş yıl veya hatta yirmi yıl olabilir. Bunun tersi de doğrudur. Eğer birkaç yıl boyunca başarılı bir kavga verirseniz, hatta ortalama bir başarı sağlasanız bile, gittikçe genişleyen bir ölçekte ve gittikçe yükselen bir düzeyde kavga verecek ivmeye sahip olursunuz. Yani uluslararası sınıf mücadelesi tarihinde detaylı biçimde betimleyebileceğimiz bu tür bir çevrimsel hareket vardır. Sınıf militanlığının bu eşitsiz gelişimiyle son derece yakın bağlantısı bulunan sınıf bilincinin eşitsiz gelişmesinin, ilkinin mekanik bir fonksiyonu olması şart değildir. Yüksek düzeylerde sınıf eylemliliğine görece düşük düzeyde sınıf bilinci ile birlikte sahip olabilirsiniz. Ve bunun tersi de doğrudur. Görece yüksek düzeyde sınıf bilincine, beklenenden düşük düzeyde bir sınıf militanlığıyla birlikte sahip olabilirsiniz. Elbette burada küçük öncü tabakaların değil, geniş kitlelerin, milyonlarca insanın sınıf bilincinden söz ediyorum.

Ortaya çıkan bütün bu temel kavramsal ayrım noktalarından bir yapılanmanın gerekliliği sonucuna neredeyse dolaysız biçimde varabiliriz. Bir öncü örgütlenme sınıf militanlığının ve bilincinin eşitsiz gelişiminin yarattığı potansiyel tehlikeyi bertaraf edebilmek için gereklidir. Eğer işçiler her zaman en yüksek sınıf militanlığı ve sınıf bilinci düzeyinde kalacak olsalardı öncü bir örgüte gerek duyulmazdı. Fakat, ne yazık ki, durum böyle değildir ve kapitalizm koşullarında böyle olamaz da. Dolayısıyla, sürekli olarak yüksek düzeyde militanlığı ve eylemliliği ve sürekli olarak yüksek düzeyde sınıf bilincini cisimleştirecek bir grup insana ihtiyaç vardır. Sınıf mücadelesinin yükseldiği ve sınıf bilincinin yükseldiği her dalgadan sonra, inişe geçme noktasına gelindiğinde ve kitlelerinin güncel eylemliliği

azaldığında, bilinçlilik daha düşük bir düzeye iner ve eylemlilik neredeyse sıfıra iner. Devrimci öncü bir örgütlenmenin ilk işlevi yüksek sınıf eylemliliğinin ve yüksek işçi sınıf bilincinin yaşandığı bir önceki evrenin teorik, programatik, siyasi ve örgütsel kazanımlarını sürdürmeyi sağlamaktır. Öncü sınıf ve işçi hareketinin kesintisiz hafızası olma görevini üstlenin ki, bu hafızayı şu ya da bu şekilde bir program içinde kodlayarak, kendi somut koşulları altında sınıf mücadelesine yeni katılıp bu işe en başından başlamak zorunda kalmayacak olan yeni kuşağın eğitilmesinde kullanabilirsiniz. Bu ilk işlev, böylelikle, birikmiş tarihsel deneyimden çıkarılmış-derslerin devamlılığını garanti altına almaktır, çünkü sosyalist program denilen şey budur: son yüz elli yılda gerçek sınıf mücadelelerinden, gerçek devrimlerden ve gerçek karşı-devrimlerden çıkarılan sonuçların bir toplamı. Bunun altından sadece çok az sayıda insan kalkabilir ve hiç kimse, kesinlikle hiç kimse, yanlız başına bu işin altından kalkamaz. Bir örgüte ihtiyacınız vardır ve bu deneyimin dünya çapındaki karakteri gereği, hem ulusal, hem de tarihi ve güncel sınıf mücadelelerini ve devrimleri sürekli olarak değerlendirecek, bunu yaşanacak yeni devrimlerin yeni dersleriyle zenginleştirecek, günümüzde devam etmekte olan sınıf mücadelelerinin ve devrimlerin ihtiyaçlarına gittikçe daha uygun hale getirecek, dünya çapında bir örgüte ihtiyacınız vardır.

İkinci bir boyut var. Bu örgütsel boyuttur ki, aslında tamamen örgütsel değildir, gerçekte aynı zamanda siyasidir. Burada ünlü merkeziyetçilik sorununa gelmiş oluyoruz. Devrimci Marksistler demokratik merkeziyetçilikten yanadırlar. Fakat merkeziyetçilik sözcüğü ilk planda örgütsel bir boyut olarak ve özünde hiçbir şekilde idari bir boyut olarak alınmamalıdır. Bu sorun siyasidir. "Merkeziyetçilik" ne anlama gelir? Deneyimin merkezileştirilmesi, bilginin merkezileştirilmesi, mevcut mücadelelerden çıkarılan sonuçların merkezileştirilmesi anlamına gelir. Burada, yeniden, işçi sınıfı ve işçi hareketi için eğer böyle bir merkezileşme yoksa, korkunç bir tehlike görüyoruz: bu, hiç kimseye eylem için uygun sonuçları çıkartma şansı tanımayan bölünme ve parçalanma tehlikesidir.

Eğer sadece feminist mücadelelerle meşgul olan kadın militanlarımız varsa, eğer sadece gençlik mücadeleleriyle meşgul olan genç militanlarımız varsa, eğer sadece öğrenci mücadeleleriyle meşgul olan öğrencilerimiz varsa, eğer sadece göçmen işçilerin mücadeleleriyle meşgul olan göçmen işçilerimiz varsa, eğer sadece ezilen ulusların mücadeleleriyle meşgul olan ezilen uluslarımız varsa, eğer sadece işsizlerin mücadeleleriyle meşgul olan işsizlerimiz varsa, eğer sadece sendikal mücadelelerle meşgul olan sendikacılarımız varsa, eğer sadece kendi mücadeleleriyle meşgul olan örgütsüz, sendikasız ve büyük ölçüde vasıfsız olan işçilerimiz varsa,

eğer sadece seçim kampanyalarıyla veya gazetelerin yayınlanmasıyla meşgul olan politik militanlarımız varsa ve eğer bunların herbiri birbirinden ayrı olarak faaliyet gösteriyorsa, bunlar sınırlı ve parçalanmış deneyim temelinde faaliyet gösteriyorlar demektir ve bunlar kendi deneyimlerinden doğru sonuçları (bence çok temel epistemolojik nedenlerle) çıkartamayacaklardır. Bu insanlar parçalanmış mücadelelere, parçalanmış deneyime, parçalanmış kısmi bilince sahiptirler. Resmin sadece bir kısmını görürler. Daha baştan bilebilirsiniz ki, çıkardıkları sonuçla en azından kısmen yanlış olacaktır. Onlar gerçeği bütünüyle ve tamamen doğru olarak göremezler çünkü bu gerçekliğin sadece parçalanmış bir bölümünü görmektedirler.

Aynı şey, elbette, enternasyonal bakış açısından da geçerlidir. Eğer sadece Doğu Avrupa'ya yoğunlaşırsanız, dünya gerçekliği hakkında kısmi bir bakışa sahip olursunuz. Eğer sadece azgelişmiş, yarı-sömürge, bağımlı ülkelere yoğunlaşırsanız, dünya gerçekliği hakkında kısmi bir bakışa sahip olursunuz. Eğer sadece emperyalist ülkelere yoğunlaşırsanız, dünya gerçekliği hakkında kısmi bir bakışa sahip olursunuz. Sadece, eğer dünyanın bu üç sektöründeki (ki aynı zamanda dünya devriminin üç sektörü olarak adlandırılırlar) gerçek kitlelerce ortaya konmuş somut mücadelelerin deneyimlerini bir araya getirebiliyorsanız, o zaman son toplamda dünya gerçekliği üzerine doğru bir bakışa sahip olabilirsiniz. Bu Dördüncü Enternasyonal'in en büyük avantajıdır çünkü o dünyanın bu her üç sektöründe de sadece teorik analiz yapmakla kalmayarak, dünya devriminin her üç sektörüyle de somut olarak bağlantılı olan güncel mücadelelerde kavga veren yoldaşlara sahiptir. Bu üstünlüğü sağlayan Dördüncü Enternasyonal'in liderlerinin çok zeki olmaları değildir. Bunu sağlayan, doğru bir tarihsel programa ek olarak, global bir düzlemde deneyimlerin ana unsurlarının merkezileştirilmesidir.

İşte merkezileşme budur. Her ülkede ve dünya ölçeğinde, en iyi demeyeceğim çünkü o abartma olur, fakat en azından sendikalarda iyi savaşçılar, vasıfsız işçiler ve işsizler arasındaki iyi savaşçılar, baskı altındaki uluslar arasındaki iyi savaşçılar, kadınlar, gençler ve öğrenciler arasındaki iyi savaşçılar, iyi anti-emperyalist savaşçılar, tüm bu sektörlerdeki gerçekten militan, baskı altındaki ve sömürülen insanlar arasındaki iyi savaşçılar, devletler düzeyinde ve dünya ölçeğinde mücadelelerinin derslerini karşılaştırmak, bunlarla ilgili sonuçlar çıkartmak, her aşamada programlarını ve politik hatlarını eleştirel bir yolla sınamak ve yeniden sınamak için tüm bu deneyimlerden çıkan derslerin ışığında topluma, dünyaya, onun dinamiklerine ve bizim ortak sosyalist hedeflerimize ve ona nasıl ulaşacağımıza ilişkin kapsayıcı ve görüşe sahip olmak için biraraya gelerek dene-

yimlerini merkezileştirir.

Bu bizim kendi jargonumuzda doğru bir program, doğru bir strateji ve doğru taktikler olarak adlandırdığımız şeydir. Sınıf bilincinin eşitsiz gelişimi ve sınıfın faaliyetinin eşitsiz ve kesikli düzeyi göz önüne alındığında bu, kitlelerin tamamınca gerçekleştirilemez. Tersine inanmak, yalnızca ütopyacı ve kendiliğindenci bir hayaldir.

Bu ancak başkalarından daha sürekli, daha aralıksız biçimde faal olma türünden "elitist" bir iddiası olan insanlarca gerçekleştirilebilecek birşeydir. Kendilerinde olduğunu iddia ettikleri tek özellik budur; ama bu özellik hayatın içinde kanıtlanmıştır. Bu özelliğe sahip olmayanların hepsi de bunu pratikte politik faaliyeti bırakarak kanıtlarlar. Ne var ki, bu niteliği taşıyanlar, kitlelerin dönemsel olarak mücadeleyi bıraktıkları zamanlarda da mücadeleye devam etmişler, kitlelerin sınıf bilincini yükseltmekten vazgeçtiği dönemlerde de sınıf bilincini geliştirmeyi sürdürmüşler (bu hakka karşı çıkan, çok temel bir demokratik ve insan hakkına karşı çıkıyor demektir), politika ve teoriyi derinleştirmeye devam etmişler ve topluma sürekli ve aralıksız biçimde müdahale etmeye çalışmışlardır. Ne kadar alçakgönüllü ve sınırlı olsa da, bu "erdem"den bir dizi somut ve pratik özellik türer; bunlar da öncü bir örgütün gerekçelendirilmesinin temelini oluşturur.

Daha önce söylediğim gibi, öncü örgüt ile geniş kitleler arasındaki ilişkide gerçek bir çelişki vardır. Deyim yerindeyse, gerçek bir diyalektik gerilim vardır. Bu gerilimi görmezlikten gelemeyiz. Herşeyden önce, kullandığım terim "öncü örgütler"di, "öncü partiler" değil. Bu kavramsal ayırımı kasten yapıyorum. Kendi kendini parti ilan eden örgütlere inancım yok. Şehrin ana meydanına çıkan elli ya da yüz kişinin "biz öncü partiyiz" diye böbürlenmesini anlamsız buluyorum. Belki kendi bilinçlerinde öyle olabilirler; ama toplumun geri kalan bölümü onlara hiç aldırmıyorsa, bu insanlar pratik hayatta hiçbir sonuç elde etmeksizin bu ana meydanda uzun süre bağırmaya devam edecekler, ya da daha kötüsü, kendi inançlarını, bunları kabul etmeyen kitlelere şiddet yoluyla dayatmaya çalışacaklardır. Öncü örgüt sürekliliği olan birşeydir. Öncü parti uzun bir süreç içinde inşa edilmek zorundadır. Varlığının belirtilerinden biri, sınıfın kendisinin en azından dişe dokunur bir azınlığı tarafından öncü parti olarak kabul görmesidir. Sınıf içinde takipçisi olmayan bir öncü parti sözkonusu olamaz.

Bir öncü örgüt, gerçek sınıfın, gerçekten varolan işçilerin, yoksul köylülerin, devrimci gençliğin, devrimci kadınların, baskı altındaki devrimci ulusların belirgin bir azınlığının onu öncü parti olarak kabul etmeleriyle, yani onu eylem içinde desteklemeleriyle bir öncü parti haline gelir. Bunun

yüzde ona mı, yüzde onbeşe mi tekabül ettiği önemli değildir; ama sınıfın gerçek bir bölümü olmalıdır. Böyle birşey yoksa, gerçek bir parti sözkonusu değildir; yalnızca gelecekteki bir partinin çekirdeği sözkonusudur. Bu çekirdeğin nasıl gelişeceğini tarih gösterecektir. Bu, henüz tarih tarafından çözülmemiş, açık bir soru niteliğini taşır. Bu öncü örgütü, sınıf içinde kökleri olan, işçi sınıfı mücadelesi içinde mevcut olan ve varolan işçi sınıfının en azından gerçek bir bölümü tarafından bir parti olarak kabul edilen gerçek bir devrimci öncü partiye dönüştürmek için kesintisiz bir mücadeleye gerek vardır.

Bu noktada başka bir kavrama değinmek gerekiyor. Daha önce söylediğim gibi, sınıf sürekli olarak faal değildir, sınıf bilinci sürekli olarak aynı yüksek düzeyde kalmaz. Şimdi bir ayırım yapmam gerekiyor. Sınıfın büyük kitlesi bu durumda değildir, ama sınıf homojen değildir. Yalnızca içinde farklı politik grupların üyesi olan, farklı politik bilinç düzeyinde bulunan, burjuva ideolojisinden farklı biçimlerde etkilenen bireylerin bulunmasından değil, aynı zamanda kendi bütünselliği içinde de süregiden bir farklılaşma yaşandığı için homojen değildir. Gerçek işçi sınıfı içinde her an devam eden bir toplumsal ve politik farklılaşma yaşanır. Gerçek işçi sınıfı içinde belirli dönemlerde billurlaşan bir kitle-öncü ayrışması vardır. Lenin bu konuda çok şey yazmıştır; Trotskiy bu konuda çok şey yazmıştır; bazılarınızı şaşırtabilir ama Rosa Luxemburg bu konuda çok şey yazmıştır. Benim gibi, devrimci örgüt inşasında aktif olma çabasında olan insanlar size kendi ülkelerindeki bu öncü işçilerin adlarını, adreslerini ve telefon numaralarını verebilirler. Bu muamma dolu bir mesele değildir. Pratik bir meseledir. Belçika'daki, Fransa'daki, İtalya'daki, İspanya'daki, Portekiz'deki, Batı Almanya'daki öncü işçiler kimlerdir? Gerçek grevlere öncülük edenler, militan sendikal muhalefeti örgütleyenler, kitlesel gösteri ve kitlesel mücadeleleri hazırlayanlar, kendilerini geleneksel bürokratik aygıttan ayıranlardır.

Burada sözkonusu olan hem toplumsal bir farklılaşma, hem de politik bir farklılaşmadır - her ne kadar her birinin, her durumda aynı olmayan ağırlığı tartışmalı bir konu olsa da. Ama katmanların kendileri çok gerçektir. Katmanların boyutları farklı dönemlerde farklıdır. 1918 Kasım devrimine önderlik eden ve Bağımsız Sosyalist Parti'yi inşa etmekte olan, daha sonra Bağımsız Sosyalist Parti'nin sol kanadı Halle Kongresi'nde Komünist Parti ile birleşince bu partiye geçen, Almanya'da kendilerine verilen adla anarsak, Berlin'in büyük fabrikalarındaki ve sendikalarındaki "devrimci Obleute", Alman toplumunun, sadece Berlin'de de değil, ülkenin pek çok sınai bölgesinde de son derecede somut bir katmanıydı. Onları herkes tanırdı, sayıları da meçhul değildi. Onbinlerce, onbinlerce insan

vardı böyle. Onbeş yıl sonra, diyelim 1930-33 dolayında, Alman işçi sınıfının öncüsüne bakarsanız, bu katman sayıca çok azalmıştı, ama hala mevcuttu.

Rusya'yı ele alacak olursanız, aynı şeyi orada da görürsünüz. 1905'te bu insanları herkes tanıyordu. Onlar çara karşı grevlere, tabandaki gerçek kitle mücadelelerine önderlik edenlerdi. Çoğunluğu 1905 öncesinde Sosyal Demokrasi'nin dışındaydılar, 1905-1906 devrimi sırasında Sosyal Demokrasi'ye yöneldiler, gericilik döneminde yeniden partiyi (Bolşevikleri olduğu gibi Menşevikleri de) kısmen terkettiler. 1912'de ve özellikle de 1917 Şubat devriminin başlamasıyla birlikte politikaya yeniden girdiler, sayıları devasa bir ölçekte arttı ve sonunda Nisan 1917'den sonra, Bolşevik Partisi "Bütün İktidar Sovyetlere" yani proletarya diktatörlüğü doğrultusunda ikirciksiz ve açık bir hattı benimsedikten sonra çoğunlukla bu parti tarafından kazanıldılar.

Bolşeviklerin kelimenin gerçek anlamıyla öncü bir parti haline 1912-13 döneminde mi, yoksa ancak 1917'de mi geldiği tartışılabilir. Benim kanım bunun 1912-13 döneminde gerçekleştiği yönündedir; aksi takdirde 1917 baharında olduğu kadar hızlı büyümeleri çok zor olurdu. Ama bu yalnızca bir tarihsel analiz sorunudur. Asıl önemli nokta, işçi sınıfının bu öncü katmanının, fabrika ve mahalle düzeylerinde işçilerin gerçek mücadelelerinin, kadın mücadelelerinin, gençlik mücadelelerinin, ulusal azınlık mücadelelerinin gerçek önderlerinin, politik öncü örgüt ile gerçek hayattaki bu kaynaşmasıdır. Bu kaynaşma hiç olmazsa kısmen gerçekleştiğinde, sınıfın belirgin bir azınlığınca da öyle kabul edilen gerçek bir öncü partiden söz edilebilir. Bu parti artık ancak devrimci kriz anında, o da doğru bir politik hat izlediği takdirde, bir çoğunluk haline gelebilecektir. Bu tür bir kaynaşma gerçekleşmemişse, ortada sadece gelecekteki bir öncü partinin çekirdeği, bir öncü örgüt var demektir; bu da daha ilerideki bir aşamada bu tür bir kaynaşmanın olabilmesi için bir önkoşuldur.

Bir de üçüncü bir boyut vardır: yani sınıfın öz örgütlenmesi. Sınıfın öz örgütlenmesi sınıf mücadelesinin değişik aşamalarında değişik biçimlerden geçer. Öz örgütlenmelerin en basit biçimi sendikalardır. Bundan sonra farklı bilinç düzeylerine tekabül eden kitlesel siyasi partiler gelir: burjuva işçi partileri, bağımsız işçi partileri ve devrimci işçi partileri. Öz örgütlenmenin en yüksek düzeyine ancak devrimci kriz koşulları altında ulaşılabilir: burada sözkonusu olan sovyet türü örgütlenmedir, yani işçi konseyleri, halk konseyleri, adı ne olursa olsun halkın oluşturduğu komiteler.

Neden en yüksek diyorum? Çünkü bunlar, devrimci olmayan koşullarda ne sendikalarda ne de siyasi partilerde bulabileceğiniz işçilerin büyük çoğunluğunu içlerine çekerler. İşçi konseyi türü öz örgütlenme sınıfın öz

örgütlenmesinin en yüksek biçimidir diyorsam, bu bunlara ilişkin teorik, ideolojik, ahlaki ya da duygusal sempatim dolayısıyla değildir (ki böyle bir sempatim gerçekten var). Bunun nedeni şu yalın ve nesnel gerçektir: konsey tipi örgütlenmeler işçilerin ve sömürülen halkın çok daha büyük bir bölümünü örgütlü hale getirirler. Normal koşullar altında, bürokratik aygıtlar ve önderlikler tarafından kısıtlanma olmadığı takdirde, sömürülen kitlelerin % 90-95'ini örgütlemiş olmaları gerekir. Bu yüzdeyi sendikalarda ve siyasi partilerde hiçbir zaman göremezsiniz. Bu yüzdendir ki, bu tür örgütlenlemeler öz örgütlenmenin en yüksek biçimidir.

Ayrıca, devrimci öncü militanların kendi ayrı örgütleri ile işçi sınıfının kitle örgütlenmelerine katılmaları arasında en ufak bir çelişki yoktur. Tam tersine, tarih, öncü örgütlerde daha bilinçli ve daha iyi örgütlenenlerin işçi sınıfının kitlesel örgütlenmelerinde yapıcı biçimde çalıştığını ortaya koyuyor. Bu, sekterliğin teorik temellerinden kaçınmamız, işçi demokrasisine, sosyalist demokrasiye, sovyet ya da işçi konseyi ya da halk konseyi demokrasisine sonuna kadar saygı göstermemiz gerektiği anlamına gelir. Ama bir kez bunu belirttikten sonra tekrarlamalıyız ki, hiçbir çelişki yoktur. Yine söyleyelim: sendikalar, kitle partileri, sovyetler içinde tek iddianız, sendikaların, kitle partilerinin, sovyetlerin inşası yolunda daha adanmış, daha enerjik, daha fedakar, daha cesur, kafası daha berrak, daha özverili bir insan olduğunuz yolundadır; işçi arkadaşlarınızdan hiçbir ayrıcalık talep etmeksizin, yalnızca onları ikna etme hakkını talep etmektesinizdir.

Bizim, işçi sınıfı demokrasisi, sosyalist demokrasi, sosyalist çoğulculuk ile ilgili tavrımız, komünistlerin, öncü militanların, işçi sınıfının ve bir bütün olarak işçi hareketinin çıkarları arasında hiçbir çelişki olmadığı yönünde bir programatik anlayış üzerinde yükselmektedir. Biz, hiçbir durumda, sınıfın bütünsel çıkarlarını, bir sektin, herhangi bir inanışın, herhangi bir özel örgütün çıkarlarına tabi kılmayız. Bu gerçeğin teorik biçimde kavranması sonucundadır ki birleşik işçi cephesi yolunda, işçi hareketinin ve işçi sınıfının farklı eğilimlerinin ortak hedefler etrafında birleşmesi politikası uğrunda, adanmışlıkla, derin bir anlayışla, heyecanla çalışabiliyoruz. Çünkü sosyalizmin zaferinin, ortak hedefler üzerinde bir mücadelenin zaferi gerçekleşmeden mümkün olmadığına inanıyoruz.

Ayrıca bu konumun temel bir teorik dayanağı da vardır. Bizce Marksizm tamamlanmış, nihai biçimini almış bir doktrin, dogma ya da Weltanschauung (dünya görüşü) değildir. Son yüzelli yılın gerçek sınıf mücadelesinin ve gerçek devrimlerinin getirdiği deneyimin sürekliliğini cisimleştiren Marksist programın, yazılıp bitirilmiş bir kitap olduğuna inanmıyoruz. Böyle birşeye inanacak olursanız, en iyi devrimci Marksist herşeyi

belleğinden tekrarlayan bir papağan olurdu; ya da bütün dersleri bilgisayara yükledikten sonra düğmeye basar cevabı alırdınız. Bizim için Marksizm daima ucu açık birşeydir, çünkü her zaman bilimsel sosyalizmin ana gövdesine katılması gereken yeni olgular vardır ve bunların bir bölümü de geçmişe ilişkin olgulardır. Marksizm daima ucu açıktır, daima eleştireldir, daima özeleştireldir.

Marx'ın bir salon oyununda kendisine "hayattaki en önemli şiarınız nedir?" diye sorulduğunda "De omnibus est dubitandum" ("herşeyden şüphe etmelisin") diye cevap vermiş olması tesadüf değildir. Bu Marx'a saçma ve aptal bir biçimde sık sık atfedilen tavrın, yani Tanrısı olmayan yeni bir din inşa etmekte olduğu iddiasının tam tersi bir davranıştır. Herşeyden şüphe etme ve kendi söylediğiniz şeyleri sorgulama ruhu, dinin ve dogmanın tam tersidir. Marksistler ebedi doğruların ve herşeyi bilen insanların varolmadığına inanırlar. Ortak marşımızın, Enternasyonal'in, ikinci kıtası[1] Fransızca'da şu muhteşem mısralarla başlar:

Il n'y a pas de sauveur suprème
Ni Dieu, ni César, ni tribun,
Producteurs sauvons-nous nous mêmes
Décrétons le salut commun[2]

Söylenmek istenen Almanca'da daha da açıktır:

Es rettet uns Kein höh'ires Wesen,
kein Gott, kein Kaiser, kein Tribun
Uns aus dem Elend zu erlösen
Können wir nur selber tun.[3]

Büyük emekçi kitleleri yalnızca kendileri özgürleştirebilir. Sınıfın kolektif çabasını ikame edebilecek ne Tanrı vardır, ne Sezar, ne yanılmaz bir Merkez Komitesi, ne yanılmaz bir Başkan, ne yanılmaz bir Genel Sekre-

1. Enternasyonal marşının ikinci kıtası Türkçe'de şu mısralarla başlar:
Patron, paşa, bey, ağa, sultan
bizleri nasıl kurtarır?
Bizi tüm kurtaracak olan
kendi kollarımızdır.
2. Bu mısraların kelime kelime çevirisi şöyledir:
Bir yüce kurtarıcı yoktur
Ne Tanrı, ne Sezar, ne halkın avukatı.
Emekçiler kendi kendimizi kurtaralım
Ortak kurtuluşu ilan edelim.
3. Bu mısraların kelime kelime çevirisi şöyledir:
Bizi hiçbir yüce varlık kurtaramaz
Ne Tanrı, ne Sezar, ne halkın avukatı
Bizi sefaletten sadece
Biz kendimiz kurtarırız.

ter ya da Birinci Sekreter. İşte bu yüzdendir ki, öncü örgütleri ve kitle örgütlerini eşzamanlı biçimde inşa etmeye çalışıyoruz.

İşçi sınıfını yapmak istemediği birşeyi yapmaya kandıramazsınız ya da öyle bir konuda "önderlik" edemezsiniz. İşçi sınıfını ikna etmek zorundasınız. İşçi sınıfının, toplumun sosyalist bir dönüşümünün, sosyalist bir devrimin gerekliliğini kolektif ve kitlesel biçimde kavramasına yardımcı olmak zorundasınız. Bu öncü parti ile işçi sınıfının kitlesel öz örgütlenmesi arasındaki diyalektik ilişkidir. İşte bunun içindir ki, hizipçilik ve kılı kırk yarma türünden sağlıksız ve talihsiz biçimler alarak bütün ciddi militanların sinirine dokunduğu durumlarda bile (bu militanları çok da iyi anlıyorum, çünkü böyle şeyler büyük oranda zaman kaybıdır), sosyalist çoğulculuk ve tartışma, bizim için, bu özcleştirel süreci ayakta tutmak için ödenmesi gereken kaçınılmaz bir bedeldir. Eğer hiç kimse önceden bütün gerçeğe ve yalnızca gerçeğe sahip değilse, eğer her durum işçi sınıfı mücadelesinin ve gerçek devrimlerin getirdiği yeni deneyimlerin ışığında eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmek zorundaysa, o zaman eleştiri elbette gereklidir, önerilen farklı çözümlere elbette ihtiyaç vardır, alternatiflere elbette ihtiyaç vardır. Sözkonusu olan, soyut bir işçi demokrasisi formülüne sadık kalmak amacıyla savunulan bir lüks değildir. Hayır! Sözkonusu olan, bizi sınıfsız bir topluma taşıyacak muzaffer bir devrimin mutlak olarak gerekli bir önkoşuludur.

Devrim kendi içinde bir amaç değildir. Tıpkı parti gibi devrim de bir araçtır. Amaç sınıfsız bir sosyalist toplum kurmaktır. Yaptığımız hiçbir şey, bugün kitlelere günlük mücadelelelerinde önderlik etme türünden daha kısa dönemli bir perspektifle yaptığımız şeyler bile, hiçbir zaman, sömürüsüz, baskısız, erkeklerle kadınların birbirlerine şiddet uygulamadığı bir sınıfsız toplum kurma yoluyla işçi sınıfının kendini özgürleştirmesi, bütün sömürülenlerin kendilerini özgürleştirmeleri olan uzun vadeli hedefimizle temelde çelişir bir biçimde yapılamaz. Sosyalist demokrasi bir lüks değildir; kapitalizmi devirmek ve sosyalizmi kurmak için mutlak anlamda, muazzam önemde bir zorunluluktur. İki örnek vereyim.

Günümüzde kapitalizm-sonrası toplumlarda (Doğu Avrupa, SSCB, çin, Vietnam ve Küba'da) sosyalist demokrasinin işlevsel yönü ortaya çıkmıştır. Sosyalist çoğulcu demokrasi olmaksızın, sosyalist planlamanın en temel sorunlarına doğru çözümleri bulamazsınız. Halk kitlelerinin tüketim alanında, tüketim fonu ile yatırım fonu, bireysel ve kolektif tüketim, üretken ve üretken olmayan tüketim, üretken yatırım fonu ile üretken olmayan yatırım fonu arasında nasıl bir bölüşüm olacağı ve benzeri meselelerde hangi öncelikleri istediği konusunda hiçbir parti büyük halk kitlelerinin yerine geçemez. Bunu kimse yapamaz. Burada da tersini düşünmek ütop-

yacı bir hayaldir.

Ve eğer halkın çoğunluğu sizin öncelikler konusundaki seçiminizi benimsemiyorsa, yeryüzündeki hiçbir güç, Stalin'in en yoğun terörü bile, onları sosyalizmin inşası için gerekli olan esas kilit şeyi yapmaya zorlayamaz. Bu, kitlelerin üretim sürecine yapıcı, yaratıcı ve inançlı biçimde katılımıdır. Bürokrasinin bastırmakta başarılı olamadığı bir muhalefet biçimi vardır ve bu gittikçe büyüyor: üretimde olan bitene kayıtsızlık biçimini alan muhalefettir bu. Doğu Almanya'da anlatılan ünlü fıkrayı duymuşsunuzdur: Gazeteci fabrikaya gelir ve müdüre sorar: "Müdür yoldaş, fabrikanızda kaç işçi çalışıyor?" Müdürün cevabı şu olur: "En azından yarısı çalışıyor." Bu, sosyalist olarak adlandırılan bütün bürokratikleşmiş ülkelerin gerçeğidir. Hiçbir terör bunun üstesinden gelemez. Bunun üstesinden yalnızca sosyalist demokrasi, yalnızca çoğulculuk, yalnızca üreticilerin ve tüketicilerin büyük kitlesinin, farklı plan alternatifleri arasında kendi algıladıkları biçimiyle kendi çıkarlarına en uygun buldukları alternatifi seçme olanağı gelebilir.

Sosyalist demokrasi bir lüks değildir. Gerekliliği de en gelişkin sanayi ülkeleriyle sınırlı değildir. Çin için de geçerlidir, Vietnam için de. Felaketlere yol açabilecek vahim politika hatalarının hızla düzeltilmesinin tek yoludur. Çoğulculuk olmadığında, kamu önünde geniş bir tartışma olmadığında, yasal bir muhalefet olmadığında, bu tür hataların düzeltilmesi 15 yıl ya da 25 yıl ya da 30 yıl alabilir. Tarihsel deneyim ortadadır ve hatalarınızı düzeltmek için bu kadar uzun süre beklerseniz işçi sınıfının ne kadar yüksek bir bedel ödemesi gerektini göstermektedir.

Hatalar kendi içinde kaçınılmazdır. Lenin Yoldaş'ın dediği gibi, bir devrimci için gerçek kilit nokta hata yapmaktan kaçınmak değildir (kimse hata yapmaktan kaçınamaz), yaptığı hataları düzeltmek için ne yaptığıdır. Parti içi demokrasi olmazsa, gösteri özgürlüğü olmazsa, hiziplerin ve partilerin yasallığı olmazsa, özgür bir tartışma ortamı olmazsa, hataların düzeltilmesi önünde büyük engeller oluşur ve bunun bedeli çok ağır olur. Bu yüzdendir ki biz farklı eğilimlerin haklarını, tam bir iç demokrasiyi ve hiziplerin ve partilerin yasallığını savunuyoruz.

Hiziplerin haklarını demiyorum çünkü bu yanlış bir formülasyon olur. Bir partide hiziplerin varolması bir hastalık belirtisidir. Politik hattı ve parti içi rejimi bakımından sağlıklı bir partide hizip olmaz. Ama eğer bir hizip oluştuysa, partiden atılmama hakkı, atılmaya ya da iç tartışmanın aşırı biçimde yasaklanması yoluyla partinin iç hayatının susturulmasına göre ehveni şerdir.

Bu kolay çözülecek bir sorun değildir, özellikle bir proleter partisinde. Bir öncü örgüt işçi sınıfı içinde ne kadar kökleşmişse, öğrenci ya da baş-

ka tür proletarya dışından gelen üye sayısı o kadar az olur (öğrenci ya da aydın üyeler olması kötüdür demiyorum; onlara da ihtiyaç var, ama devrimci bir örgütte onlar çoğunlukta olmamalı.) Örgütünüzde ne kadar çok işçi varsa, işçi sınıfı içinde ne kadar çok kök saldıysanız, sınıfın somut sorunları üzerinde durma ihtimaliniz o kadar yüksek olur. Öncü örgütün sınıf mücadelesi, devrim ve sosyalizmin inşası açısından işlevsel karakteri bu genel çerçeve içine yerleştirilmelidir. Bu üçü arasında sıkı bir diyalektik ilişki olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız. Unutursak yolumuzu kaybederiz ve üstlenmek istediğimiz tarihsel rolü gerçekleştiremeyiz: dünyanın sömürülen ve baskı altında yaşayan kitlelerine, sınıfsız bir toplumu, bir dünya sosyalist federasyonunu kurmaları için yardım etmek.

ÇAĞDAŞ TOPLUM VE MARKSİZM

Ernest Mandel / Johannes Agnoli

Bu kitap, günümüz somut pratik sorunlarına ve teorik tartışmalarına Marxizm temelinde bir yaklaşım arayanlar için son derece yararlı bir kaynak olacaktır.

KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ

Maddeci Bir Feminizm Üzerine

Derleyenler: Gülnur Savran / Nesrin Tura

Kadınların ezilmesinin maddeci bir tahlilini geliştirmek, maddeci bir feminzmin temellerini araştırmak. Bunun için de kadınları tabi kılan somut pratiği, kadınlarla erkekler arasındaki nesnel, maddi çıkar çatışkısını ortaya koymak; kadınların harcadıkları emeği **görünmez** olmaktan kurtarıp adını koymak... Bu derleme maddeci bir feminizm sorunsalı çerçevesindeki tartışmalardan bazı örnekler sunuyor.

Mandel'in tarihteki yeri Geçici bir bilanço

SUNGUR SAVRAN

Ernest Mandel 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya devrimci hareketine ve Marksist teoriye damgasını vurmuş bir devdir. Böyle bir kişiliğin "tarihteki yeri"nin belirlenebilmesi için belirli önkoşullar gerekir. Kapsamlı teorik yapıtının en azından en önemli uğraklarının yeniden derinlemesine incelenmesi, devrimci faaliyetinin inceden inceye yeniden gözden geçirilmesi, ne kadar dost ya da düşman olurlarsa olsunlar çağdaşlarının yorumlarının taranması ve bütün bunların Mandel'in içinde yaşadığı, devrimci müdahaleyle etkilemeye çalıştığı tarihsel bağlam içine yerleştirilmesi, bu önkoşullardan birkaçıdır. Bütün bunların zamana, hatta bir ekip çalışmasına ihtiyaç göstereceği açıktır. Aşağıdaki yazı, başlığının bütün iddialı görünümüne rağmen böyle bir çalışmanın üzerinde yükselmiyor. Başlık esas olarak bir tek şeyi vurgulamak için böyle düşünülmüştür: Mandel'in son dönem yapıtlarından biri ***Marksizmin Tarihteki Yeri***[1] *başlığını taşıyordu. Elinizdeki yazının başlığı, Mandel'in ölümünden sonra Marksizmin tarihteki yerinin, artık, bu tarihe Mandel katılmaksızın yazılamayacağını hatırlatmak için böyle seçildi. Yazı, Mandel'in 20 Temmuz 1995 tarihinde ölümünün ardından,* ***Patronsuz, Generalsiz, Bürokratsız Sosyalizm*** *gazetesinin düzenlediği üç anma toplantısında (30 Temmuz Adana, 6 Ağustos İstanbul ve 11 Ağustos Ankara) yapılmış olan konuşmaların bir sentezidir. Altbaşlığı da ("geçici bir bilanço") bunun için seçilmiştir.*

Komünist Manifesto'nun yazılışından bu yana neredeyse 150 yıl geçti. Bu 150 yıla yakın süre içinde uluslararası Marksist hareket bir dizi büyük önderini yitirdi. Bundan iki yıl önce yitirdiğimiz Ernest Mandel uluslararası Marksist hareketin bu büyük doruklarından biriydi. Mandel 20.

1. **Marksizmin Tarihteki Yeri**, çev. Masis Kürkçügil, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1996.

yüzyılın ikinci yarısının en büyük Marksist teorisyeni ve en önemli devrimci Marksist önderiydi.

Uluslararası hareketin büyük doruk noktaları, 20. yüzyılın ikinci yarısında bir ölçüde onun kişiliğinde ve faaliyetinde yeniden yaşadı. O biraz Marx'tı: Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin 20. yüzyıl kapitalizmine uygulanmasında en önde gelen teorisyendi; Ekim devriminin yozlaşma sürecinde dünyayı saran bürokratik işçi devletlerinin hareket yasalarının materyalist açıklamasını (Trotskiy'den devraldığı temel üzerinde) en ileri götüren yine oydu. Biraz Engels'ti: kendini önceleyen dönemin Marksizminin kazanımlarını büyük sentezlerle yeni kuşağa taşıma işlevini yerine getirdi. Biraz Lenin'di: II. Dünya Savaşı sonrasında bir avuç militandan ibaret olan IV. Enternasyonal'i yılmaksızın yorulmaksızın örgütleyerek dünyanın beş kıtasına taşıyanların önderiydi. Biraz Rosa Luxemburg'du: kitlelerin inisiyatifine ve enerjisine olan sarsılmaz inancı, aynı zamanda en zor tarihsel dönemlerde bile geleceğe şaşırtıcı bir iyimserlikle bakmasını sağlıyordu. Birazdan çok Trotskiy'di: uluslararası işçi ve sosyalist hareketin büyük bölümü Marksizmi Stalinizme indirgerken, devrimci sosyalist politikayı bürokrasinin rahlei tedrisinde öğrenirken, Mandel Trotskiy'in mirası temelinde sosyalizm adına işlenen cinayetlere ve yaşanan politik felaketlere karşı duruyor, dünya devriminin, proletarya demokrasisinin, sürekli devrimin, yenilenmeye açık bir Marksizmin savunusunu üstün bir yetenekle yapıyordu. Hem Marx, hem Lenin, hem Trotskiy'di: elli yıldır enternasyonalizmin en güçlü sesiydi.

Bu yazıda, içinde yaşadığı çağ bağlamında Mandel'in teorik ve pratik mirasının bir ilk değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Elbette, Mandel gibi Marksist teorinin ve politikanın hemen her alanında yapıtlar vermiş, toplu yapıtları derlense onlarca cilt tutacak olan, yaşadığı dönemde dünya devriminin bütün sorunlarına müdahale etmek için çaba göstermiş bir kişiliğin bütün yönlerini tek bir yazı sınırları içinde değerlendirmek olanaksızdır. Bizim yapmaya çalışacağımız, Mandel'in mirasındaki olumlu ve olumsuz en önemli noktaları öne çıkarmak ve buradan geçici bir bilançoya ulaşmakla sınırlı olacaktır.

20. yüzyılın en büyük Marksist iktisatçısı[2]

Mandel'i tarihteki yerine yerleştirirken, ekonomi dışındaki bütün konularda elbette 20. yüzyılın ikinci yarısında neyi temsil ettiğini tartışaca-

2. Elbette "Marksist iktisatçı" kategorisi terimleri itibariyle çelişiktir. Marksist teori ekonomi biliminin alanı içinde yer almaz, onun bir eleştirisidir. Bu anlamda Mandel de bir "iktisatçı" değil, ekonomi politiğin eleştirisine büyük katkılar yapmış bir teorisyendir. Bu terim sadece kolaylığı sağlamak için kullanılmıştır.

ğız. Ama ekonomi alanında tarihsel perspektifimizi daha da genişletmemiz gerekiyor. Marksist teorinin özgül bir alanı olarak ekonomi politiğin eleştirisi sözkonusu olduğunda, Mandel'in önemi 20. yüzyılın ikinci yarısıyla sınırlı olarak görülemez.

Marx'ın çığır açan yapıtı **Kapital**'den sonra Marksist iktisat alanında elbette sayısız yapıt verilmiş, birçok düşünür önemli katkılar yapmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başıyla Ekim devrimi arasındaki zaman diliminde, kapitalizmin yeni evresi emperyalizmin teşhis ve tahlilinde çok önemli bir atılım yapılmıştır. Lenin'in yanısıra, Buharin, Rosa Luxemburg, Rudolf Hilferding ve eşitsiz ve bileşik gelişme yasasını keşfederek 20. yüzyılın başlıca sorunlarından biri olan azgelişmişlik sorununa önemli bir ışık tutan Trotskiy[3], Marksizme bütün yüzyıl boyunca yararlanacağı bir teorik miras devretmiş teorisyenlerdir. Ne var ki, burada sözü edilenlerden Ruslar (Lenin, Buharin, Trotskiy) iktisatçı değillerdi. Leninist emperyalizm teorisi büyük bir teorik atılımdı ama saptadığı temel özellikleri **Kapital**'in kategorileri ışığında derinlemesine incelemiyor, bütün iç bağıntıları kurmuyordu[4] Rosa Luxemburg'un yapıtı **Kapital**'in kategorileri ile daha derinlikli bir ilişki üzerinde yükseliyordu ama ikinci cildin yeniden üretim şemalarının yanlış bir okumasına yaslandığı için başarısız bir girişimdi.[5] Hilferding'in finans kapital üzerine çalışması elbette bir ekonomi çalışması olarak en gelişkin olanıydı, ama çok önemli tez ve kavramlarına rağmen, yapıt yazarının zamanla iyice açığa çıkacak reformist perspektifinin çarpıklıklarını içinde taşıyordu. İşte bütün bunlardan dolayı, Mandel, gerek kapitalizmin temel mekanizmalarını Marx'tan bu yana en berrak biçimde sergileyen yazar olarak, gerekse kapitalizmin işleyişinin ve sosyalizmin yasalarının tahlili açısından kendi özgün katkıları dolayısıyla, **Marx'tan sonraki en büyük Marksist iktisatçı** olarak nitelenmeyi hak ediyor. Mandel, Marx'ın kapitalizmi anlamak ve eleştirmek için geliştirdiği teorik çerçeveyi, dogmatizme düşmeden, yaratıcı bir biçimde, ama yöntemsel temellerine sadık kalarak, 20. yüzyılın kapitalist dünyasının somut gelişmelerine başarıyla uygulamış, ekonomi politiğin Marksist eleştirisini güncelleştirmiş ve günümüz kapitalizminin gelişme eğilimlerinin kavranmasına büyük katkılarda bulunmuştur.

---

3. Trotskiy'in azgelişmişlik olgusunun kavranması açısından önemi konusunda bk. Sungur Savran, "Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme" **Onbirinci Tez**, 3, Mayıs 1986.

4. Bunun bilincinde olduğu içindir ki Lenin kendi yapıtına "Popüler Bir Özet" altbaşlığını koymuş, devrimden sonra yayınlanan Fransızca ve Almanca basımlar için yazdığı önsözde ise çalışmasını "bileşik bir tablo" olarak nitelemiştir. Kitabın Türkçe çevirisinde "Popüler Bir Özet" altbaşlığının neden kaybolduğunu anlamak mümkün değildir. Ne de, "bileşik bir tablo" ifadesinin "bütün bir tablo" olarak çevrilmesini. Bk. V.I.Lenin, **Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1969.

5. R. Luxemburg, **Sermaye Birikimi**, çev. Tayfun Ertan, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Bu noktanın önemini kavrayabilmek için Mandel'in nasıl bir teorik konjonktürde çalışmış olduğuna değinmek gerekiyor. Bilindiği gibi Marx, kapitalist ekonomiyi tarihsel olarak geçici ve özgül bir üretim tarzı niteliğiyle incelemiştir. Kapitalizmin bütün öteki tarihsel üretim tarzlarından çok farklı bir karakter taşımasının temelinde, emekgücü başta olmak üzere bütün ürünlerin ve üretici güçlerin metalaşmasının, piyasada alım satım konusu haline gelmesinin yattığını ortaya koymuştur. Kapitalizmde ekonominin işleyişi bu yüzden, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, tek tek bütün aktörlerin ve toplumsal güçlerin (bu arada devletlerin) iradesinden bağımsız, yabancılaşmış biçimler altında belirlenir. Esas belirleyici güç, piyasanın ve sermayenin yasalarıdır. Tekil ekonomik aktörlerin (örneğin tekellerin) ve devletlerin etkisi geçici olarak büyük ağırlık taşıyabilir elbette; ama bu etkiler ancak sermayenin mantığının belirlediği genel çerçeve içinde işler. Değer yasası ve sermayenin yasaları kendilerini, son tahlilde, bütün aktörlere dayatır. Bu sınırlar ancak devrimle ve sermayenin mülksüzleştirilmesiyle aşılabilir.

Marx'ın sosyalist harekete bıraktığı bu sağlam miras, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yukarıda anılan Marksistlerin elinde kapitalizmin güncel somut gelişmelerinin eleştirel tahlili için güçlü bir araç oluşturmuştur. Ama 1920'li yılların ikinci yarısından başlayarak, ilk işçi devletinin bürokratik yozlaşması ve onun politik temsilcisi Stalinizmin uluslararası komünist hareket üzerindeki etkisi, Marksist teorinin her alanında, bu arada iktisatta da, yaratıcılığın, yerini donmuş dogmalara, teorik zenginliğin ise birkaç kuru formüle terketmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yoksullaşma ve donma süreci, II. Dünya Savaşı sonrasında "tekelci devlet kapitalizmi" teorisiyle doruğuna yükselmiştir. Bu teori kapitalizmin yasalarını bir yana bırakarak, ekonomik gelişmeleri tekellerin ve devletin öznel seçişlerine bağlayan bakış açısının en canlı örneğidir. Bunun yanısıra, iki savaş arasından miras kalan "sürekli kriz" teorileri, II. Dünya Savaşı sonrasında çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman dilimi boyunca süregiden dünya çapındaki hızlı sermaye birikiminin neredeyse görmezlikten gelinmesiyle sonuçlanmıştır.

Stalinist ideoloji alanında gelişen bu görüşlerin dışındaki Marksist iktisadi düşünce ise, II. Dünya Savaşı'nı izleyen tarihsel dönemde, kapitalizmin yaşadığı bu canlı sermaye birikiminin etkisi altında, Keynesçiliğin nüfuz alanına girmiştir. En önemli sözcülerini **Monthly Review** dergisi etrafında toplanan Amerikalı Marksistlerde (Paul Baran, Paul Sweezy, Harry Magdoff vb.) bulan bu yaklaşımın belirleyici yanı, değer yasasının ve sermayenin hareket yasalarının belirleyiciliğinin yerine tekellerin ve devletin belirleyiciliğini geçirmesi olmuştur. Görüldüğü gibi, **Monthly Review** okulu başka konularda Stalinizmden önemli farklar göstermesine

karşılık, kapitalizmin gelişme dinamiklerinin incelenmesi açısından onunla neredeyse aynı temelleri paylaşmaktadır.

Mandel'in iktisadi çalışmaları işte bu tarihsel bağlamda, Marksist teorik mirasın mülkedinilmesi, korunması ve zenginleştirilmesi açısından büyük bir önem taşıyor. Stalinist ideolojinin ve kapitalizmin (geçici) başarısının yarattığı mistifikasyon ortamında, kapitalizmin güncel gelişmelerinin Marksizm adına ama Marx'ın yönteminden büyük ölçüde uzaklaşılarak incelendiği bir dönemde Mandel, günümüz kapitalizmini **Kapital**'de geliştirilen yaklaşım ve kategoriler aracılığıyla anlamaya ve yorumlamaya yönelik uzun soluklu yapıtlar vermiştir. Bu yapıtlarında tekellerin ve devletin iradesini mutlaklaştıran yaklaşımlara karşı, değer yasasının ve sermayenin yasalarının (artı-değer açlığı, birikimin yasaları kapitalist rekabet ve aşırı kâr arayışı, yoğunlaşma ve merkezileşme, kâr oranının düşüş eğilimi, krizlerin diyalektiği vb.), yaşanan bütün değişimlere rağmen hâlâ modern kapitalizmin itici güçleri olarak hareket ettiğini ortaya koymuştur. Kısacası, Mandel'in yapıtında Marx'ın iktisadı yeniden doğmuş ve güncelleşmiştir.

Modern kapitalizmin (yani emperyalizmin) bütünsel işleyişi konusundaki bu kavrayışı, Mandel'in özgül bir alanda, azgelişmiş kapitalizmin dinamiğinin tahlilinde de döneminin sol düşüncesinin tuzaklarından kaçınmasını olanaklı kılmıştır. 1950'li yılların başlarından 1970'li yılların sonuna kadar, solda emperyalizm ve azgelişmişlik sorununa ilişkin olarak hâkim olan düşünce okulu "bağımlılık okulu" olarak anılabilecek düşünce sistemiydi. Bu düşünce okulu için, azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesi ve dolayısıyla gerçek anlamda kapitalistleşmesi sözkonusu değildi. Bu ülkeler dünya ekonomisi içinde tarım ve maden ürünlerinde uzmanlaşmaktan hiçbir biçimde kurtulamayacaklardı; en fazlasından hafif tüketim mallarının (tekstil, gıda vb.) montajı yoluyla katılabilirlerdi uluslararası işbölümüne. A.G.Frank, Samir Amin, Emmanuel Wallerstein, Arghiri Emmanuel gibi ünlü iktisatçıların bu yaklaşımı, belki de en iyi ifadesini okulun öncüsü sayılabilecek Paul Baran'ın şu cümlesinde buluyordu: "emperyalizmin günümüzdeki ana görevi: azgelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmasını engellemek, eğer bu olanaksızsa yavaşlatmak ve denetlemek."[6] "Bağımlılık" okulu kuşkusuz içinde yaşadığımız gerçekliği kavramak açısından başka alanlarda önemli katkılar yapmıştır, ama aynı zamanda bu konuda çok büyük bir yanılgının da kaynağı olmuştur.

Bu yanılgı elbette emperyalizmin hâkimiyeti altında azgelişmiş kapitalist ülkelerin ciddi sanayileşme yaşayamayacağı ve daha da önemlisi

6. P. Baran, **The Political Economy of Growth**, Penguin, Harmondsworth, 1973, s. 340. Baran'ın çığır açan kitabı ilk kez 1957'de yayınlanmıştır.

gerçek anlamda kapitalist birer ülke haline gelemeyeceği teziyle ilgilidir. Bu tezler çeyrek yüzyıl boyunca savunulurken Latin Amerika'dan Güneydoğu Asya'ya, Türkiye'den Hindistan'a birçok azgelişmiş kapitalist ülkede hızlı bir sanayileşme ve kapitalistleşme süreci yaşanıyordu. Solda hâkim teoriyle gerçeklik bu kadar büyük bir çelişki içinde olunca, kaçınılmaz olan oldu: Marksizm içinde emperyalizmin tarihsel rolünü ilerici olarak niteleyen karşıt bir teori 1970'li yılların sonundan itibaren ciddi bir yükselişe geçti[7] Bugün, sol liberalizmin genel ekonomik bakış açısının temelini oluşturan işte bu görüştür.

Mandel, bu iki kutbun ötesinde, azgelişmişliği emperyalizmle ilişkisi içinde bütünsel olarak tahlil etmiş, "bağımlılık" okulunun hatalarından kaçınırken, emperyalizmin gerici, baskıcı, hiyerarşik karakterini de ortaya koymuştur. Daha 1962 yılında yayınlanan ilk başyapıtında emperyalist dünya ekonomisi içinde işbölümünün değişmekte olduğuna işaret eden Mandel,[8] 1980'li yıllarda bu değişimin sonuçlarını çıkarıyordu. Ona göre,[9] II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler, bazı azgelişmiş kapitalist ülkelerin iktisadi ve toplumsal yapılarını hızla değiştirmiştir. Bu ülkeleri artık **emperyalizme tabi yarı-sanayileşmiş ülkeler** olarak nitelemek ve öteki azgelişmişlerden ayırmak gerekir. Bu toplumların yapısı açısından birbiriyle bağıntılı çok önemli değişiklikler sözkonusudur: sanayinin üretim ve ihracatta ağırlıklı bir yer kazanması, kent ve kır proletaryasının çalışan sınıflar içinde ön plana geçişi, gelir düzeyinin öteki azgelişmişlerle karşılaştırılamayacak bir düzeye yükselmesi, emperyalist ülkelerdekini andıran bir finans kapitalin ortaya çıkışı vb. Elbette bütün bunlar emperyalizmin çeşitli yöntemlerle sürdürdüğü denetimi ortadan kaldırmaz: yabancı sermayenin hâkimiyeti, emperyalist metropollerin mali üstünlüğü, bu ülkelerin teknolojik, ticari, askeri ve diplomatik bağımlılığı süregiden özelliklerdir. Ama Mandel'in saptadığı bu değişimin bu ülkelerdeki sınıf mücadelesi ve devrim stratejisi açısından çok önemli sonuçları vardır. Anti-emperyalist ve demokratik görevler öneminden hiçbir şey yitirmemekle birlikte, her geçen gün daha fazla proletarya bir sınıf olarak devrimin itici gücü haline gelmekte, sosyalist görevlerin önemi artmakta, devrimin sürekliliği daha da aciliyet kazanmaktadır.

Dünya kapitalizminin işleyişi ve azgelişmişlik/emperyalizm ilişkisi dışında, Mandel'in kapitalizmin tahliline yaptığı belki de en büyük katkı,

7. Sol azgelişmişlik teorisinin bütün bu sorunlarını başka bir yazımda ayrıntılı olarak ele almıştım. Bk. "Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme", **Onbirinci Tez**, 3, Mayıs 1986.

8. **Marksist Ekonomi El Kitabı**, cilt 3, çev Orhan Suda, 2. basım, Suda Yayınları, İstanbul, 1975.

9. Bk. E. Mandel, "Yarı-Sömürge ülkeler ve Yarı-Sanayileşmiş Egemenlik Altındaki ülkeler", **Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler** içinde, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1985.

kapitalizmin dönemsel olarak yaşadığı büyük krizlerin teorik açıklaması planında olmuştur. Bu büyük krizleri Mandel "uzun dalgalar" teorisi temelinde açıklamıştır.[10] Kapitalizmin tarihinde, her biri yaklaşık yarım yüzyıl süren, genişleme ve depresyon evrelerine bölünen uzun dalgaların varlığını keşfeden Mandel değildir. Bu sorun birçok araştırmacının ampirik çalışmalarına konu olmuştur. Özellikle Rus iktisatçısı Kondratyef'in 1920'li yıllarda yaptığı çalışmalar bu alanda öncü bir rol oynamıştır. Son dönemde de birçok araştırmacı, kapitalizmin güncel krizini uzun dalgalar kavramı temelinde açıklamaya yönelmiştir. Kendi teorik çerçevesini Trotskiy'in 20'li yıllardaki bir makalesine[11] yaslayan Mandel'in katkısı, uzun dalgaları sağlam bir Marksist çerçeveye yerleştirmesi olmuştur. Biz ayrıntıya girmek yerine bu çerçevenin ana hatlarına değinelim. Birincisi, Mandel uzun dalgalar teorisini sermaye birikiminin motoru olan kâr oranının hareketi temeline yerleştirir. Kapitalizmin genişleme ve depresyon evrelerini belirleyen kâr oranındaki yükseliş ve düşüşlerdir. Bu, Mandel'in uzun dalgalara yaklaşımını, bunları fiyat dalgalanmalarına bağlayan teorilerden de (başlıca Kondratyef), salt tekonolojik buluşlara dayandıran teorilerden de (Schumpeter ve günümüzde nice teori) ayırır ve üstün kılar. İkincisi, kâr oranının bu merkezi rolü, depresyondan çıkışın hiçbir biçimde otomatik olmadığı anlamına gelir.[12] Krize girişle krizden yeniden çıkış arasında bir asimetri vardır. İlki kâr oranının düşüş eğilimi dolayısıyla, sermayenin yasalarının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Oysa, kâr oranını yükseltmek için sermayenin kendi hareketi yeterli değildir. Bir dizi toplumsal değişim ve çalkantı krizden çıkışın zorunlu koşulu haline gelir. Bunların başında da, artı-değer oranının arttırılması, yani sınıf mücadelesi gelir. Bu da Mandel'in uzun dalgalar teorisinin üçüncü ayırıcı yanıdır. Bütün bunlar, 70'li yıllardan ölümüne kadar Mandel'e bunalıma yaklaşımında bütün öteki teorisyenlere göre büyük bir üstünlük sağlamıştır. Mandel bunalımı daha patlak vermeden (ünlü yapıtı **Geç Kapitalizm**'in birinci Almanca basımının yayınlandığı) 1972'de öngörmekle kalmamıştır. Daha önemlisi, bunalımın ilk evresinden itibaren uzun dönemli olacağı konusunda ısrar etmiş,

10. Bu konuda Türkçe'de şu kaynaklara başvurulabilir: E. Mandel, "Kapitalizmin Tarihinde 'Uzun Dalgalar'", **Dünya Kapitalizminin Bunalımı** içinde (der. N. Satılgan/S.Savran), Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986 ve **Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1986. Ayrıca, Nail Satılgan'ın **Sınıf Bilinci**'nin geçen (17.) sayısında yer alan "Dünya Kapitalizmi: Bunalımı Bitirmeyen Toparlanma" başlıklı yazısında bu konuda kısa fakat yararlı bilgi bulmak mümkündür.

11. Bk. Lev Trotskiy, "Kapitalist Gelişme Eğrisi", **Sınıf Bilinci**, 17, Nisan 1997.

12. Bu önerme in önemini kavrayabilmek için, solun bir başka önemli teorisyeninin, Wallerstein'in 80'li yıllardan bu yana, depresif uzun dalganın 90'lı yıllarda otomatikman yerini genişleyen bir uzun dalgaya bırakacağı yolunda bir öngörüyü ileri sürmekte olduğunu hatırlamak gerekiyor. Kuşkusuz tarih bu konuda da Mandel'i haklı çıkarıyor.

sermayenin bunalımdan kendi lehine bir çıkış yolu bulabilmek için işçi sınıfına taarruz edeceği konusunda bütün solu taarruz başlamadan uyarmış, tavizci, orta yolcu politikaların bu taarruz karşısında iflâs edeceğini hatırlatmıştır.

Mandel'in iktisatçılığı sözkonusu olduğunda, akla hep günümüz kapitalizminin tahliline ilişkin katkıları gelir öncelikle. Oysa, Dilek Çetindamar'ın bu sayıdaki yazısında üzerinde durduğu gibi, Mandel bürokratik işçi devletlerinin son dönemine damgasını vuran ve bir bütün olarak sosyalist hareketi derinden etkileyen "piyasa sosyalizmi" tartışmasında da Marksizmin en yetkin sesi olmuştur.

Büyük bir teorisyen

Mandel'in ekonomi dışındaki alanlarda da bir Marksist teorisyen olarak önemini ortaya koymak için çok çeşitli konulara yayılan katkılarını bu yazının sınırları içinde uzun uzadıya ele almamız mümkün değil. Marx'ın düşüncesinin oluşumundan[13] nükleer silahlanma ve barış sorununa[14], yepyeni bir olgu olarak Avrupa Birliği'nin teorileştirilmesinden[15], ekoloji sorununa kadar sayısız alanda Mandel henüz bütünüyle değerlendirilmemiş teorik açılım ve katkılar yapmıştır.

Bu katkılarının yanısıra, sosyalist harekette periyodik olarak ortaya çıkan Marksizm reddiyelerine ve revizyonizmlere karşı da yorulmaz bir teorik mücadele vermiştir. Özellikle, proletaryanın ortadan kalkmakta olduğunu ya da politik özne olarak anlamını yitirdiğini ileri süren teorik dalgaya karşı, proletaryanın bilimsel tanımının yeniden canlandırılması ve sınıfın yeniden yapılanması üzerine yaptığı tahlil, solda işçi sınıfının merkezi önemine inancın modern tarihte hiçbir zaman görülmemiş ölçüde sarsıldığı bir dönemde geleceğin Marksistleri için önemli bir mirastır. Mandel uluslararası sosyalist hareketin bütün önemli dönemeçlerinde, yaşadığı bütün büyük çalkantılarda, güncelleştirilmiş, somut ama ortodoks bir Marksizm temelinde en etkili teorik müdahaleleri yapmış bir teorisyendir. Denilebilir ki, son 30 yılda dünya çapında Marksist teoriye yapılan bütün saldırılarda, Mandel, genç Marksistler için klasik teoriyi her türlü reddiye ve revizyonizme karşı savunmak bakımından en etkili uluslararası teorisyen olmuştur.

Bütün savrulmalar karşısında Mandel'in büyük katkısı, kapitalizme teslimiyet ile sosyalizmin bürokratik karikatürü dışında bir üçüncü yol ol-

13. **Marx'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu**, çev. Ardaşes Margos, Köz Yayınları, İstanbul, 1978.
14. **Nükleer Savaş ve Sosyalizm**, çev. Erman Demirci, Yazın Yay., İstanbul, 1987.
15. **Avrupa Amerika'ya Karşı**, çev. Mustafa Dağlar, Köz Yayınları, İstanbul, 1974.

duğunu ortaya koymak olmuştur. 70'li yıllarda Avrupa Komünizmi, Stalinist bürokratik diktatörlükten kaçarken burjuva parlamenter demokrasiye sığınmaya kalkıştığında, bir üçüncü yolun, proleter demokrasinin mümkün olduğunu ortaya koyan en başta Mandel'dir. Post-modernizm ve post-Marksizm işçi sınıfı merkezli bir politikanın yerine, burjuva düzeninin içine hapsolmuş bir kimlik politikasını önerdiğinde, bütünüyle milliyetçi korporatist partiler haline gelmiş resmi komünist partilerin teorisyenleri iki uca kayarak ya işçi hareketi dışındaki öteki toplumsal hareketleri "burjuva" diye niteler, ya da post-Marksist bir çizgiye kayarken, feminizmi, ekolojist hareketi ya da barış mücadelesini, tam da Leninizmin proleter hegemonyası anlayışına uygun biçimde[16] birer müttefik güç olarak ele alan, ama proletaryanın merkezi konumundan taviz vermeyen yine Mandel olmuştur.[17] Bürokratik işçi devletlerinde planlamanın ve kamu mülkiyetinin yaşadığı başarısızlıklar karşısında, hem o ülkelerde, hem de dünyanın geri kalanında sosyalistler arasında yayılan ve özellikle merkezi planlama konusunda Marksizmin yaklaşımına kesin bir tavır alan "piyasa sosyalizmi" ekolüne karşı en etkili eleştiriyi yine Mandel yapmıştır.[18] Kısacası, bürokratik karikatürün yarattığı düş kırıklığının karşısında kapitalizme teslimiyete doğru savrulmalara cevaben, klasik bir Marksizme yaslanan bir üçüncü yolun varlığını en güçlü biçimde ortaya koymuştur Mandel. Sosyalist hareketin Stalinizmden liberalizme bütünüyle savrulmakta olduğu günümüzde Mandel'in bu mirasının önemi yeterince vurgulanamaz.

Mandel'in bir teorisyen olarak önemi ortaya konulurken, çok önemle vurgulanması gereken bir nokta da yöntemi ile ilgilidir. Mandel'in teorik yöntem sorununa yaklaşımının değerini kavrayabilmek için, yaşadığı dönemde Marksizmin genel teorik tablosunun yöntem açısından ne sunduğunu kısaca hatırlatmak gerekiyor. 20. yüzyılın ikinci yarısında, bürokratik işçi devletlerinin ve Sovyetler Birliği'ne bağımlı partilerin teorisyenleri, bazı istisnai vakalar dışında, Marksist teoriyi tam bir dogmalar yığını ha-

16. Bu anlayışın açıklandığı bir kaynak için bk. Sungur Savran, "Leni 'i Yakmalı mı?", **Sınıf Bilinci**, 14, Ocak 1994, s. 55-60.

17. "Yeni toplumsal hareketler" olarak anılan bu hareketler konusundaki tartışmaya benzer bir doğrultuda başka bir yaklaşım için bk. Gülnur Savran, "Marksizm ve 'Yeni Toplumsal Hareketler' Tartışması", **Sınıf Bilinci**, 11, Ekim 1992. özgül olarak ekoloji sorunu üzerine aynı sayıda Pınar Selinay'ın yazısına bakılabilir.

18. Mandel'in bu konudaki en önemli katkıları şu kaynakta bulunabilir: **Piyasa Sosyalizmi Tartışması**, derleyen: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 1992. Mandel'in bu kitapta yayınlanan yazılarda piyasa sosyalizminin önde gelen ismi Alec Nove ile giriştiği polemiğin (Latince tabirlerle ifade edilen) terimleri bile burada bizim vurgulamaya çalıştığımız nokta açısından son derecede açıklayıcıdır. Bu polemikte Nove "**tertium non datur**" (üçüncü yol yoktur) derken, Mandel ısrarla "**utque tertium datur**" (üçüncü yol elbette vardır) demektedir.

line getirmişlerdi. Bu güdük ve kısır "teorik" faaliyetin dışında kalan Marksizm ise büyük ölçüde soyut ve felsefi bir karakter taşıyordu. Özellikle 60'lı yılların ortalarından itibaren, Althusser ve onun çevresinde oluşan okul, dogmatik olmayan bir Marksizmin tek gerçek temsilcisi olarak sunulmaya başlandı. Althusser'in felsefi çerçevesi, Marksist bilgi teorisine ilişkin yaklaşımıyla, özellikle Batı Marksizminde ortaya çıkmış olan soyut teorileştirme eğilimlerini neredeyse kodifiye ediyor ve haklı çıkarıyordu. Çünkü Althusser'in yaklaşımında gerek bilgi teorisi açısından, gerekse yöntem bakımından bilimin somut gerçek ve olgularla bağı neredeyse bilinçli biçimde koparılıyordu. Böylece teori soyut kategorilere hapsediliyor, soyut ile somutun diyalektik bütünlüğü ortadan kaldırılmış oluyordu. Madalyonun ters yüzünde ise Marksist bilimsel kategorileri bütünüyle bir kenara bırakarak ekonomide Keynesçiliğin, sosyolojide Webercilliğin vb. bilimsel kavramlarından hareketle yürütülen ampirik çalışmalar vardır. Yani soyut (teori) ile somut (gerçeklik) birbirinden koparılmıştır.

Bu toplu durum, her ikisi de aynı derecede ciddi iki sakıncaya yol açıyordu: bir yandan, teori, asıl amacı olan somut gerçekliği kavrama ve toplumsal pratiğe yol gösterme hedefinden kopuyor, ayaklarını yere basamadan baş döndürücü yüksekliklerde dolaşıyordu; bir yandan da, somut iktisadi, politik, toplumsal gelişmeler Marksist teorik kavramların ışığında değil, ampirist gözlemler ve yüzeysel açıklamalar aracılığıyla kavranmaya çalışılıyordu. Mandel, bu karşıt ama birbirinin tamamlayıcısı olan iki tavırdan tüm teorik çalışması boyunca titizlikle uzak durmaya özen göstermiştir. Yapıtları, soyut ile somutu ara adımlar ve dolayımlar yoluyla birbirine bağlamaya, teori ile somut olarak yaşanan tarihi bütünleştirmeye adanmıştır. İlk başyapıtı **Marksist Ekonomi El Kitabı**[19], doğrudan doğruya, ekonomiden antropolojiye, etnografyadan sosyolojiye modern bilimin bulguları ile Marksist tarih ve iktisat teorisinin temel önermeleri arasındaki somut bağları kurmaya adanmıştır. En önemli teorik yapıtı olan **Geç Kapitalizm**[20], bizatihi **Kapital**'in kategorilerini ve önermelerini 20. yüzyıl sonu kapitalizminin somutuna uygulama çabasıdır. Mandel'in kriz üzerine çalışmalarını okuyanlar, yapıtlarının ilk anda şaşırtıcı gelebilecek bir ayrıntı ağıyla örülmüş olduğunu göreceklerdir. Bu, Mandel'in somut gelişme ve göstergelere duyarlılığının bir ürünüdür. Yazarın tahlilini kuru bir teorik iskelet olmaktan çıkartıp bu tahlile et kemik kazandıran da budur. Krizin ne sadece içsel belirleyicilerini, ne de salt dışsal belirtilerini ele almakla yetinir. Yaptığı, krizi içiyle dışıyla bir arada ele almak, ikisi arasın-

19. 3 cilt, 2. basım, çev. Orhan Suda, Suda Yayınları, İstanbul, 1975.

20. Türkçe'de henüz yayınlanmamış olan bu yapıtın temel tezleri, Nail Satılgan'ın **Sınıf Bilinci**'nin bu sayısında yayınlanmakta olan yazısında özetlenmektedir.

da kurduğu ilişkiler aracılığıyla bütünsel bir tablo çizmektir.

Soyut ile somutun birleştirilmesine yönelik bu yaklaşım Mandel'in sadece büyük teorik yapıtlarında görülmez. Konu ne olursa olsun bu, onun düşünme tarzıdır: teorik önermelerle hayat arasında bağ kurmak temel amaçlarından biridir. **Sınıf Bilinci**'nin bu sayısında yayınlanmakta olan Mandel metni de bunun iyi bir örneğidir. Mandel hiçbir an yüksek bir soyutlama düzeyine ait teorik önermelerle yetinmez, bunların hayattaki karşılığını arar her zaman. İşte buradaki yazısında da bu konuda çeşitli örnekler vermek mümkündür. Tek bir örnekle yetinelim: Mandel, işçi sınıfının öncü katmanını sosyolojik temellerde açıklamakla yetinmez. Gerçek hayatta 1918 Berlin'inde ve Almanya'sında yaşanan "devrimci Obleute" deneyimini bu öncü kesimin canlı örneği olarak sunar. İşte bu yaklaşımdır ki, Mandel'in teorisinden pratiğine bir köprü oluşturur.

Onbirinci Tezin bayraktarı

"Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler; oysa, asıl önemli olan dünyayı değiştirmektir."

Karl Marx, daha sonra "Feuerbach Üzerine Tezler" olarak anılacak olan özdeyişlerinin en ünlüsü olan bu "onbirinci tez"iyle insan düşüncesi ile pratiği arasındaki ilişkiye bakışta bir çığır açıyordu. Teori ile pratik arasında diyalektik birlik anlayışı ilk kez burada dile geliyordu. Marx'ın ve kendisini izleyen büyük Marksistlerin yaşamı bu anlayışın uygulamaya konulması yolunda bir çaba olarak okunabilir. Ernest Mandel, işte bu anlayışın 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan en büyük temsilcisiydi. Hayır, daha fazlası söylenmeli: Mandel'in yaşamı, devrimci açıdan teori pratik birliğinin cisimleşmiş haliydi.

Bunu, en iyi, devrimci faaliyetle bilim arasındaki ilişki açısından Mandel'in yaşadığımız dönemde ne kadar özgül bir şahsiyet olduğunu düşünürsek kavrayabiliriz. Marksist hareketin tarihsel geleneği, devrimci mücadele ile büyük teorik yapıtları şahsında birleştiren kişiliklerle doludur. Marx modern çağın tartışmasız en büyük düşünürüydü, ama aynı zamanda 1848 devriminin savaşçısıydı ve tarihin gördüğü ilk uluslararası devrimci örgütün, I. Enternasyonal'in kurucusuydu. Mandel'den tam tamına 100 yıl önce, 1895'te yitirmiş olduğumuz Engels, hem Marx'a denk bir teorik dahiydi, hem de II. Enternasyonal'in ve Alman partisinin kuruluşuna yol gösteren bir devrimci. İkinci kuşakta da devrimci faaliyetle teorik parlaklık elele gidiyordu. Marksist dönemlerinde Kautsky, Plehanov, Bebel gibi önderler, Marksizmi din, kadın sorunu, milliyetler meselesi ve benzeri yeni teorik alanlara taşıdılar. Lenin, Trotskiy, Luxemburg, Gramsci, Bu-

harin ve devrimci Marksist geleneğin öteki isimleri, hem büyük teorisyenlerdi, hem de devrim uğrunda öldüler.

Ama Sovyet devriminin bürokratik yozlaşmasından ve resmi komünizmin enternasyonalizmden koparak milliyetçi bir çarpılmaya uğramasından sonra, uluslararası hareketin önderleri sıradanlaştılar. Özellikle son yarım yüzyıldır, sosyalist ya da komünist hareketin önderleri arasında neredeyse bir tek ciddi teorisyene rastlamak mümkün değildir. Bir Brejnev'in, bir Marchais'nin, bir Carrillo'nun, bir Berlinguer'in düşünsel yoksulluğunu, hatta devrimlere önderlik etmiş bir Tito'nun, bir Enver Hoca'nın teorik sıradanlığını düşünün! Bunların tek istisnası belki emperyalizme ve kapitalizme karşı elde silah çarpışmanın izin verdiği dönemde sosyalizmin inşasının teorik ve politik sorunları üzerine ciddi düşünceler geliştiren Che Guevara'dır.

İşte Ernest Mandel, son yarım yüzyılın bütün sosyalist politik önderleri arasında, klasik Marksizmin devrim ve bilim, pratik ve teori arasında kurduğu o yaşayan ilişkiyi şahsında cisimleştiren benzersiz bir kişilikti.

Madalyonun ters yüzüne baktığımızda da aynı şeyi görüyoruz. Neredeyse 30'lu yıllardan bu yana, dünya çapında Marksist teoride şu ya da bu biçimde etki yaratmış düşünürlerin ezici çoğunluğu politik pratiğin dışında kalmış insanlardı. Kiminin Marksizme katkısı çok önemli bile olmuştur, ama Frankfurt okulundan Althusser'e, della Volpe ve Colletti'den Sartre'a, İngiliz Marksist tarihçilerinden Sweezy ve Dobb'a, Marksist felsefe ve teoriyi etkilemiş düşünürler, bir iki istisna dışında devrimci faaliyete girmekten kaçındılar. Perry Anderson'un **Batı'da Sol Düşünce** kitabında belirttiği gibi, bunun sonucu büyük ölçüde felsefeye doğru bir kaçış oldu.[21] Elbette bir-iki başka önemli teorisyenle birlikte Mandel, etiyle kemiğiyle yaşayan dünyayı Marksist teoriye yeniden sokmakta baş rolü oynadı.

Bunu olanaklı kılan da, elbette, Mandel'in bir teorisyen olmanın yanısıra devrimci pratiğin içinde boylu boyuna yer alması olmuştur. Hem de ne kadar uzun bir devrimci hayat! Mandel devrimci fikirlere çok erkenden, daha 13 yaşındayken, 1936 yılında ilgi duymaya başlamış, 1995'de ölene kadar da devrimci pratiğin içinde olmuştur. II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Nazi Almanyası genç Ernest'in yaşamakta olduğu Belçika'yı işgal edince 1940 yılında, henüz 17 yaşında direnişe katılmıştır. Demek ki, fiili devrimci hayatı 55 yılı bulur.

Faşizme karşı verilen mücadele savaşla birlikte sona erer, bunun yerini günbegün sürdürülen sınıf mücadelesi alır. Mandel kendi ülkesinin hem işçi sınıfı hareketi içinde, hem de politik hareketinde yoğun bir faaliyet

21. Perry Anderson. **Batı'da Sol Düşünce**, çev. Bülent Aksoy, Birikim Yay., İstanbul, 1982.

göstermiştir. 1954-63 yılları arasında Belçika İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda uzman olarak çalışmıştır. 1961 yılına kadar öteki devrimci Marksistlerle birlikte Belçika Sosyalist Partisi içinde örgütlenme faaliyeti sürdürmüş, bu partinin 1961 Belçika genel grevi karşısındaki tavrının değerlendirilmesi temelinde yoldaşlarıyla birlikte partiden ayrılarak IV. Enternasyonal'in Belçika seksiyonunu kurmuştur.

Mandel sadece Belçika'da değil Avrupa çapında sınıf mücadelelerine yoğun olarak katılmış bir devrimcidir. 1968 Paris ve Almanya ayaklanmalarında barikatların önde gelen ajitatörlerindendir. Bu yüzdendir ki, 1972-1981 yılları arasında Fransa'ya ve uzun yıllar boyu Almanya'ya girmesi yasaklanmıştır. Avrupa'nın ötesindeki dünyaya da erişebildiği ölçüde destek olmuştur Mandel. Cezayir devrimi (1954-62), Küba devrimi (1958-59), Vietnam'ın kurtuluş savaşı (1961-1975) ve Nikaragua devrimi (1979) Mandel'in doğrudan doğruya eylemiyle destek olduğu çağdaş devrimlerdir.

Ama elbette bütün bunlardan önemlisi Mandel'in Trotskiy'in kurduğu IV. Enternasyonal'in yorulmaz mimarı olarak yaptığı devrimci faaliyettir. Savaşın bitiminden itibaren 1945 yılında IV. Enternasyonal'de faaliyet göstermeye başlayan Mandel, 1995'de ölene kadar Enternasyonal'in yönetici organlarında görev almış ve bütün gücüyle inşasına katkıda bulunmuştur. **Tam yarım yüzyıl!** Bir insanın hayatını neye adamış olduğu bundan daha sembolik biçimde ortaya çıkamazdı!

Mandel'in tarihteki yerini doğru değerlendirebilmek için bu noktanın anlamını biraz daha deşmek gerekiyor. Her büyük devrimcinin, içinde doğduğu, içinde eylem yaptığı çağın karakteriyle sıkı sıkıya ilgili bir misyonu vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısı, proletaryanın burjuvaziden ve köylülükten ayrışarak tarih sahnesine bağımsız bir güç olarak çıkışına sahne olmuştur. Marx ve Engels için 1848'den 20. yüzyılın eşiğine kadar, proletaryayı gerek teorik bir atılım yoluyla, gerekse pratikte partileşmesine katkıda bulunarak burjuvaziden ideolojik, politik ve örgütsel olarak bağımsızlaştırmak temel misyondu.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine üç temel gelişme damga vuruyordu: emperyalizmin dünyayı bütünleştirmesi ve insanlığı savaşlara sürüklemesi, ulusal kurtuluş savaşlarının yükselişi ve 19. yüzyılın ikinci yarısında burjuvaziden bağımsızlaşmış olan işçi hareketinin düzen yanlısı ve düzen karşıtı iki kampa bölünmesi. Lenin, Trotskiy, Luxemburg, Liebknecht, Gramsci gibi devrimciler bu sorunlarla boğuştular. Elbette her üç konuda da doğru yolu gösteren ve bunu pratikte bir devrimci zaferle taçlandıran Ekim devriminin önderleri Lenin ve Trotskiy oldu.

Lenin'in erken ölümü, bir sonraki dönemin sorunlarıyla Trotskiy'in

tek başına boğuşmasını gerekli kıldı. 20. yüzyılın ikinci çeyreği, modern tarihin en karmaşık, en zorlu dönemlerinden biriydi. Bir önceki dönemin sorunları aynen devam ediyordu, ama şimdi bunlara tarihin en güç sorunları katılmıştı: devrimin ülkesinde bürokratik yozlaşma ve milli komünizm, emperyalist dünyada faşizm. Bir önceki dönemin deneyim, birikim ve kazanımlarının da katkısıyla, Trotskiy'in hem bürokratik yozlaşma sorununa, hem de faşizm sorununa teorik ve politik olarak Marksist yöntemi yeni doruklara yükselten cevaplar getirdiğini biliyoruz. Pratik alanda işe Trotskiy, bir avuç enternasyonalist devrimciyle birlikte, çoğu yorumcunun değerini hiç anlayamadığı yorucu bir faaliyetle 1938'de IV. Enternasyonal'i kurdu. Böylece, emperyalizmin ve bürokrasinin taarruzları altında tarih sahnesinden (geçici olarak da olsa) silinme tehdidi ile karşı karşıya kalan devrimci Marksizmin örgütsel ve politik sürekliliği için bir temel atılmış oluyordu.

Trotskiy'in ölümü de, devrimci Marksizmin düşmanlarının elinden erken geldi. Bu yüzden devrimci Marksizm, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni güç dengeleri ve yeni konjonktürle karşılaştığında, eski kuşağın deneyim ve birikiminden yararlanma olanağına sahip değildi. Bu yeni çağda faşizm sorunu (geçici olarak da olsa) gündemden çıkmıştı ama devrimciler için yepyeni bir sorun beliriyordu. Ekim devriminin ülkesinde bürokratik yozlaşma elbette tarihsel olarak son derecede özgün bir sorundu ve Trotskiy Marksizme bu sorun konusunda bir pusula sağlamıştı. Ama bürokratik iktidar henüz yeniydi, istikrara kavuşmamıştı ve bir sistem halini almamıştı. Üstelik tek bir ülke ile sınırlıydı. Savaş sonrasında bu ülkeye Doğu Avrupa ve Doğu Asya'da birçok başka ülke katılacaktır. Böylece, bürokratik iktidar, milli komünizm ve bunların politik ifadesi olan Stalinizm dünya çapında bir sistem haline geliyordu. Abartmadan söylenebilir ki, 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran olgu çok sayıda milli komünizmdir.

İşte Mandel bu "milli komünizmler çağı"nda yaşayan bir devrimciydi. Milli komünizmlerin bütün dünya solundaki hegemonyası göz önüne alınırsa, bu çağda milli komünizmi reddeden bir enternasyonalizmin ayakta tutulmasının ne kadar güç olduğu kavranabilir. İşte 20. yüzyılın ikinci yarısında, her biri ciddi hatalar yapmış olsa da, dünyanın dört bir yanında devrimci Marksizmin enternasyonalizmini örgütsel olarak ayakta tutmak, IV. Enternasyonal'i inşa etmek gibi zorlu bir görevi üstlenen bir avuç önder devrimcinin tarihteki önemini tanımlayan budur. Mandel de ciddi hatalar yapmıştır; bunların en önemlilerine aşağıda değineceğiz. Ama bu bir avuç önder arasında, teorik ve politik kapasitesiyle ve yorulmaz örgütçülüğüyle Mandel en önemlisidir. Trotskiy'in kurduğu Enternasyonal daha

baştan zayıf bir örgüttü. Nazizmin ve Stalinizmin cinayetleri ve II. Dünya Savaşı'nın kırımı, Enternasyonal'in saflarını daha da zayıflatmıştı. Eğer IV. Enternasyonal, bütün iç çatışma ve bölünmelerine rağmen, II. Dünya Savaşı sonrasındaki minik örgütten Avrupa'da, Kuzey ve Güney Amerika'da, Asya'da, Okyanusya'da, kısmen de Afrika'da sesi duyulan bir kadro Enternasyonal'i haline geldiyse, bunda en büyük pay Mandel'indir.

Bugün milli komünizmlerin, ne üzücüdür ki, devrimci bir ayaklanmayla proleter sosyalizmi yönünde değil kapitalizm yönünde çözülmeye başlamasıyla birlikte solun önemli bir bölümü enternasyonalizmi yeniden hatırlamaya başladı. Bunda elbette burjuvazinin globalizm taarruzunun sola emperyalist dünyanın bütünselliğini yeniden hatırlatması, milli çözümlerin ancak geçici birer mevzi olabileceğini öğretmesi de rol oynuyor. (Elbette burada sözünü ettiklerim, globalizmin dümen suyunda liberal ve soyut bir evrenselciliğin propagandasını yapanlar değil, globalizme gerçekten direnmek için yüzünü enternasyonalist çözümlere çevirenler.) Bir örneğe değinelim. Bütün bu gelişme, işçi hareketinin yeni dönemde "çokuluslu şirketler" olarak anılan emperyalist sermayeye karşı, ancak sendikaların ulusal sınırları aşan enternasyonalist bir dayanışması ile etkin ve kalıcı biçimde mücadele edilebileceği fikrinin solda ve işçi hareketinde yayılmasına yol açıyor. Oysa bu konuda işçi hareketinin onlarca yıl geride kalmış olduğu, sermayenin uluslararasılaşma düzeyinin yanında tam bir kağnı hızıyla ilerlediği açık. Bırakın dünya çapında dayanışmayı, neredeyse tekil ulusal devletleri aşan bir ekonomik ve politik birleşmeye doğru yürüyen Avrupa Birliği içinde bile bütün becerilen, tümüyle bürokratik ve diplomatik bir karakter taşıyan, sınıf mücadelesini örgütlemek bakımından hiç bir pratik değeri olmayan Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ile sınırlı. Oysa Mandel, o derin enternasyonalizmiyle, daha 1960'lı yıllarda, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun gelişmesine işçi sendikalarının Avrupa çapında işbirliği ve ortak örgütlenmeyle cevap vermesi gerektiğini savunuyordu. Ama milli komünizmler çağında enternasyonalizmin sesi çölde yitip gitmeye mahkûmdu.

Nihayet son bir noktaya değinelim. Proleter enternasyonalizmi, tarihin ve emperyalist hiyerarşinin birbirine neredeyse düşman ettiği uluslara soyut birlik çağrılarından ibaret değildir. Proleter enternasyonalizmi, ezilen uluslara gelecek için verilecek gerçek güvencelere dayanır. Onun içindir ki, Lenin'in geleneğini izleyerek Mandel politik yaşamının başından sonuna dek ezilen ulusların kurtuluşuna büyük bir duyarlılıkla yaklaşmıştır. Onun içindir ki, emperyalizmin yoksul ve ezilen ülkelerdeki sömürüsüne karşı hayatı boyunca savaşmış, Cezayir'den Vietnam'a bütün ulusal kurtuluş savaşlarının yanında yer almıştır. Onun içindir ki, bürokratik Sovyet

yönetiminin Stalinist uluslar politikasına karşı durmuş, Budapeşte'nin ve Prag'ın tanklarla işgalini kınamış, sosyalizmin ancak bir ülkenin işçilerinin ve ezilenlerinin mücadelesinin sonucunda kurulabileceğini vurgulamıştır.

Bir düşünün: Almanya'da doğmuş ama Nazi baskısından kaçarak Belçika'ya sığınmış bir Yahudi ailenin çocuğusunuz. Savaş sırasında Avrupa'nın sayısız ülkesinden milyonlarca Yahudi toplama kamplarında mahvolmuşlar. Siz kendiniz Nazi işgaline karşı çarpışırken yakalanmış, çalışma kampına gönderilmiş, kaçmışsınız. Savaş bitince, Yahudilere bütün bu felâketlerden ebediyen kurtulma şansını sunan bir ülke, İsrail, tüm dünyanın onayıyla kuruluyor. Üstelik Nazizmi yenilgiye uğratarak prestijini bütün dünya ilericilerinin gözünde doruğuna yükselten Sovyet yönetimi de İsrail'i destekliyor. Siz sadece 24 yaşındasınız. Ve siz Filistinlileri destekleyerek İsrail'e karşı çıkıyorsunuz! Hayatınızın sonuna kadar da bu tavrınızdan taviz vermiyorsunuz. Laik ve demokratik bir Filistin'i Siyonist İsrail'e karşı destekliyorsunuz. İşte proleter enternasyonalizmi!

Büyük devrimcinin büyük hataları

"Kendi içinde hatalar kaçınılmazdır. Lenin Yoldaş'ın söylediği gibi, bir devrimci için gerçek anahtar hata yapmaktan kaçınmak değildir (kimse hatalardan kaçınamaz), yaptığı hataları düzeltmek için ne yaptığıdır." Mandel, **Sınıf Bilinci**'nin bu sayısında yayınlanan yazısında böyle diyor. Elbette bütün büyük devrimciler hata yaparlar. Mandel'in de 55 yıllık politik hayatında, 50 yıllık örgütçülük hayatında hiç hata olmasaydı, bir büyük devrimcinin değil, Papa'nın tarihteki yerini yazıyor olurduk.

Ne var ki, Mandel'in yukarıdaki alıntıda, Lenin'e başvurarak geliştirdiği doğru kıstası Mandel'in kendisine uygularsak, bu büyük devrimcinin hata bilançosu epeyce yüklü olacaktır. Mandel, IV. Enternasyonal'in bir önderi olarak devrimci faaliyetinde bütün bir döneme damgasını vuran hatalar yapmış, ama bunların pek azı için özeleştiri vermiş, bu hataları düzeltmek için de pek az şey yapmıştır. Şimdi bunların birkaçına değinelim. Elbette, geçici bir bilanço çıkartmayı hedefleyen bir yazıda, uzun bir devrimci hayata sığan hatalardan ancak en önemlilerine değinilebilir. Burada tartışma konularının seçilişinde kıstas, bu hataların Mandel'in bir devrimci olarak faaliyetinin merkezinde yer alan IV. Enternasyonal'in inşası sorununu olumsuz bir yönde etkilemiş olmalarıdır.

Herşeyden önce Mandel, bilebildiğim kadarıyla, hayatının sonuna kadar Pabloizmin bir özeleştirel değerlendirmesini yapmamıştır. Bu noktayı anlaşılır kılabilmek için önce Pabloizm konusunda kısaca bilgi vermek ge-

rekiyor. Yunan asıllı bir devrimci Marksist olan Michel Pablo, savaş ertesinde IV. Enternasyonal'in genel sekreteri ve en etkili önderiydi. Pablo, 1950'li yılların başında savaş sonrası durumun genel bir değerlendirmesi temelinde IV.Enternasyonal'e stratejik olarak farklı bir yeni yöneliş önermiş ,ve IV.Enternasyonal'in bazı unsurlarının hareketten kopmasında önemli bir rol oynamıştır.

Pablo'nun tezleri şöyle özetlenebilir: (1) Devasa bir pazar olan Çin'in ve sömürgelerin önemli bölümünün elden çıkmasıyla kapitalist dünya pazarı dengesini tümden yitirmiştir. Dolayısıyla Marshall yardımıyla yaratılan canlanma geçici olmaya mahkumdur. (2) Kapitalist dünya pazarının dengesinin yeniden kurulması ancak ABD önderliğinde bir savaşla mümkündür. (3) Bu savaş derhal bir "uluslararası iç savaş" biçimini alacaktır. Artık savaş ile devrim giderek birbirinden ayrılmaz hale gelmektedir. Geleceğin devrimleri "savaş-devrim"ler olacaktır. (4) Savaş içinde Avrupa ve Asya'nın büyük bölümleri Sovyet bürokrasisinin ve Stalinist KP'lerin yönetimine geçecektir. (5) Kapitalizmden sosyalizme geçiş, muhtemelen yüzyıllar sürecek, "arı" biçimler almayacak, Stalinizm derhal devrilmeyecek, uzun süre devam edecektir. (6) Savaş kapıda olduğu için devrimci örgütler inşa etmeye vakit yoktur. Pablo Trotskistlerin mümkün olan yerlerde Stalinist harekete giriş (antrizm) yapmasını önerir.

Pablo'nun bu saptamalara dayanan örgütsel önerileri, ülkelerin durumlarına göre farklılıklar gösterir: (1) Çin'de ve öteki Asya ülkelerinde Trotskistlerin Stalinist partilere karşı bir "Sol Muhalefet" tavrı almasını önerir: yani eleştirel destek. (2) Avrupa'da İkinci Enternasyonal partilerinin güçlü, Stalinizmin güçsüz olduğu yerlerde (İngiltere, İskandinav ülkeleri vb.) sosyal demokrat partilere girilmelidir. (3) Stalinist KP'lerin kitlesel bir varlık gösterdiği ülkelerde ise bu partilerde yer alınmalıdır. (4) Bu giriş, 30'lu yıllarda Fransa, Belçika, ABD gibi ülkelerde İkinci Enternasyonal'e bağlı partiler için uygulanmış olan antrizm taktiğinden farklı olarak uzun dönemli olmalıdır. Buna "derin giriş" taktiği adı verilir. (5) Giriş uzun olacağı için militanların bir bölümünün, Trotskizmin fikirlerini yaymayı hedefleyen yayınlar vb. ile görevlendirilmek üzere dışarıda tutulması gerekir. 30'lu yılların kısa dönemli ama toplu antrizminden farklılığını belirtmek için bu giriş taktiğine "kendine özgü antrizm" ("**entrisme sui generis**") adı verilmiştir. (6) Stalinizmin işçi sınıfı içinde hâkim olmadığı yerlerde (ABD, Kanada, Hindistan, Sri Lanka, Latin Amerika vb.) Trotskistler kendi devrimci partilerini inşa etmelidirler.

Bu tablonun ortaya koyduğu stratejik çizginin, gerekçeleriyle ve politik / örgütsel sonuçlarıyla, yani **bir bütün olarak** ele alındığı takdirde, "likidasyonizm" olarak değerlendirilmesi gerektiği kanısındayız. Pablo çiz-

gisi, devrimci önderlik bunalımı konusundaki temel yargıyı bir kenara bırakarak, Trotskistleri "yüzlerce yıl" sürebilecek bir süreçte Stalinist partilere mahkum etmektedir. Elbette, Pablo her metninde Sovyet bürokrasisinin kapitalizmi devirmesinin ya da tek tek Stalinist partilerin iktidarı almasının ardında yatanın, bu güçlerin devrimci saikleri olmadığını, emperyalizmin saldırısı karşısında buna **mecbur kalacaklarını** tekrar tekrar vurgulamaktadır. Ama bu, önerilen tarihsel şemada ve yapılan örgütsel öneride, Sovyet bürokrasinin ve Stalinist KP'lerin birer **devrimci iktidar aracı** olarak görüldükleri gerçeğini değiştirmez. Elbette, Pablo Stalinist partilerin güçlü olmadığı yerlerde Trotskist / devrimci Marksist partilerin inşa edilmesi gerektiğini söylemektedir. Elbette, IV.Enternasyonal'in tasfiye edilmesini önermemektedir. Ama önerisinin bütün **mantığı likidasyonisttir:** Stalinist partilere girecek Trotskist militanların proletarya iktidarının araçları olarak görecekleri bu partilere adapte olması riski bir yana, ancak güçlü ulusal seksiyonlar üzerinde gelişebilecek, ancak bu seksiyonlar aracılığıyla bir dünya devrimi partisi rolünü oynayabilecek olan Enternasyonal'in bu tür bir "derin giriş" yapmış ulusal örgütlerle ayakta kalabilmesini beklemek de, örgüt inşasında herşeyi şansa bırakmakla eşanlamlıdır.

Pablo'nun bu tezleri IV. Enternasyonal içinde büyük bir çalkantı yaratmış ve 1953'te bir bölünme ile sonuçlanmıştır. Bu bölünmenin haklı gerekçelere dayanıp dayanmadığı burada ayrıntısıyla girilemeyecek önemli bir tartışmadır. Ama bölünme haksız olsa bile (ki bizce son tahlilde haksızdır) bu, Pabloizmin likidasyonist mantığını da, bir dizi politik öngörü hatasını da ortadan kaldırmaz. Tarih çok kısa süre içinde Pablo'nun tezlerinin yanlışlığını kanıtlamış, IV. Enternasyonal bu tezlerden uzaklaşmış, 1963'te Pablo'nun yönetimden ayrılmasına paralel olarak bir yeniden birleşme yaşanmış, IV. Enternasyonal Birleşik Sekretaryası kurulmuştur.

Bizim için önemli olan şudur: 1953 bölünmesinde Pablo'nun yanında yer alan genç Mandel, devrimci hayatının daha ileriki evrelerinde, üstelik yanlışlığı bütünüyle ortaya çıkmış ve esas olarak terkedilmiş olan bu çizgi konusunda hiçbir zaman özeleştiri yapmamıştır. Bunun önemi, günümüzde IV. Enternasyonal Birleşik Sekretaryası içinde yayılmakta olan yeni likidasyonist eğilimlerin lehine bir ortam yaratmasındadır.

Mandel'in ikinci büyük hatası, Latin Amerika'daki gerilla mücadelelerinin eleştirisiz desteklenmesi ve bu desteğe teorik bir temel olarak geliştirilen "yeni kitlesel öncü" kavramıyla ilgilidir. 60'lı yılların ikinci yarısı ile 70'li yıllarda dünya çapında devrimin gelişmesine gerilla hareketleri ve "halk savaşı" stratejisi damga vurmuştur. Küba devrimi, bütün Latin Amerika'ya örnek olmuş, 1960'lı yıllarda Kolombiya, Venezüela, Pe-

ru, Bolivya ve Guatemala'ya yayılan gerilla hareketleri, 60'lı yılların sonu ile 70'li yılların ilk yarısında kıtanın yarı-sanayileşmiş ülkelerine (Uruguay, Arjantin, Brezilya) sıçrayarak "şehir gerillası" biçimini almıştır. Küba ve Vietnam örnekleri, dünyanın dört bir yanında (Sri Lanka, Hindistan, Türkiye vb.), öğrenci gençlikten devrime gelen kadroların gerilla savaşının etkisi altına girmesine yol açmıştır.

IV. Enternasyonal içinde Mandel'in başını çektiği çoğunluk eğiliminin bu dönemdeki yönelişi "yeni kitlesel öncü" kavramı temelinde oluşturulur. İlk kez 9. Kongre'de (1969) kabul edilen bu kavrama göre, işçi hareketinin eski bileşenlerinin (sosyal demokrasi ve Stalinist resmi Komünist Partiler) örgütlemiş olduğu öncünün dışında, yeni, genç bir devrimci öncü, uluslararası çapta ortaya çıkmıştır. Bu kavram çoğunluğun çeşitli bölgelerde benimsediği yönelişin temeli olur. Avrupa'da, özellikle Fransa'da, öğrenci gençlikten kazanılan unsurlar, ciddi bir kadro politikası güdülmeden, militanların mümkün olduğunca işçi hareketine yöneltilmesi hedeflenmeden, aşırı bir aktivizm temelinde, uluslararası dayanışma eylemlerinde harekete geçirilir. Latin Amerika'da ise Trotskist hareket gerilla mücadelesini bir strateji olarak benimsemeye yöneltilir. Özellikle Arjantin'de, IV. Enternasyonal'in seksiyonu PRT içinde Santucho ekibi 1968'de gerilla mücadelesi başlatmaya karar verdiğinde, IV. Enternasyonal, çoğunluğunun etkisi altında, gerillaya karşı çıkan Moreno önderliğindeki eğilime sırtını dönerek Santucho'nun maceracı yönelişini benimser.

IV. Enternasyonal içinde azınlıklar bu evrede çoğunluğun savunduğu politikaları sert biçimde eleştirmişler, gerillanın stratejik olarak benimsenmesinin, Leninist parti inşasına dayanan proleter bir çizgiyle çeliştiğini ileri sürmüşlerdir. Tartışmayı bir çözüme ulaştıran, gerçek hayatın pratik sonuçları olmuştur. Gerilla hareketleri, özellikle yarı-sanayileşmiş ülkelerde 70'li yılların başlarında üstüste (Brezilya, Uruguay, en son Arjantin) ağır yenilgiler alınca, IV. Enternasyonal'in çoğunluğu 1969 yönelişinin hatalarını kavrayarak özeleştiri vermiştir.

Devrimci Marksizm açısından gerilla savaşı tartışması, bazı kolaycı formülasyonların dışında, çok yönlü olarak ele alınması gereken bir tartışmadır. Marksizm açısından gerilla savaşının her hal ve koşulda proleter sınıf mücadelesine yabancı bir yöntem olarak ilân edilmesi son derecede yanlış olur. Klasik Marksizmin diliyle "partizan savaşı" belirli koşullarda Marksist partiler tarafından da başarıyla başvurulabilecek bir askeri-politik taktiktir. Ancak, Mandel'in başını çektiği eğilimin o yıllarda savunduğu politika gerilla savaşına açık çek vermekten başka bir anlam taşımamaktadır. Her ne kadar çoğunluk daha sonra bu konuda bir özeleştiri verdiyse de, yapılan yanlış, hem sayısız değerli kadronun umutsuz savaşlar-

da heder olmasına yol açmış, hem de Enternasyonal saflarında gelecekte yeni bölünmelerin ortaya çıkışının önkoşullarını hazırlamıştır. Öte yandan, "yeni kitlesel öncü" yaklaşımı, Fransa gibi ülkelerde kadro oluşumunu ve işçi sınıfına dönüşü engelleyerek ya da geciktirerek Enternasyonal'in bugün yaşadığı sorunlara zemin hazırlamıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, gerilla savaşına verilen destek konusunda yapılan özeleştiri çoğunluk içinde çok derinlere nüfuz etmemiştir. 1979'da Nikaragua'da Sandinistler muzaffer bir devrimle diktatör Somoza'yı devirince, Mandel önderliğindeki çoğunluk Sandinizme hiçbir eleştiri unsuru taşımayan bir destek vermeye başlamıştır. Sandinizmin Nikaragua burjuvazisinin Somozist olmayan kanadıyla uzlaşma eğilimleri ("karma ekonomi" şiarı), Amerikan emperyalizminin saldırılarına karşı Avrupa emperyalizmi ve Latin Amerika burjuvazileri ile uzlaşma ve Salvador ve Guatemala devrimlerinden uzak durma eğilimi ("tarafsızlık" şiarı) ve kitle örgütlerinin iktidar üzerindeki etkisini çözerek burjuva parlamenter bir politik yapılanmaya yönelmesi ("çoğulculuk" şiarı), bu hareketin sürekli devrim eğilimleri taşıyan Nikaragua devrimini burjuva demokratik bir çerçevede dondurmaya ve Orta Amerika devrimine sırtını dönmeye yönelik bir politikası olduğunu kanıtlıyordu. Mandel ve IV. Enternasyonal çoğunluğu bütün bunlara rağmen Sandinizmden eleştirisiz desteğini sonuna kadar çekmekten kaçınmış, UNO adlı bir burjuva koalisyonunu iktidara getiren 1990 seçimlerini ise "sosyalist demokrasi"nin bir gereği olarak alkışlamıştır. Bütün bunlar, bugünkü likidasyonist eğilime güç taşıyan büyük hatalardır.

Dördüncü olarak, Mandel'in politik ve teorik tarihinde yaptığı en büyük hata, perestroyka ve mimarı Mihail Gorbaçov'a ilişkin olanıdır. 1985'de Mihail Gorbaçov'un SBKP genel sekreterliğine getirilmesinden bir süre sonra uygulamaya konulan Perestroyka'nın nesnel dinamiği itibarıyla kapitalizmin restorasyonunun yolunu döşediği 1987-88 yıllarından itibaren belli olmuştu. Ayrıca, Sovyet bürokrasisi içinde bir kanadın kendi geleceğini kapitalizmin restorasyonunda gördüğü bütün mücadelelerde belli oluyor, SBKP'nin Moskova örgütünün başı Yeltsin'in Gorbaçov'dan bağımsız bir politik kimlik üstlenmesiyle bu kanat tutarlı politik temsilcisine kavuşuyordu. Glasnost adıyla anılan demokratikleşme ise, daha önceki reformist önder Kruşçov'un 1964'te bir saray darbesiyle iktidardan düşürülmesinden çıkarılan dersin sonucunda benimsenmişti. Glasnost, perestroykanın bürokrasinin eski yapılara sadık kanadı tarafından boğulmasını engellemek amacıyla, tartışmanın parti dışına taşırılması ve bürokrasinin gücünün sınırlanmasını hedefleyen bir politikaydı. Uluslararası alanda ise "yeni düşünüş", emperyalizmle sınırlı çatışma yerine teslimiyet te-

22. Bk. Sungur Savran, "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?", **Onbirinci Tez**, 8, 1988.

melinde bir "Uluslararası Uzlaşma" öngörüyor, bu da Sovyetler Birliği'nin Küba'dan desteğini çekmesinden Güney Afrika'da Mandela'yı evcilleştirmeye kadar birçok yeni politikaya dönmesine neden oluyordu.

IV. Enternasyonal çoğunluğu, neredeyse Sovyetler Birliği 1991 Ağustosu'nda dağılana kadar, ama esas olarak 1990 sonbaharına kadar, bütün bu sürecin nesnel yönünün kapitalizmin restorasyonu olduğunu kavrayamamıştır. Bununla da kalmayıp, Gorbaçov'a destek vermiş, hiç olmazsa ciddi hiçbir eleştiri yapmamıştır.

Ortada çok açık ve acıklı bir durum vardır. IV. Enternasyonal'in çoğunluğu Enternasyonal'in programının, yani **Geçiş Programı**'nın politik doğrultusunu ve şiarlarını, tam bunların tarihsel günü geldiğinde terketmiş olmaktadır. Birincisi, bürokrasinin reformuna az ya da çok bel bağlanmıştır. İkincisi, Sovyetler Birliği'ni kapitalist restorasyona karşı savunma görevi yerine getirilmemiştir. Üçüncüsü, politik devrim şiarı öne çıkarılmamıştır. Kısacası, Trotskizmin Sovyetler Birliği ve benzeri bürokratik işçi devletleri konusundaki programı perestroyka döneminde bir kenara bırakılmıştır.

Bu yaklaşımda en uç noktalara katılmasa da, kendi formülasyonlarında daha dikkatli olsa da Mandel'in çifte sorumluluğu vardır. İşin bir yönü Mandel'in kendisinin perestroyka değerlendirmesiyle ilgilidir. Mandel, 1989'da belki de hayatının en kötü kitabını, perestroykanın kapitalizmin restorasyonuyla ilgisi olmadığını, bir "mini NEP" olduğunu kanıtlamaya hasretmiştir.[23] Sorumluluğun ikinci yönü ise, IV. Enternasyonal çoğunluğu içinde ortaya atılan en uç formülasyonlar (Gorbaçov'a destek vb.) konusunda Mandel'in sessiz kalmış olmasıdır.

Nihayet, belki de en önemli soruna geliyoruz: IV. Enternasyonal Birleşik Sekretarya içinde varolan likidasyonist eğilime. Mandel'in bu eğilim karşısındaki konumu, politik hayatının en büyük hatalarından biridir. Bunu anlayabilmek için önce sözünü ettiğimiz likidasyon (tasfiye) eğiliminin ne olduğuna kısaca bakmalıyız.

1989'da Doğu Avrupa'daki rejimlerin çöküşü ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, bilindiği gibi, genel olarak sol üzerinde deprem boyutlarında bir sarsıntı ve moral çöküntüsü yarattı. Bunu anlamak kolaydı, çünkü solun çok büyük bir bölümü başta Sovyetler Birliği olmak üzere bu bürokratik işçi devletlerini sosyalizmin modeli olarak görüyor ve bunlara eleştirisiz bir destek veriyordu. Doğu Avrupa'nın ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü onlar için neredeyse sosyalizmin çöküşüyle özdeşti. Güvendikleri dağlara kar yağmıştı! Bu pratik örneklerden duyulan düş kırıklığı Marksist teorinin bütününe ilişkin bir kuşkuculuğa dönüşünce solda liberalizm

23. **Beyond Perestroika**, Verso, Londra, 1989.

(sivil toplumculuk) bir kanser gibi yayılmaya başladı.

Trotskizm için durumun farklı olması beklenebilirdi. Çünkü Trotskizmi tarihsel olarak solun geri kalan bölümünden ayıran temel noktalardan biri, varolan bürokratik işçi devletlerine çok erken bir aşamadan itibaren bilimsel olarak temellendirilmiş eleştiriler yöneltmesi idi. Hareketin ilk önderi Trotskiy'in başlıca tezlerinden biri de, sosyalist devrimin ileri ülkelere yayılmasından önce tek tek ülkelerde sosyalizmin geri dönülmez biçimde inşa edilmesinin mümkün olmadığıydı. Yani kapitalist restorasyon çok gerçek bir olasılıktı. Dolayısıyla, Doğu Avrupa'da ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi kapitalist restorasyon başladığında bunun Trotskistler için şaşırtıcı olması için bir neden yoktu. Elbette komünistler için bürokratik olarak yozlaşmış olsa da işçi devletlerinde kapitalizmin restorasyonu son derecede olumsuz bir gelişmedir. Ama Trotskistler tarihsel olarak bunu öngörmüşlerdi (en azından Trotskiy öngörmüştü), dolayısıyla hazırlıklıydılar (ya da olmaları gerekirdi).

Ne var ki, gerçek gelişme böyle olmadı. 1989 ve 1991 deneyimleri Trotskist hareket içinde de, öteki soldan farklı boyutlarda olsa bile, bir sarsıntıya ve moral bozukluğuna yol açtı. Bunun elbette nesnel bir nedeni vardı. Trotskiy'den beri devrimci Marksist hareket bürokratik işçi devletlerinin nihai olarak iki yoldan birine gireceğini öngörmüştü: ya politik devrim, ya da kapitalist restorasyon. Yani, 20. yüzyıl tarihinin özgül seyri sonucunda ortaya çıkmış olan bürokratik yozlaşma, ya proletaryanın ya emperyalist burjuvazinin lehine çözülecekti. Bürokrasinin tarih sahnesinden çekilişi şimdilik ne yazık ki, kapitalizmin restorasyonu yönünde, yani burjuvazinin çıkarları lehinde oldu. Yani bu, herşeye rağmen, öngörüler ne kadar doğru çıkmış olursa olsun, sosyalist hareket içindeki tartışmalarda Trotskizmin tezleri üstünlüğünü ne kadar kanıtlamış olursa olsun, devrimci Marksizm için de kısmi bir yenilgiydi. Bu yüzden de IV. Enternasyonal hereketi üzerinde olumsuz etkileri olması olağan karşılanmalıdır.

Ancak, bu olumsuz etkiler, IV. Enternasyonal Birleşik Sekretaryası'nın kendi sorunları yüzünden ciddi bir sarsıntı ve moral bozukluğuna dönüştü. Burada bu sorunun nedenlerine ayrıntılarıyla girmek elbette mümkün değil. Konuyla doğrudan bağlantılı üç noktaya değinmekle yetinelim. Birincisi, IV.Enternasyonal çoğunluğunun, yukarıda açıklandığı gibi, perestroyka konusunda yanlış bir teorik saptama ve politik tavır içinde olması, hareketi gerçeğin anı gelip dayanınca pusulasız bırakmıştır. İkincisi, IV. Enternasyonal'in Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da kapitalist restorasyon olasılığını uzun süredir dışlamış olması dolayısıyla hareket hazırlıksız yakalanmıştır. Üçüncüsü, IV. Enternasyonal önderliğinin çoğunluğu, solun, Stalinizmden ışık hızıyla liberalizme kayan büyük kesiminden ağır bi-

çimde etkilenmiş, liberal, sosyal demokratik, reformist ya da yeni sol Stalinizm eleştirisi ile devrimci Marksist Stalinizm eleştirisi arasındaki mesafeyi ya farkedememiş, ya da önemsememiştir.

Bütün bunların elbette IV. Enternasyonal'in II. Dünya Savaşı sonrası gelişme tarzından kaynaklanan derin tarihsel kökleri vardır. Bunlara bu yazının sınırları içinde girmek mümkün değil. Biz burada sözü edilen nesnel ve öznel faktörlerin etkisi altında IV. Enternasyonal Birleşik Sekretaryası içinde gelişmekte olan likidasyon eğilimine kısaca değinmekle yetinelim.

Sözü edilen faktörlerin IV. Enternasyonal hareketinin bir kesimi üzerindeki en olumsuz etkisi, hareket içinde devrimci Marksizmin programının ve örgütlenmesinin öneminc ilişkin inancın ciddi bir yara alması olmuştur. Tam da bürokratik hâkimiyet sisteminin çözülmesi sonucunda dünya solunun ezici çoğunluğu liberalizm ve sosyal demokrasi yönüne doğru savrulurken ve Marksizmin tarihsel sürekliliği açısından IV. Enternasyonal'in programının ve örgütsel sürekliliğinin ne kadar önemli olduğu somut yaşam içinde, elle tutulur, gözle görülür biçimde ortaya çıkmışken, IV. Enternasyonal önderliği içinde bir kesim Trotskizmin artık tarihsel anlam ve önemini yitirmeye başladığı sonucuna ulaşmaktadır!

Devrimci Marksizmin örgüt ve programına ilişkin bu inançsızlık, kendini (teori alanındaki gelişmeleri bir yana bırakacak olursak) esas olarak iki biçimde ortaya koyuyor: örgütsel likidasyonizm ve programatik likidasyonizm. Örgütsel planda, IV. Enternasyonal'in 1985 yılındaki 12. Dünya Kongresi'nde benimsenen yeniden kümelenme taktiği, 90'lı yıllarda tam anlamıyla bir **stratejiye** dönüşmüştür. Günümüzde, IV. Enternasyonal'in seksiyonları çeşitli ülkelerde, solun yeniden yapılanması ve yeniden kümelenmesinin ürünü olan, nispeten geniş ya da daha dar bir sol yelpazeyi bir araya getiren birleşik partilerde yer alıyorlar. Elbette bu deneylerin her biri, ancak içinde yer aldığı ülkenin somut koşulları çerçevesinde değerlendirilebilir. Bazıları doğru bir yaklaşımın, bazıları ise yanlış bir değerlendirmenin ürünü olabilir. Ama genel olarak bakıldığında, solun bu denli büyük bir sarsıntı ve gerileme yaşadığı, eski temellerin çatırdadığı, geniş sol çevrelerin bir arayış içinde olduğu, işçi sınıfının genel olarak bir savunma içinde bulunduğu bir dönemde, kısacası solda derin bir yeniden yapılanma süreci yaşanırken, bu yaklaşımın kendi başına anlamlı olduğu açıktır. Nitekim Türkiye'de yaşanmakta olan **Özgürlük ve Dayanışma Partisi** deneyimi de bu tür bir yaklaşımın iyi bir örneğidir.

Sorun yeniden kümelenme taktiğinde değil, bunun bir stratejiye dönüştürülmesindedir. IV'ün seksiyonları bu süreçlere çoğunlukla kendi özgül programatik ve politik görüşlerini rafa kaldırarak, katıldıkları bir-

leşik partilerin ortalamasına ya da çoğunluğuna adapte olarak, bunun da ötesinde yer yer grupsal varlıklarına baştan ve bütünüyle son vererek katılmaktadırlar. Örneğin Peru ve İspanya'da IV. Enternasyonal Birleşik Sekretarya seksiyonları daha geniş yeniden kümelenme süreçlerine katılırken örgütlerini likide etmişlerdir. Başka deneyimlerde ise grupsal varlık sürdürüldüğü halde devrimci Marksizmin örgütsel görüşlerinin savunulmasından vazgeçilmekte, devrimci bir öncü partinin gerekliliği fikrinin yerini bu tür doğası henüz belirsiz birleşik partilerin ya da kitlesel işçi partilerinin son durak olarak algılanması almaktadır. Bunun çarpıcı örneği, bazı IV. Enternasyonal teorisyenlerinin, yeniden kümelenme deneyimlerinin belki de en önemli örneğinin yaşanmakta olduğu Brezilya'daki İşçi Partisi'ni (PT) Bolşevik tipte bir öncü devrimci partinin yerini alacak "yeni tip bir parti" olarak nitelemeleridir. Elbette, bu yaklaşımın mantıksal sonucu, PT içindeki IV. Enternasyonal Birleşik Sekretarya seksiyonunun PT önderliğinin her geçen gün sağa kayan politikalarına karşı teslimiyetçi bir çizgi izlemesi olmaktadır. Kısacası, IV. Enternasyonal'in güçlü bir kesimi yeniden kümelenme yönelişini, birleşik partiler içinde erimek ve stratejik bir görev olarak Bolşevik tipte bir partinin inşasından vazgeçerek "yeni tip parti"yi onun yerine geçirmek biçiminde uygulamaktadır.

Bütün bunların da ötesinde, örgütsel likidasyon eğilimi son Dünya Kongresi'nde (1995) "dünya partisi" fikrini ve "uluslararası demokratik merkeziyetçilik" anlayışını reddeden, Enternasyonal seksiyonlarının kendi başına buyruk birer örgüt olarak davranmasını öngören bir metnin ("Bugün Enternasyonal'i İnşa Etmek")[24] kabul edilmesiyle fikri doruğuna ulaşmıştır.

Programatik alanda ise likidasyon eğilimi, Leninizmin ve onun daha üst bir düzeyde devamı olan Trotskizmin, yani devrimci Marksizmin programatik açıdan ayırıcı yanlarının IV. Enternasyonal'in bir kesiminde giderek daha güçlü biçimde sorgulanması temelinde ortaya çıkıyor. Sorgulanan bu ayırıcı yanlar arasında, yukarıda sözü edilen demokratik merkeziyetçi Bolşevik parti anlayışının ve dünya partisinin yanısıra, proletarya diktatörlüğü, bürokratik işçi devletlerinin (en azından Çin, Küba, Vietnam, Kuzey Kore vb.) emperyalizme ve kapitalist restorasyona karşı koşulsuz savunulması ve politik devrim, sürekli devrim, işçi sınıfı partisinin bağımsızlığı gibi son derecede belirleyici politik ve örgütsel ilkeler yer almaktadır. Bu sorgulama, son Dünya Kongresi'nde kabul edilen "Bugün Enternasyonal'i İnşa Etmek" başlıklı, yukarıda sözü edilen temel dokümanda doruğuna çıkmaktadır.

Ernest Mandel'in bu yükselen örgütsel ve politik likidasyon eğilimi

24. "Construire l'Internationale aujourd'hui", **Inprecor**, Dünya Kongresi Özel Sayısı, 1995.

karşısındaki konumu neredeyse bir muammadır. Hayatının 50 yılını inşasına adadığı Enternasyonal'in tarihsel işlevinin tamamlandığı görüşünden yola çıkan bu akımla aynı fikirde olması hiçbir biçimde beklenemez. Nitekim Mandel likidasyonist akımın en sivri çıkışlarına karşı Enternasyonal içinde yaşının ve sağlığının izin verdiği ölçüde mücadele etmiştir. İki örnek verelim.

Birincisi, likidasyon eğiliminin IV. Enternasyonal'in işleyişinde demokratik merkeziyetçiliği ve dolayısıyla dünya partisi kavramını reddetmekte olduğunu yukarıda belirtmiştik. Mandel, bu tartışmaya yaptığı katkıda, uluslararası demokratik merkeziyetçiliğin önemi üzerinde durmuş, bunun dünya sınıf mücadelelerini belirleyen devrim, karşı-devrim, savaş gibi olaylarda vazgeçilmez bir nitelik taşıdığını vurgulamış, likidasyonist eğilimin savunduğu pozisyonun ise, I. Dünya Savaşı'nda II. Enternasyonal'in aldığı tavırla iflâs ettiğini hatırlatmıştır.

İkinci örnek, Brezilya'ya ve PT'ye ilişkindir. 1994 sonunda yapılacak seçimlerle partinin önderi Lula'nın ülkeye başkan seçilmesi olasılığı oldukça yüksekti. Derin çelişkilerle örülmüş bir toplumsal yapıda, Lula'nın başkan seçilmesi, dev toplumsal mücadelelerin patlak vermesine, hatta devrimci bir durumun doğmasına yol açabilirdi. Bu durumda, PT içindeki devrimci Marksistler bir devrime önderlik etme sorunuyla karşı karşıya kalacaklardı. İşte bu ilginç durum, Mandel ile Brezilya seksiyonu arasında ciddi bir tartışmanın yaşanmasına yol açmıştır.

Bu tartışmada Mandel, seksiyonu eleştirerek, Lula'nın ve önderi olduğu **Articulação** (Artikülasyon) eğiliminin sağa doğru kaydığını, burjuvaziyle anlaşmak için çaba gösterdiğini, PT'nin bir bütün olarak devrimci bir pozisyona kazanılamayacağının anlaşıldığını belirterek, seksiyonun Lula'dan bir aşamada kopma olasılığına hazırlıklı olması ve gerekli an geldiğinde kitlelerin öncülüğünü ele geçirmek için mücadele vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Seksiyon temsilcisi ise Lula karşısında çok daha iyimser bir tavır sergilemiş, partinin sol kanadının yaklaşımını abartılı biçimde savunmuş, durumun tehlikeler ve tuzaklarla dolu olduğunu görmezlikten gelmiştir.

Uluslararası demokratik merkeziyetçilik konusundaki tartışma, Mandel'in **programatik ve örgütsel** alanda likidasyon eğiliminden farklılığını ortaya koyuyorsa, bu tartışma da, **pratik devrimci politika**da devrimci önderlik sorununu merkeze alan bir bakışaçısı ile içinde yer alınan bulutumsu ortama adaptasyon arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Ne var ki, Mandel'in likidasyon eğiliminin bu derecede ilerlemesinde çeşitli açılardan bir sorumluluğu olduğu da söylenebilir. Birincisi, Pablo-izmin ciddi bir özeleştirisinin yapılmamış olması dolayısıyla, Enternasyo-

nal'in likidasyonu yönünde başka bir konjonktürde ortaya çıkabilecek yeni eğilimlerin önü kesilememiştir. İkincisi, çeşitli seksiyonların (örneğin Avustralya SWP ve ABD SWP) devrimci Marksizmin programını terketme sürecine yeterince erken müdahale edilmemesi, Enternasyonal içinde programatik likidasyonun tahammül edilebilir olduğu bir atmosfer yaratmıştır. Sözkonusu seksiyonların her ikisi de sonunda Enternasyonal'den kopmuştur ama tahribat kalıcı olmuştur. Üçüncüsü, perestroyka ve Gorbaçov konusundaki yanılgıları ve Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüş olasılığını erken bir aşamadan itibaren ufkunun dışında bırakmış olması, Mandel'in 1989 ve 1991'den sonra Enternasyonal saflarında doğan kafa karışıklığına katkısı olmuştur. Dördüncüsü, belki de en önemlisidir. 1968 yükselişiyle büyük bir sıçrama yaşayan Enternasyonal, doğru bir örgütsel inşa stratejisi izlemediği için dalganın dönüşüyle birlikte savrulmalara açık hale gelmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, Enternasyonal'in ve önemli seksiyonların önderlikleri, ciddi bir kadro politikası oluşturmamış, işçi sınıfı içinde kökleşmek için yeterince erken çaba göstermemiş olduğu için, Enternasyonal yeterince proleter ve Bolşevik bir inşa yaşayamamıştır. 68'de başlayan yükseliş dalgası, 1979 (Thatcher yeni-liberalizmi) ve sonrasında bir düşüşe geçince, Enternasyonal, bir örgüt olarak bu uzun "çölden geçiş"e direnecek yeterli donanıma sahip olmadığı için, 1989 darbesinin açtığı döneme yeterince güçlü bir örgütsel yapıyla girememiştir. Bu noktayı Mandel 1989 yılında, Enternasyonal'in yayın organı **Inprecor**'un 15. yılı dolayısıyla vermiş olduğu bir mülakatta bir özeleştiri olarak açık yüreklilikle belirtiyor:

> ...akıntıya karşı yirmi yıl mücadeleden sonra kadroların yaşlanması, yorgunluk ve bizim saflarımızda dahi belli bir kuşkuculuk; yayınların dağıtımındaki düşüş vs.'de de kendini ortaya koyan belli bir gerilemeye uğradık...Kısmen kaçınılmaz olmasına rağmen, bu gerileme, enternasyonal yönetimi düzeyinde yaptığımız **ağır bir hata**dan da kaynaklanıyordu. 1968'den sonra hareketimizin genişleme sürecinde, teorik yetişme, kadroların yenilenmesi ve gençleşmesi için düzenli bir siyasetin gerekliliğini büyük ölçüde küçümsedik. Bu düzeyde **fazlasıyla kendiliğindenciydik.** Gelişmemizin otomatik olarak kadro ve yöneticilerin paralel bir gelişmesini getireceğini düşündük. Oysa bunun yanlış olduğu ortaya çıktı.

Burada çok hassas bir noktayla karşı karşıyayız. Hayatının sonbaharında yaptığı bu özeleştiri de göstermektedir ki, Mandel'in bir devrimci Marksist olarak en büyük zaafı, güçlü bir örgütçü olamayışıdır.

---

25. Bu görüşme Türkçe'de yayınlanmıştır Bk. "Inprecor'un 15 Yılı", Ernest Mandel vd. **Enternasyonalizm ve Dördüncü Enternasyonal. Sosyalizmin Geleceği**, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1991 içinde, s. 91 92.

Nihayet, beşincisi, yükselen likidasyon eğilimi karşısında Mandel yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi kısmî eleştiriler yapmış olmakla birlikte, bütünsel bir mücadele yürütmemiştir. Bunun nedeni yaş ve sağlık koşulları olabilir ama başka faaliyetlerini daha düşük tempoda da olsa yürütmüş olan bu büyük devrimci, hayatını inşasına vakfetmiş olduğu IV. Enternasyonal içinde gelişen bu eğilimlere karşı mücadeleye kesin bir öncelik vermek zorundaydı. Bunu yapmamış olması, ölümünden sonra mirasının ağır darbelerle karşılaşmasının önünü açmış olabilir!

Gelecek kuşaklar için Mandel'in anlamı

Bir büyük düşünürün ve devrimcinin mirasına sahip çıkmak onu papağan gibi tekrarlamak ya da onun yaptıklarını aynen yapmaya çalışmak değildir. Esas yapılması gereken, onun içinde yaşadığı çağda hangi sorunlarla boğuştuğunu, çağının bu sorunlarına ne yanıt getirdiğini, bunları yaparken hangi teorik ve politik yöntemleri kullandığını anlamak ve değerlendirmek, yaptığı yanlışlarla doğruları birbirinden ayırdıktan sonra doğru olan yaklaşımlarından yeni dönemin ihtiyaçları açısından yararlanmaktır.

Mandel'de, bu yazı boyunca ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, yararlanılacak pek çok şey vardır. Elbette, kaçınılması gereken hatalar da yapmıştır. Bunları birbirinden ayırmak, hataların derinine giderek yöntemindeki yanlışları da bulmak, yanlışı reddederken doğruyu benimsemek gereklidir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra, Mandel sonrası devrimci Marksistlerini iki temel görevin beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlardan birincisi, dönemin değişen özellikleriyle ilgilidir. Mandel, bir teorisyen ve bir devrimci olarak "milli komünizmler çağı" olarak anabileceğimiz uzun bir dönemin sorunlarıyla boğuştu. Enternasyonalizmin (bazı önemli istisnalara rağmen) bütün işçi ve devrimci hareketler tarafından terkedildiği bir çağda, devrimci Marksizmin bayrağını yüksekte tuttu. Bugün milli komünizmlerin çözülme sürecini yaşıyoruz. Çağ artık milli komünizmler çağı değil, hem sağda hem de solda yeni-liberalizm çağıdır. Mandel sonrası devrimci Marksistleri, milli komünizmler çağının eleştirisinden elde edilen kazanımları yitirmeksizin, teoriyi ve devrimci politikayı bunlar üzerinde yükselerek sağ ve "sol" liberalizmin eleştirisini ve pratikte yenilgiye uğratılmasını hedefleyen bir biçimde yaklaşımlarını genişletmelidirler.

Ama bundan da daha önemli görev, Mandel'in inşasına 50 yılını adadığı IV. Enternasyonal'i ve onun devrimci Marksist programını geleceğe taşımaktır. Mandel, henüz çok gençken, kendisi gibi Nazilerce tutsak edilen, ama kendisinden farklı olarak Auschwitz toplama kampında ölen ya-

kın dostu, parlak aydın Abraham Léon hakkında şu satırları yazmıştı:

> Onun hayat hikayesini öğrenenlerden bazıları belki de bu kadar özel yetenekleri olan bir insanın kaderini neden küçük bir devrimci örgüte bağladığını merak edecektir...Bu insanlar kendilerine şu soruyu soracaktır: Avrupa'nın en parlak aydınları arasında yer alan Marcel Hic'ler, Martin Widelin'ler, Abraham Léon'lar neden kendilerine ne başarı, ne şan şöhret, ne toplumdan saygı, ne de hatta asgari düzeyde bir maddi konfor vaad etmeyen, tersine onlardan her türlü fedakârlığı, rahatlarını, hatta hayatlarını talep eden, ve hizmet etmek istedikleri proletaryadan çoğu zaman yalıtılmış biçimde uzun ve nankör bir çalışmayı gerektiren bir hareketi seçmişlerdir? Ve bu insanlar eğer bu genç devrimcilerde, entelektüel yeteneklerinin yanısıra olağandışı ahlaki özellikler bulunduğunu fark edebilirlerse, o zaman kendi kendilerine diyeceklerdir ki, bu tür insanları yalnızca fikirlerinin gücü v ideallerinin haşlığı sayesinde kendine çekebilen ve bu rasyonalist diyalektikçileri feragatın ve adanmışlığın böylesine doruklarına yöneltebilen bir hareket, hiçbir zaman ölemez, çünkü insanlığın soylu olan nesi varsa bu harekette mevcuttur.

İşte Mandel'in kendisinin, Avrupa'nın o parlak ve yetenekli aydın ve teorisyeninin kendi hayatındaki sırrını bu satırlarda bulmak mümkün. Mandel IV. Enternasyonal'e kendini fedâkarca adamıştır, ama IV. Enternasyonal olmasaydı Mandel de bugün tanıdığımız ve bildiğimiz o büyük teorisyen olamazdı. Gelecek kuşakların Mandel'in hayatından çıkarması gereken en büyük ders, teori ile pratik arasındaki bu bağdır.

"Evrensel insan"

Marx için modern tarihin en önemli ürünlerinden biri "evrensel insan" idi: yani her türlü bölgesel, ulusal, etnik, dinsel ayrılıkları aşma kapasitesine sahip, geleneksel darkafalılığın ve taşralılığın ötesine geçerek insan soyunun bütünüyle iletişime geçebilecek bir insan tipi. Bu insan tipi, tarihte ilk kez gerçek bir dünya ekonomisi ve dünya politikası oluşturan kapitalist çağla birlikte olanaklı hale geliyordu. 20. yüzyıl sonunda, liberal burjuva ideolojisi globalizmin takdisiyle dünyayı dolaşan uluslararası sermayenin görevliler ordusu, bankacısıyla, IMF'cisiyle, profesörüyle, gazetecisiyle kendine bu "evrensel insan" tipinin temsilcisi diye bakabilir belki. Ama tarihin büyük ironisi, aslında bu insanlar, dünya hakkındaki bilgileri ne olursa olsun, emperyalist milliyetçiliğin, çoğunlukla Yahudi-Hristiyan kültür geleneğinin ve taşralı bir Amerikalılığın, Avrupalılığın ya da Japonluğun temsilcileridir en temelde. Bunların daha gençleri, milliyetçiliği reddeder gibi yaparlar ve giysilerinin ya da çantalarının üzerine "dünya vatandaşı" yazarlar. Ama tek bir dilde, İngilizce, "citizen of the world" olarak! Hayır, Marx'ın sözünü ettiği "evrensel insan" kapitalist ilişkilerin ve burjuva ide-

olojisinin sınırları içinde yaratılamaz. Kapitalizm bu insan tipinin, tarihte ilk kez görülecek olan bu tipin **önkoşullarını** yaratır, o kadar.

Mandel, işte bu "evrensel insan" tipinin, bugünün tarihsel koşullarında var olabilecek en mükemmel örneğiydi. Belçikalıydı, ama eğer bir vatanı varsa bu, bütün Avrupa idi. Sandinistlerden Güney Afrikalı sosyalistlere, bütün Latin Amerika devrimcilerinden İsveçli işçi önderlerine, Cezayir ulusal kurtuluş savaşçılarından Polonyalı sendikacılara dünyanın dört bir yanında dostları vardı. Kalbi sadece vatanında değildi, Brezilya'nın metal işçileriyle ve Amazon'un yoksul köylüleriyle, Afrika'nın ezilmiş kara derililerileriyle, İtalya'nın proleterleriyle, Rusya madenlerinin grevcileriyleydi. New York'tan Budapeşte'ye, Santiago'dan Delhi'ye, konferanslar, kitle toplantıları ve örgütlenme faaliyetleri için her yıl onbinlerce kilometre katederdi.

Bütün dünyayı içiyle dışıyla bilmek için insanüstü bir çaba içindeydi. İster 20. yüzyılda Marksist yaklaşım açısından en büyük otorite olduğu ekonomi alanında, ister devrimlerin tarihsel gelişimini incelerken, ister örgütlenme sorunlarıyla ilgilenirken, sağlam bir teorik oluşumdan hareketle olguları en somut, en yaşayan biçimiyle kavramaya çaba gösterir, yerel kültürlerin inceliklerini, her ülkenin somut sınıf yapısının ve tarihinin özgül etkilerini anlamaya çalışırdı. Bir kez bir kitle toplantısında, Batı Avrupa'nın farklı ülkelerinin işçi sınıfı hareketlerinin kültürel özelliklerine değinmişti: İngilizlerin buldog inatçılığından İtalyanların herşeyi alaya alan mizahına kadar çizdiği zengin tablo yerel kültürlere ne denli duyarlı olduğunu ortaya koyuyordu. Bir başka kez, Çin'de 1989'da yaşanmış Tien An Men faciasından sonra, dünyanın dört bir yanında işçi hareketinin ve sosyalist hareketlerin aldığı tavır konusunda ortaya koyduğu somut bilgi, çevresinde bulunanları şaşkına çevirmişti. Brezilya İşçi Partisi şöyle dedi, Castro böyle dedi, Mandela şöyle tavır aldı derken, birden "Hindistan Komünist Partisi'nin ne tavır aldığını duymadım, siz duydunuz mu?" diye sormuştu. Çevresindekiler, muhataplarının bu engin ilgi ve bilgisinin karşısında tek bir soruya bile cevap verememenin ezikliğini herhalde kolay kolay unutamayacaklardır!

Orhan Veli, kendi döneminde o kendine özgü alaylı ve yalın üslubuyla şu mısraları yazmıştı: "Şu dünyada topu topu/iki milyar kişiyiz/birbirimizi biliriz." Mandel altı milyar dünyalıyı "bilerek" yaşadı ve öldü.

En ağır işçi

Bir büyük devrimcinin ve teorisyenin mirasını değerlendirmek elbette önemli. Ama Mandel'in devrimci hayatında bir nokta vardı ki geri kalan

herşeyden önemliydi: o bir militandı. Bize Marksizme, proletaryaya, devrime gönül veren birinin **nasıl yaşaması gerektiğini** öğretti. İster aydın olsun, ister işçi, proletaryanın kurtuluşu için mücadele etmek isteyen birinin, bütün işçilerden daha çok çalışması gerektiğini gösterdi. Oburca okuyordu: **Financial Times**'dan Peru'nun en küçük devrimci örgütünün yayınına, Sovyet yönetiminin dokümanlarından Althusser'e kadar her alanda. Sıtmaya tutulmuş gibi yazıyordu: **Geç Kapitalizim** gibi bir başyapıttan, İngiliz İşçi Partisi'nin önderleriyle polemik broşürlerine, IV. Enternasyonal içindeki tartışma dokümanlarına kadar. Delice propaganda faaliyeti yapıyordu: onu, hiç değiştirmediği klasik giysileri içinde, tonlarca doküman ve dergiyle dolu çantasının ağırlığıyla bir yana eğilmiş, saçları hafif karışık, belki uykusuz, ama hiç yorulmadan, bıkmadan, tükenmeden Paris'ten Rio'ya, New York'tan İstanbul'a, dünyanın dört bir köşesindeki toplantılara koşuşurken hayal edebilirsiniz.

Bugün dünya çok söz söyleyip, devrim için elini kıpırdatmayan insanlarla dolu. Mandel, Marksizmin en ağır işçisiydi. 24 saat devrimi düşünüyordu. Marksizmin en zor günlerinde enternasyonalizmi yeniden ayağa kaldırdı, bugüne kadar taşıdı. Mandel'e saygı, yükü onun getirdiği yerden alıp daha ileriye, dünya devrimine kadar götürmektir. Dünya devrimi sancılı bir süreç sonunda bir gün geri dönülemez bir noktaya ulaştığında, Mandel'in adı uluslararası proletaryanın en büyük önderlerinin arasına mutlaka yazılacaktır.

EMEK ve ÖZGÜRLÜK CEPHESİ

Sosyalizm Broşür Dizisi: 3

Patronsuz, Generalsiz, Bürokratsız Sosyalizm olarak biz Türkiye işçi hareketine ve sosyalist soluna "Emek ve Özgürlük Cephesi"nin oluşturulması için mücadele etmeyi öneriyoruz. Önerimizin açık seçik belirlenmiş bir içeriği var. Savunduğumuz cephe, Türkiye'nin politik hayatının güncel evresinin belirli ihtiyaçlarına cevap veriyor. Varolan toplumsal ve politik güçlerin açık seçik bir tahliline dayanıyor. Önerimiz, bu politik güçlerin, yani burjuvazinin farklı politik cephelerinin dışında yeni bir politik blok, yeni bir cephe yaratılmasının gerekliliğinden hareket ediyor.

Mandel, geç kapitalizmin kuramcısı

NAİL SATLIGAN

Ernest Mandel'in ölümünden sonra gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yayımlanan ilk anma yazılarında daha çok onun sosyalist militan kişiliği üzerinde duruldu. Böylesi, hem onun geniş kitleler katındaki imgesine hem de hayatının kronolojik seyrine uygun düştüğü için son derece doğaldı. Ama özgürleştirici pratiğin, sosyalist siyasetin insanı E. Mandel, seçkin bir bilim adamı, bir iktisat profesörüydü aynı zamanda. Cambridge dahil, dünyanın en gözde üniversitelerinin kürsüleri, bugüne dek yayımlanmış (ve henüz yayımlanmayı bekleyen) onlarca kitabı, yüzlerce makalesi, onun bu yönüne tanıklık eder.

Yöntem

Mandel'in, bilimsel teorik katkılarının, bütün olgun hayatı boyunca cepheden karşı çıktığı burjuva dünyasının saygın kurumlarınca teslim edilmesini (**Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları,** Cambridge Üniversitesi'nde 1978 yılında verdiği geleneksel Marshall Konferanslarına dayanır, akademik iktisat disiplininin en kapsamlı ansiklopedik yapıtı **The New Palgrave: A Dictionary of Economics**'te "Karl Marx" ve "Communism" maddelerini Mandel yazmıştır.) sağlayan "kesinliğinin" temelinde, toplumsal bilimler alanında dahi burjuva bilimi, proleter bilimi ayırımına iltifat etmeyişi, her türlü bilimsel faaliyetin bilimin kendine özgü yasalarına uyması gerektiğini vurgulaması yatar. "Aksi takdirde sınıfsız bir toplumda bilime ne olurdu?" diye sorar Mandel, Ama "gerçek bilim" ile "pozitivizm ya da salt ampirizm" arasındaki can alıcı farkı ortaya koymayı ihmal etmez.

Mandel'e göre bu fark, ampirik verilerin dikkate alınıp alınmamasında değil, bilimin, iç tutarlılığı olan, verilerin içsel yasalılığını, gelişme yasalarını keşfetmeye çalışan (diyalektik) açıklamalar peşinde koşmasında, buna karşılık ampirizmin *Problemblindheit* (sorun karşısında körlük) ile, bakış açısının yüzeyselliğiyle malûl olmasındadır. (Ernest Mandel, "Emanzipation, Wissenchaft und Politik bei Karl Marx," **Marx heute: pro und contra**, der. Ossip K. Flechtheim, Hamburg, Hoffmann und Campe, 1983, s. 134-54)

Geç kapitalizm çağı

Mandel'in teorik baş yapıtının **Der Spätkapitalismus** (Geç Kapitalizm Çağı) olduğu sık sık söylenir. Bu doğrudur da. Ama bundan, Almanca aslı 1972'de yayımlanmış tek bir kitap anlaşılmamak koşuluyla. Gerçekten de Mandel'in "geç kapitalizm çağı" konusundaki tahlilleri, hayatının son çeyrek yüzyılına yayılmış çok sayıda çalışmada sık sık güncelleştirilmiş, yeni ampirik ve istatistiksel bulgularla zenginleştirilmiş, yer yer (örneğin "yeni sömürgecilik" konusunda) de esaslı şekilde tadil edilmiştir.

"Geç kapitalizm" Mandel'e göre kapitalizmin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış yeni ve üçüncü bir evresidir. Marx'ın serbest rekabet çağı kapitalizmini, Lenin ile Hilferding'in tekelci kapitalizm ve emperyalizm çağını tahlil ederken açığa çıkardığı temel çelişkiler ve hareket yasaları, kapitalizmin bu üçüncü evresinde de hâlâ geçerlidir. Ama bütün bu tahlillerin derinleştirilmesi ve genişletilmesi gerekir ki, içinde bulunduğumuz son evrenin yeni görüngüleri ve özgül karakteristikleri kavranabilsin. Mandel bunları özetle şöyle sıralar:

* Emeğin nesnel olarak toplumsallaşması ve bilimselleşmesinde "üçüncü teknolojik devrim" (nükleer enerji, mikro-elektronik, bilgisayarlaşma, yarı otomasyon, otomasyon..) sayesinde yeni bir aşamaya ulaşılması.

* Bunun sonucu olarak bir yanda canlı kol emeğinin üretim süreci içindeki yerinin daralması, öbür yanda kafa emeğinin yeniden büyük çapta üretim süreci içine çekilmesi.

* "Araştırma ve geliştirme"nin özel bir sermaye yatırım alanı haline gelişiyle teknolojik yeniliklerin ek bir ivme kazanması.

* Bu ivmenin sonucu olarak sabit sermayenin devir süresinin kısalması, bunun sonucu olarak da şirket içi finansman, maliyet ve yatırım planlamasının öneminin artması.

* İşletme düzeyinde planlamanın yanı sıra makro iktisadi "programlama" eğiliminin güçlenmesi.

* Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinin uluslararası-

laşması sonunda "çok uluslu şirket"in sermayenin hakim örgütlenme biçimi haline gelmesi.

* Sermayenin gerçekleşme ve değerlenme zorluklarını geçici olarak hafifletme çabasının bir sonucu olarak enflasyonun, özellikle kredi-para enflasyonunun süreklileşmesi.

* Burjuva devletinin ekonomiye müdahalesinin artması.

Mandel'in geç kapitalizmin bütün bu gelişme dinamiklerini nasıl temellendirdiğini burada ayrıntılı olarak ele almaya olanak yok. Biz, onun yerine, Mandel'in geç kapitalizm teorisini içinde geliştirdiği somut-tarihi ve ideolojik-teorik konjönktürlerin neler olduğu, teorisini geliştirirken hangi metodolojik ve içeriksel katkılarda bulunduğu, tahlilin tümünü nasıl bir senteze ulaştırdığı üzerinde duracağız.

XX. yüzyıl başının hemen bütün Marxistleri (Lenin, Trotskiy, Varga vb.) Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, dünya kapitalizminin "çöküş dönemi"ne girdiği saptamasını yapmışlardı. Bu, dünyanın sosyalist devrim için olgunlaştığı anlamına geliyordu. Rus devrimi, yenilgiyle sonuçlansalar da Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde oluşan devrim durumları, dünya iktisadi bunalımı, İkinci Dünya Savaşı ve savaşın bitişine eşlik eden devrimler, bu tahlili doğrular görünüyordu.

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm, bu günden bakıldığında istisnai olduğu anlaşılan bir **boom**, yani hızlı ve uzun süreli büyüme dönemine girdi. "Çöküş" kavramıyla bağdaştırılması zor bu beklenmedik gelişme, Marxist saflarda büyük bir kargaşa doğurdu. Söz gelimi "tekelci devlet kapitalizmi" kuramcılarının bir bölümü, büyük tekellerin ya kendi güçleriyle ya da devlet müdahaleciliğinin yardımıyla, piyasa yasalarının etkisinden uzun dönemli olarak kurtulmayı başardığını, yani kapitalizmin, Marx tarafından keşfedilmiş hareket yasalarının işlerliğini yitirdiğini savunurken bir başka bölümü ya olguları görmezden geldi, ya da bu yasaların, olumsuzlanarak doğrulandığı gibi garip ve Marxizmi hasımları karşısında zayıf düşüren bir muhakemeye sarıldı.

Mandel'in bu kritik noktadaki iki yönlü müdahalesi Marxizmin önünde yeni bir gelişme ufku açtı.

Uzun dalgalar

Birinci olarak, Mandel, "çöküş" kavramından anlaşılması gerekenin, üretici güçlerde mutlak bir gerileme olmadığını, çöküş döneminin üretici güçlerde zaman zaman oldukça hızlı bir ilerlemeyle de bağdaşabileceğini, kapitalizmin çöküş döneminin her şeyden önce üretici güçlerin giderek artan bir ölçüde israf edilişinde ifadesini bulduğunu, söz konusu israfın hem ek-

sik kullanım hem de insanı ve doğayı tehdit ve tahrip edici amaçlarla kullanım biçimlerine bürünebileceğini öne sürdü.

Mandel, ikinci olarak, bu hızlı ve uzun büyüme dönemini mümkün kılan koşulları araştırmaya yöneldi. Bu çabası, onu, en önemli saydığı katkısına, "uzun dalgalar" teorisine, ulaştıracaktı.

Mandel'e göre, kapitalizmin yerini yeni bir üretim tarzının alması salt iktisadi mekanizmaların otomatik ürünü olamazdı. Bunlar, kapitalizmin aşılmasının yalnız maddi ön koşullarını hazırlayabilirdi. Asıl olan, sınıf mücadelelerinin sonucu, bir başka deyişle işçi sınıfının bilinçli eylemiydi.

Sınıf mücadelelerinin gelişiminde bütün bir dönem, 1917-38 aralığında görüldüğü gibi proletaryanın belirleyici yenilgileriyle sonuçlandığında, kapitalist üretimin yeni ve geçici bir atılım gerçekleştirmesi mümkün olabilirdi. Bu yenilgiler, artık değer haddinde ani bir artış aracılığıyla kâr haddini yükseltebilir, bu yoldan sermaye birikim süreci belirleyici bir ivme kazanabilirdi. Faşizm ve İkinci Dünya Savaşı, ardından Batı Almanya, Japonya, İtalya, Fransa ve ABD gibi kilit ülkelerde yedek sanayi ordusunda meydana gelen köklü genişleme, bu etkiyi yaratarak savaş sonrası uzun genişleme döneminin gerekli koşullarını hazırlamıştı.

Ama sadece gerekli koşullarını... Çünkü Mandel'e göre Marxist bunalım teorisinde, artık değerin üretilme ve gerçekleşme süreçlerinin iç içeliğini göz önünde bulundurmayan "tek nedenli" yaklaşımlar eksikti. Yükselen bir kâr haddi de, sermaye biriminde anlamlı bir genişlemeyi açıklamaya tek başına yetemezdi. Mandel'in "çok nedenli" bunalım teorisine göre, sürüm alanlarının da genişlemesi gerekiyordu. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde bu genişlemeyi sağlayan etkenler ise, üçüncü teknolojik devrimin sonucu olarak makine parkının tamamen yenilenmesi, dolar enflasyonunun etkisiyle dünya ticaret hacminin birdenbire çoğalması, kamu kesiminin ve özel kesimin borçlanmasında görülen hızlı artış ve tarım, zanaat ve belirli "eski" sanayi dallarının piyasa paylarının gerilemesi sonunda birçok ürünün yerine yenilerinin ikame edilmesiydi.

Marxist bunalım teorisinde **Kapital**'den beri yedi ila on yıl süreli "sınai çevrimler" kavramı biliniyordu. Bu çevrimlerin iniş ve çıkış evreleri arasındaki geçişler, kapitalizmin olağan mekanizmalarına bağlıydı. Mandel, bunalım teorisine bu kısa süreli çevrimlerin yanı sıra, ortalama uzunlukları elli yıl olan "uzun dalgalar"ı eklerken bir yandan yüzyılın başında Parvus (Efendi) ve Van Gelderen, "20'li yıllarda ise Lev Trotskiy ve Kondratyev gibi Marxistler arasında yer almış olan tartışmalara dayanıyor, bir yandan da bu uzun süreli dalgalanmaların alçalış ve yükseliş evreleri arasında, sınai çevrimlerde görülmeyen türde bir bakışımsızlık saptandığına inanıyordu. "Uzun genişleme" eğilimlerinin işleyişi sonunda gerçekle-

şiyordu; tersi ise kapitalizme dışsal, "iktisat dışı" sistem şoklarını gerektiriyordu. Mandel'in, kapitalizmin uzun süreli dalgalanmaları söz konusu olduğunda "çevrim" yerine "dalga" kavramını kullanması da bu farklılığı vurgulamak içindi.

Sistem bunalımı

Mandel'in bütün geç kapitalizm tahlili şaşmaz bir tutarlılıkla tek bir hedefe doğru ilerler: Kapitalizmin çağdaş görüngeleri ile kapitalizmin; geçen yüzyılın ortalarında keşfedilmiş hareket yasaları arasındaki dolayımın kurulması. Bu görev tamamlandığında ortaya çıkan, Marxizmin kapitalizmin uzun dönemli hareket yasalarıyla ilgili teorilerinin parlak bir doğrulamşıdır. Bir başka deyişle, aradan geçen bir buçuk yüzyıl Marxizmi değil, kapitalizmi ve onun temel direklerini, özel mülkiyeti, piyasayı, dizginsiz rekabeti, üretim anarşisini ve üretim birimi içerisindeki hiyerarşiyi, eskitmiştir.

Mandel, **Der Spätkapitalismus**'un son dört bölümünde geç kapitalizmin bunalımını, esas olarak iktisadi değil, toplumun tümü çapında bir bunalım, yani son tahlilde kapitalist üretim ilişkilerinin bir bunalımı olarak yorumlar. Gittikçe genişleyen bir alanda doyma durumuna ulaşılmasıyla piyasa ekonomisi saçmaya indirgenmekte, fiyat ve gelir elastikiyeti işlemez duruma gelmekte ya da olağan piyasa yasalarının tersine işlemektedir. Firma kararlarının amacı olan azami özel kâr, kaynak kullanımında çevre kirliliğiyle mücadele, toplumsal hizmetlerin (eğitim, sağlık, ulaşım, kültür vb.) geliştirilmesi gibi alanlara kamu yararı adına öncelik tanınması talebiyle giderek artan bir ölçüde çelişmektedir. Bu noktada Mandel, Klasik Marxizmin iki ünlü formülüne son derece işlek yeni birer şekil verir.

Mandel'e göre kapitalist üretim tarzının temel çelişkisi -üretimin toplumsal karakteri ile toplumsal ürüne el koymanın özel karakteri arasındaki çelişki- geç kapitalizmde şu somut biçimi alır: Kapitalist kısmi rasyonellik ile toplam irrasyonellik arasındaki çelişki. Mandel, bu alabildiğine kullanışlı formülü yalnız ekonomiye değil, kapitalist toplumun çevre felâketi ve nükleer savaş tehlikesi gibi daha birçok alanına ustalıkla uygular. Bu uygulamalar, onu, Rosa'nın ünlü ikilemini yüzyıl sonu için yeniden formüle etmeye götürür. Ya sosyalizm ya insan cinsinin fiziksel yok oluşu.

Mandel'in ölümüyle Trotskiy en yetenekli öğrencisine kavuştu. Proletarya ve bütün insanlık ise toplumsal gelişmelerin en badireli dönemeçlerinde kendisine esin kaynağı olan bir beyinden yoksun kaldı. İş başa düştü! Tek tek ülkelerde ve bütün dünyada emekçi insanlığın ortaklaşa beynini yaratma görevi artık her zamankinden daha yakıcı oldu.

Örnek bir Marksist iktisatçı: Ernest Mandel

DİLEK ÇETİNDAMAR

20 Temmuz 1995 tarihinde dünya marksizmi önemli bir önderini, marksist iktisat da seçkin bir bilim adamını, Ernest Mandel'i kaybetti. Bu kısa yazının amacı, 20. yüzyıl marksizmi içindeki yeri tartışılmaz bir öneme sahip olan Mandel'i bir iktisatçı olarak incelemek ve onun marksist iktisattaki yerini aktarmakla sınırlı kalacak. Çünkü, onu bir siyasetçi, bir örgütçü, bir devrimci, bir hümanist olarak da incelemek mümkün ve her bir kimliği ile Mandel'i bir yazıyla anlatmak mümkün değil. Hatta, sadece ekonomist kimliği ile bile Mandel'i tanıtmak ve bu alandaki katkılarını anlatmak hayli güç. Buna bir de Mandel'deki tarihçiyi iktisatçıdan, devrimciyi örgütçüden, hümanisti siyasetçiden ayrıştırmanın zorluğunu eklemek gerekir. Yine de, bu yazıda elimden geldiğince Mandel'i iktisat ve bilim adamı kimliği ile incelemeye çalışacağım.

Mandel ve ekonomi deyince akla hemen **Marksist Ekonomi El Kitabı** gelir. Bu eser hemen hemen tüm marksistlerin elinden düşürmediği bir referans kaynağı olarak yayınlandığı 1962 yılından beri sürekli okunmaktadır. Fakat, sadece bu eser için değil, Mandel'in sayısız eseri için de durum aynıdır. Mandel o kadar çalışkan bir marksist ki eserlerini saymakla bitirmek mümkün değil, yine de belli başlı eserlerinden bahsedersek şunları sayabiliriz: Geç Kapitalizm, Marksizmin Tarihteki Yeri, Marks'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu, Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları, Marksist Ekonomi El Kitabı, Marksizme Giriş, Para ve İktidar, Hoş Cinayet: Suç Romanlarının Sosyal Tarihi, Nükleer Savaş ve Sosyalizm, Alternatif Olarak Troçki, ve diğerleri. Kitaplarının dışında, Mandel çok sayıda

makaleler yazmış, bildiriler sunmuş, ve bir çok kişi ve kurumla yazışmalar yapmıştır. Birçok eseri 20'den fazla dilde yayımlanan Mandel'in eserlerinin önemli bir bölümü Türkçeye de çevrilmiştir, hatta Türkçeye en fazla eseri çevrilen çağdaş marksisttir.

Marksist ekonomi alanında yaptığı katkılardan dolayı, Mandel işçi sınıfının siyasi iktisadının "yenileştiricisi" olarak adlandırılmıştır. Evet yenileştiricidir Mandel, çünkü o marksizmin analizlerinin ve kapitalizmin hareket yasalarının yaşadığımız yüzyılda da geçerli olduğunu göstermiş ve marksizmin temellerine sıkı sıkı bağlı kalarak marksist iktisadın günümüz koşullarına uyarlanarak geliştirilmesini ve yenileştirilmesini sağlamıştır.

Yazımda Mandel'in iktisat bilimine ve özellikle de marksist iktisada olan katkılarını iki bölüme ayırarak ve çok genel hatlarıyla, sadece bazı önemli noktalar üzerinde durarak inceleyeceğim. Bunlardan ilki kapitalist ekonominin tahliline yönelik Mandel'in katkılarını inceleyecek, ikinci bölüm ise marksist ekonomiye olan katkılarından sözedecektir.

Kapitalist Ekonominin Tahlili

Mandel yirminci yüzyıl kapitalist ekonomisini marksist açıdan çözümlemiş ve kapitalizmin gelişme dinamiklerini ortaya çıkarmıştır. Bu alanda ilk önemli katkısını ikinci dünya savaşı sonrası dönemi tahlil ederek, marksist bunalım teorisinde bulunan 7 ila 10 yıllık sınai çevrimlere ek olarak ortalama uzunlukları 50 yıl olan uzun dalgaların işlediğini açığa çıkararak yapmıştır. Böylece, Mandel sınai çevrimlerini işleyiş mekanizmasını "uzun dalgalar teorisi" ile aydınlatmış ve kapitalizmin çöküşünün beklendiği savaş sonrası yıllarda birçok marksistin yanılgısını aşmıştır. Mandel kısa dönemli çevrimlerin kapitalist üretim biçiminin iç dinamiklerini yansıtan klasik çevrimler olduğunu, uzun dalgaların ise uzun dönemde oluşan, klasik çevrimlerin toplamının ötesinde sosyal yaşamdaki gelişmelerle de birebir ilişkili olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, Mandel kısa dönemlerde meydana gelen krizlerin kapitalizmin mutlak bir çöküşünü ifade etmediğini söyler. Çünkü, iktisadi mekanizmalar uzun dönemlerde çeşitli dönüşümler göstererek kapitalist üretimin ve tüketimin devamını sağlayabilir. Bu sayede Mandel, ikinci dünya savaşı sonrası proletaryanın yenilgisi üstüne yükselen, ve yeni birçok pazarlara yayılan tüketime dayalı bir kapitalist gelişmeyi açıklayabilmiştir. Ve daha da önemlisi, kapitalizmin çöküşünün ancak sınıf mücadelelerinin sonucu gerçekleşebileceğini söyleyen marksist çözümlemeyi bir kez daha doğrulamıştır.

Mandel'in ikinci katkısı kapitalist ekonomiyi dönemleştirmesi ve bu

dönemlerle ilgili gelişmeleri gayet ustalıkla marksist iktisadın içine yerleştirmesidir. Mandel, kapitalist ekonomiyi üç aşama olarak dönemleştirmiştir. Bunlardan ilki "serbest rekabet" dönemidir ve üretimin kapitalistleştiği aşamayı göstermektedir. Sermaye sahiplerinin üretimde yoğunlaştığı bu dönem, bölgesel büyümeye dayalıdır. İkinci aşama birikimin kapitalistleştiği dönemi ifade eden "klasik tekel" dönemidir. Bu dönemde emperyalist devletlerin gelişmesine paralel olarak sömürge ve yarı sömürge ülkelerin de gelişmesi, kapitalistleşmesi sözkonusudur. Son aşama ise "geç kapitalizm" aşamasıdır. Bu dönemi Mandel yeniden üretimin kapitalistleşmesi olarak tanımlamıştır. Adım adım gelişen kapitalistleşme, son dönemde artık toplumsal her tür aktiviteyi birer endüstri haline dönüştürmektedir. Ekonomik gelişme açısından ise, eşitsiz büyüme ve yoğun rekabet artık ülke ve sektörler düzeyinden firma düzeyine kaymakta, bu ise ülke içindeki kutuplaşmayı, kapitalist dışlanmayı ve aşırı sömürüyü şiddetlendirmektedir.

Mandel bu dönemleştirmeyi ve geç kapitalist dönemi **Geç Kapitalizm** isimli çalışmasında detaylı bir şekilde anlatır.[1] Mandel'in en önemli eserlerinden biri olan ve 20. yüzyıl kapitalizmini Marx'ın **Kapital**'inde yaptığı şekilde oya gibi işleyerek inceleyen ve tahlil eden bu çalışması, 1972 yılında Berlin Hür Üniversitesi'ne sunduğu doktora çalışmasıdır. Bu eser, inanılmaz derecede güncelliğini koruyan ve günümüz kapitalist ekonomisinin dinamiklerini marksist açıdan çözümleyen bir başyapıttır. Aslında bu yapıt ve geç kapitalizm diye bahsedilen dönemleştirme Mandel'in hayatı boyunca geliştirdiği ve kapitalist ekonomiye yönelik tüm çalışmalarında kullandığı bir genel yaklaşımı ifade eder. Şimdi, Mandel'in anlattığı 20. yüzyıl kapitalizmini ya da diğer bir ifadeyle geç kapitalist dönemi kısaca tanımaya çalışalım.

Geç kapitalist dönem teknolojinin çok önemli olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Çağımız, üçüncü teknolojik devrime (mikroelektronik, bilgisayar, nükleer enerji, bioteknoloji vb. alandaki gelişmeler) dayanan bilgi ve teknoloji çağı haline dönüşmüştür. Bu yüzden, yoğun kapitalist rekabetin sonucunda, kapitalistler artık teknolojik rantlar yolu ile artı-değer yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu gelişmeler şöyle bir çelişki doğurmaktadır: bir yanda teknolojik gelişmeler sayesinde üretimin toplumsallaşması ve planlama eskisine oranla çok daha mümkün hale gelmekte, diğer yanda ise özel mülkiyet bunu engellemekte ve bilimi, bilgiyi, teknolojiyi birer meta haline dönüştürmektedir. Bu metalaşma sürecine kafa emeği de dahil olmakta ve mühendisler hızla proleterleşmektedir.

Geç kapitalist dönem, yatırıma dönüşmemiş sermayenin yeni alanlara nüfuz ettiği bir dönemdir. Sermayenin gerçekleşmesi zorlaştıkça, sermaye

1. Mandel, E., (1987) Late Capitalism, Verso: İstanbul.

üretken olmayan alanlara girmektedir. Böylece, üretim dışındaki herşeyin hızla endüstrileştiği ve özelleştiği bir döneme girilmiştir. Dolayısıyla, hizmet sektörü, dağıtım ve yeniden üretimin ekonomi içindeki yerinin gittikçe artmasına tanık olunmaktadır. Bu hizmet sektörlerinin de meta üretimi haline dönüşmesiyle daha fazla toplam artı-değer elde edilmek hedeflenmektedir. Ayrıca, hizmet sektörünün iyileştirilmesi ile üretimin dolaylı maliyetlerini azaltmak ve üretken sermayenin ticaret ve krediler yolu ile dönüş zamanını arttırmak istenmektedir. Oysa, beklendiğinin aksine hizmetler sektörünün endüstrileşmesi satış, dağıtım ve yönetim işlerinin maliyetlerini gittikçe arttırmakta ve sermayenin değerlenmesi sorununu daha da güçleştirmektedir. Bu yüzden, sermayenin gerçekleşme ve değerlenme sorunlarını çözmek amacıyla kullanılan kredilerde artış olmaktadır. Bu ise sürekli enflasyon gibi yeni sorunlar yaratmaktadır.

Sabit sermayenin devir süresinin kısalması, teknolojik gelişmelerin hızlanması, sermaye birikimindeki risklerin artması hem şirket içi finansal planlamayı zorunlu hale getirmiştir, hem de devletin görevlerinin daha da genişletilmesine yol açmaktadır. Devlet geç kapitalizm döneminde yurtdışında elde edilen tekelci artı - değerin daha kolay toplanılabilmesi ve yurt içi sermaye birikiminin koşullarının garanti altına alınması için ekonomiye çok daha direkt olarak müdahale etmektedir. Piyasadaki dalgalanmalara karşı devletin müdahalesini isteyen kapitalistler sürekli enflasyon yaratmakta ve devletten kâr garantisi istemektedirler. Ayrıca, riskli ve pahalı olan araştırma geliştirme faaliyetlerinin ve çevre endüstrisi gibi yeni sektörlerin kapitalist sisteme entegrasyonu da devletten beklenmektedir.

Geç kapitalizmdeki teknolojik yarış yüksek sermaye gerektirdiği için firmaların ulusal sınırlar içinde kâr elde etmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Bu gelişmeler uluslararası şirket yapılarını teşvik etmektedir. Dolayısıyla, büyük oligopolist şirketlerin elinde toplanan aşırı sermaye ve artı-değer, satışların, üretimin ve uzmanlaşmanın artmasına yol açmakta, uluslararası düzeyde sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi yaşanmaktadır.

Hizmet sektörünün genişlemesi beraberinde işbölümünün daha da sosyalleşmesini ve emeğin kültürel ihtiyaçlarını karşılamasını getirmekle birlikte, diğer yandan emekçi ailesi üretim birimiyle tüketim birimi haline dönüşmekte ve boş zaman aktiviteleri kapitalizmin birer üretim alanı olmaktadır. Bu yüzden, bir yandan emeğin nesnel toplumsallaşması (gerek iş süreçlerinin kendilerinin, gerekse tüketmekte olduğumuz malların seçiliş ve üretilişinin karşılıklı bağımlılığı) artarken, diğer yandan özel mülkiyetin hâkimiyetinin artması yaşanmaktadır.

Kısacası, Mandel geç kapitalizmin karşı karşıya kaldığı sorunların sadece ekonomik olmadığını toplumu tüm yönleriyle kuşatan sosyal ve ide-

olojik çöküntülerle karşı karşıya kaldığını söylemektedir. Başlıca sorunlar manevi değerlerin kaybolması, artan yabancılaşma ve emeğin üretken aktivitenin ve tüketiminin deformasyonudur. Örneğin, geç kapitalizm seks ve uyuşturucu alanlarında adeta birer sektör yaratarak insanın özel yaşamını bile endüstrileştirmektedir. Tüm bunlara bakarak, Mandel şu sonuca varır: kriz kapitalist üretim ilişkilerinin krizidir.

Marksist Ekonomi

Her Devrimci Marksist gibi Mandel'in bu kriz karşısında söyleyeceği tek şey vardır: "ya sosyalizm ya barbarlık" Kapitalizmin tahlilini böylesine derinlemesine yaptıktan sonra, Mandel dünyanın kurtuluşu için tek çözüm olarak gördüğü sosyalizmin nasıl bir ekonomiye sahip olması gerektiğini tartışır ve marksist ekonominin kavramlaştırılması işine koyulur. Elbette ki, Marks'ın da dediği gibi sosyalist bir düzende ekonominin nasıl olacağı o günkü somut koşullar ile şekillenecektir. Fakat bununla birlikte, yine de marksistler sosyalist sistemdeki ekonominin temellerini tartışmak ve bugün için oluşturulacak bir sosyalist düzene ait ekonominin nasıl olacağına dair programlar sunmakla yükümlüdürler. Mandel de bunun için uğraşmıştır.

Liberalizmin, yeni sağın yükseldiği ve sağ sapmanın çok egemen olduğu çağımızda, Mandel gibi bir iktisatçı olduğu için çok şanslıyız. Çünkü, o marksist bir ekonominin yapılabilirliğine karşı yapılan her tür saldırıya karşı durmuş ve marksist ekonominin oluşturulması için gerekli çok önemli açılımlar sağlamıştır. Özellikle, piyasa ve piyasa sosyalizmi yanlıları ile yaptığı tartışmalarda sosyalist bir ekonominin ancak demokratik planlamaya dayanacağını, bunun dışındaki her tür (piyasa sosyalizmi gibi) çözümün sonuçta kapitalizmle sonuçlanacağını açıkça göstermiştir. Piyasaya övgüler düzenlerin savundukları çeşitli tüketim malları isteklerini sahte bir göz boyamasına dayandığını, piyasaların insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı eşitsiz bir sistem yarattığını söylemiştir.

Mandel sosyalist sistemde hedeflenen ekonominin temelleri konusunda oldukça nettir: meta üretiminin olmadığı, özel mülkiyetin ortadan kalktığı ve toplumu oluşturan tüm bireylerin -ki bu bireyler hem üretici hem tüketicidir- aktif katılımıyla palanlanan bir ekonomik sistem.

Ekonominin çözmeye çalıştığı önemli sorunlardan biri kıt olan ekonomik kaynakların nasıl dağıtılacağı ve üretimin nasıl olacağıdır. Bu soruya kapitalist sistemde verilen cevap piyasa sistemidir. Buna göre her tür mal için talep ve arz kendiliğinden piyasalarda dengeye ulaşır ve bu denge noktasına göre oluşan fiyat ve üretim miktarına göre ekonomik sistem kaynak dağılımını yerine getirir. Mandel'in ifadesi ile piyasa sistemi esas

olarak "piyasa için üretim, bilinmeyen tüketiciler için, bilinmeyen mali sonuçlarla yapılan üretimdir" Bu yüzden, toplumsal kaynakların ex-post (sonradan) dağıtımına, yani piyasadaki fiyat dalgalanmaları ve bencil bireylerin kararları ile piyasa sürecinden geçerek yapılmasına karşı çıkar Mandel. Çünkü, tarihsel gelişmeler göstermektedir ki piyasaya bırakılmış ekonomik sistemler tekelleri, açlığı, sefaleti, yoksulluğu, kitlesel iflâsları (sermayenin üretken donanımının kitlesel boyutta yokoluşu, değersizleşmesi), kitlesel işsizliği, çevre kirliliği ve savaşları doğurmaktadır.

Kaynakların nasıl dağıtılacağı ve üretimin nasıl yapılacağı sorusuna sosyalist sistemin verdiği cevap planlamadır. Bununla, kâr amacına dayalı piyasa işleyişine karşı toplumsal amaçların gözönünde bulundurulduğu bir sistem amaçlanır. Mandel, üretim kararlarının toplumdaki her bir bireyin katılımı ile gerçekleştirilecek demokratik bir planlama yolu ile ex-ante (önceden) bir şekilde yapılmasını ister. Fakat aynı zamanda, Sovyet-tipi diye adlandırabileceğimiz sosyalizm deneylerindeki bürokratik merkezileşme sonucu oluşan planlamayı da eleştirir Mandel. O, sosyalist ekonominin ancak "işçilerin eklemlenmiş öz yönetimi" diye bahsettiği demokratik planlama ile olacağını söylemektedir.[1] Böylece, sosyalist planlama "üretici-tüketicilerin kararlarını, kendi bilinç ve duyarlılıkları ışığında, özgürce vermek hakkı"nı sağlayacaktır.[4] Mandel'in planlama modeli tüketici tercihlerinin ve kaynak dağıtımının dengelenmesini üretime geçilmeden önce ex-ante olarak yapılmasını temel alır. Mandel'in temel kaygısı bürokrasiyi azaltıp kaynak dağıtımını desantralize etmek olduğu için onun önerdiği planın çerçevesinin sorumluluğu, işçi ve halk konseyleri delegelerinin yıllık kongrelerine dayanacaktır. Ürün denetiminin ayrıntılı olarak belirlenmesi, yurttaşlar kitlesinin demokratik yollarla seçtiği işçi konseyleriyle tüketici konferansları arasındaki ön danışmalardan çıkacaktır. Böylece yönetilenler ile yönetenler arasındaki toplumsal iş bölümü silinmeye başlar ve devletin körelmesi süreci başlar.[5] Ayrıca parayla alım satımın rolü en aza indirilecektir. Mandel'in hedefi paranın ve alım satımın sönerek yok olmasıdır. Bu modelde, belirli kararlar atölye düzeyinde, başkaları fabrika düzeyinde, daha başkaları mahalle düzeyinde, yerel, bölgesel, ulusal düzeylerde, kıta ve nihayet dünya düzeyinde alınır.

Mandel, işçi sınıfının tarihte ilk kez yeryüzü nüfusunun mutlak çoğunluğu oluşturduğunu ve kendi özgürleşmesini yalnız kendilerin gerçekleştirilebileceğini söyler. Ve der ki "hem de oldukları gibi: başka bir dünyadan

2. Mandel, E., (1992) "Piyasa Sosyalizmi Efsanesi" O. Akınhay, (ed), (1992) Piyasa Sosyalizmi Tartışması, Belge: İstanbul, s.123.
3. Mandel, E., (1992) "Sosyalist Planlamanın Savunusu", O. Akınhay, (ed), s.96.
4. Mandel, E., (1992) "Piyasa Sosyalizmi Efsanesi", O. Akınhay, (ed), s.137
5. Mandel, E., (1992) "Sosyalist Planlamanın Savunusu", O. Akınhay, (ed), s.99.

gelen insanlar değil, hepimiz gibi zaafları olan insanlar olarak"[6] İşte bu yüzden, Mandel'in sosyalist ekonomi modeli gerçekçi ve devrimcidir.

Sonuç yerine

Mandel "neden marksistim?" sorusuna şu cevabı verir: "Ben son tahlilde şunun için Marksistim: Yalnız Marksizm, 20. yüzyılın bütün korkunç tecrübelerine karşın, Auschwitz ile Hiroşima'ya karşın, 'Üçüncü Dünya'daki açlığa nükleer yıkım tehdidine karşın, insanlığa ve onun geleceğine olan inancımızı, kendi kendimizi kandırmadan korumamıza izin verir. Marksizm, bize hiçbir şeyi olduğundan güzel göstermeden, yanılsamalara kapılmadan, cinsimizin yarı maymun durumundan uzay araştırıcısı ve gökyüzü fatihi durumuna doğru milyonlarca yıldır süren ilerlemesindeki sonsuz güçlüklerin ve kaçınılmaz gerilemelerin tam bilincinde olarak, hayatı ve insanları sevmeyi ve olumlamayı öğretir. Toplumsal varlığı üzerindeki bilinçli denetimi ele geçirme bugün cinsimiz için bir ölüm kalım meselesi olmuştur. İnsanlık, bütün dileklerinin bu en soylusunu sonunda gerçekleştirecek, insancıl, sınıfsız, barışçı bir dünya sosyalizmini inşa edecektir."

Eğer Mandel'in cevabını anlamlı buluyorsak o zaman bizlere insancıl, barışçı bir dünya sosyalizmi için çalışmak düşüyor demektir. Üstelik, tıpkı Mandel gibi hem devrimci, hem örgütçü, hem de biliminsanı olmalı ve çağımızın tüm gericiliklerine karşı durmalı, Mandel'in bıraktığı mirası üstlenerek, azimle çalışmalıyız. Mandel'in ölümü bizleri çok zor bir görevle karşı karşıya bıraktı. İnanın, işimiz hiç kolay değil.

6. a.g.y., s.101.

Ernest Mandel ve ortodoks marksizm

KEMAL ÜLKER

Sınıf Bilinci okurlarının bir çoğu hatırlayacaktır, Johannes Agnoli'nin Ernest Mandel ile yaptığı, Kardelen Yayınlarınca 1993 yılında **Çağdaş Toplum ve Marksizm** başlığı ile yayınlanan uzun söyleşi, Marksizmin bunalımı ile Marksizmde ortodoksluk ve sapkınlık temalarının ele alınıp, tartışılmasıyla başlar. Deyim yerindeyse, zaman zaman çok ciddi bir dizi entellektüel gerilim ve çekişmenin de yaşandığı bu görüşmede ilk gerginlik konusu Marksist Ortodoksluk meselesi olur. Söyleşinin hemen başında Agnoli'nin, Mandel'e "Marksizmin bunalımından" son zamanlarda yeniden söz edilmeye başlandığını hatırlatması üzerine, Mandel günümüzde yaşananın Marksizmin değil, kapitalizmin ve Stalinizmin yani Batı'daki ve Doğu'daki bürokratik egemenlik sistemlerinin bir bunalımı olduğu vurgular. Bunun üzerine Agnoli, Mandel'e yaptığı bu ayırımı benimsediğini ancak bu ayrımın yeniden formüle edilmesinin daha iyi olacağını belirterek şöyle der:

> Önemli olan, **Ortodoks** Marxizmi rafa kaldıran bir **açık** Marxizmin gerektirdiği tahlili çalışmadır.[1]

Mandel, Agnoli cümlesi bitirir bitirmez bu formülasyona hemen müdahale eder:

> Tırnak içinde Ortodoks.

1. Mandel, Ernest - Agnoli, Johannes: **Çağdaş Toplum ve Marksizm**. Çev.: Nail Satlıgan, Kardelen Yay., İst. 1993, s. 8
2. a.g.e., s. 8

Mandel'in bu müdahalesine Agnoli'nin cevabı ise şöyle olur:

> Onu göreceğiz.

Söyleşinin devamında Mandel tırnak içinde Ortodokslukla yani dogmacılıkla gerçek Ortodoksluk arasındaki farka ilişkin olarak şunları söylüyor:

> Ben, kendimi, vicdanım sızlamadan ya da suçluluk duygusuna kapılmadan, Ortodoks Marxist olarak niteleyebilirim ve dogmatiklerin Ortodokslukla mutlak bir çelişki içinde olduklarına inanırım. Hatta bana kalsa çubuğu ters yöne büker ve derim ki: Dogmacılığın temelini oluşturan, Marx ile Engels'in metinlerine sadık kalmak arzusundan çok, gerçeklikteki gelişmeleri ya da daha kötüsü, siyasal kararları ve ön yargıları, Marx ve Engels'in bütün yazılarının, Marxist bilgi külliyatının tümünün bilimsel bir alımlamasından yüz akıyla çıkamayacak olan bir Marx yorumunun içine zorla sokma çabasıdır.[4]

Mandel gerçek Ortodoksluk ile tırnak içindeki Ortodoksluk arasındaki farkı ortaya koyduktan sonra Marksist Ortodoksluğu şu şekilde tanımlar:

> (...) Ortodoks Marxist olduğumu söylerken şunu kastediyorum: Marx teorisinin, ki salt iktisadi bir teori değildir, her şeyden önce burjuva toplumunun gelişmesinin teorisi olarak bütünüyle son şekli verilmiş olsa da insan toplumunun gelişmesinin genel bir teorisini oluşturur, olağanüstü güçlü, dolayısıyla tahrip gücü bir o kadar yüksek bir iç tutarlılığı vardır. insan toplumlarının bütün tarihini bilimsel olarak açıklama yolundaki bu girişimin içinden iki üç temel direğini, keyfî olarak koparıp almak, sonra da, geriye kalanın hala ayakta durduğunu sanmak olmaz.[5]

Mandel'in Ortodoksluk tanımı üzerine Agnoli söz konusu temel direkleri mutlaklaştırmamak gerektiği yolunda bir karşı atak denemesi yapar. Mandel ise bu konuda taviz vermeye hiç de niyetli olmadığı ortaya koyar:

> (...) bu direkleri koparıp alırsan, geriye kalan başına yıkılır. Marxist Ortodoksluk budur, yeter ki bir din olarak, kelime-i şahadet olarak anlaşılmasın, akıl dışı savrulmalara yol açmasın, tersine kesenkes bilimsel olarak kalsın, yani ikili bir hareket tarzına uysun.[6]

Bunları söyledikten hemen sonra Mandel "Marksizmin tarihi açısından olağanüstü ilginç" bulduğu bir örnekten, üretim tarzlarının dönemleştirilmesinden söz ediyor. Bu örneğin ardından söyleşinin başında yaşanan çe-

3. a.g.e., s. 8
4. a.g.e., 10
5. a.g.e., 12
6. a.g.e., 13

kişme ve gerilim ortadan kalkıyor ve Agnoli ile Mandel sosyalist devlet(!), sosyalizme geçiş, proletarya diktatörlüğü ve devletin körelmesi üzerine tartışıyorlar. Elbette devletten söz edilince Marksistler için onun salt üst yapının bir öğesi olup olmadığına dair "klasik" tartışmanın üzerinde durmamak mümkün değil. Ne var ki söyleşinin bu noktasında, görüşümenin hemen başında Ortodoksluk meselesi dolayısıyla yaşanan gerilim bir kez daha gündeme gelir:

> AGNOLİ: (...) Ben devletten söz ettiğimde ve top yekün hukuk devleti savunmasının yanlışlarından birinin, devlete büyük bir üst yapı kurumu gözüyle bakılmasında yattığına işaret ettiğimde bana hep sapkınlık suçu isnat edilir. Devlet, kurallara, normlara ve anayasa hükümlerine indirgeniyor. Devletin gerçekte 'burjuva toplumunu bir arada tutma biçimi' (Marx) olarak sırf düşünsel bir üst yapı olmadığı, örgütsel-maddi açıdan toplumsal temele (toplumsal üretim ilişkilerinin biçimi) iyice kök salmış olduğu gözardı ediliyor.
>
> MANDEL: Bu sapkınlık değil, bu Ortodoks Marxizm!
>
> AGNOLİ: Çok güzel, beni rahatsız etse de.[7]

Böylelikle Ortodoksluk tartışmasını "kazanan" taraf Mandel oluyor. Bu kazanç elbette ki sadece Mandel'in değil, Ortodoks Marksizmin (tırnak içinde olanının değil şüphesiz) başarı hanesine yazılmıştır. Aynı söyleşi sırasında kendisini büyük bir alçakgönüllülükle, "günümüz dünyasının ampirik açıdan yeni verilerini, burjuva toplumunun, Marx tarafından keşfedilmiş büyük gelişme eğilimlerinin anlaşılmasıyla kaynaştırmaya çabalayan zavallı bir eski tüfek"[8] olarak tanımlayan Ernest Mandel'in, üstlendiği en önemli misyonlardan biri Ortodoks (Klasik) Marksizmin, Stalinist ihanet dolayısıyla yaşadığı prestij kaybına karşı durmak ve yaşanan tahribatı devrimci Marksist anlayışla restore etmekti. Mandel'in üstlendiği bu misyon "Sosyalizm bayrağını sahtekarlara terketmeyeceğiz. Bizim kuşağımız yeryüzünde sosyalizmi inşa edebilecek kadar güçlü çıkmadıysa, hiç değilse lekesiz bir bayrak devretmeliyiz" diyen Trotskiy'in yaklaşımı ile son derece uyumludur. Örneğimize geri dönersek, Agnoli'yle yaptığı söyleşide Mandel'in Ortodoks Marksizm konusunda tartışmayı başlatan taraf olması ve bu konuda inatçı bir hassasiyet göstermesi şüphesiz ki başka türlü anlamlandırılamaz. Mandel'in tüm bilinçli yaşamı boyunca bu misyonun hakkını fazlasıyla vermeyi başardığını söylemeye ise bilmem gerek var mı?

Ortodoks Marksizmle, günümüzde önemli bir kısmı tarihe karışmış olan bürokratik işçi devletlerinin "resmi yazarları"nın tırnak içindeki Ortodoksluğunun Agnoli'nin yaptığı gibi birbirine karıştırılmaması gerçek-

7. a.g.e., s. 22
8. a.g.e., s. 8

ten de yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu ayrım önemlidir, çünkü Ortodoksluğun "sahibinin sesi" yayıncılık anlayışına terkedilmemesi mücadelesi, sosyalizm bayrağının sahtekarlara terkedilmemesi mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Üstelik bu iki Ortodoksluk arasındaki muazzam farkı göstermek hiç de zor değildir. Bu yazının sınırları içinde sadece Ernest Mandel'in tadına doyulmaz üslubunun yanında, "sahibinin sesi" okulunun yazarlarının üslubunun katlanılmazlığından söz etmek yeterli olacaktır. Çünkü bu yayıncılık anlayışında özgür iradeye sahip yazarlara kesinlikle yer yoktur. Bu üslup bürokratik, ritüelci, dogmatik ve açıkça iki yüzlüdür. Bunun Ortodoks Marksizm olarak kabul edilmesi, bürokratik işçi devletlerinin "sosyalist" "reel sosyalist" vb. ülkeler olarak tanımlanmasına koşut bir hatadır.

Ortodosluk ve Tedbirlilik

Patronsuz, Generalsiz, Bürokratsız Sosyalizm Gazetesi'nin, 6 Ağustos 1995'de İstanbul'da düzenlediği, "Proleter Enternasyonalizminin ve Dünya Devriminin Uzlaşmaz Savunucusu Ernest Mandel'i Anıyoruz" başlıklı toplantıda yaptığı konuşmada, Ali Rıza Tura 1970'li yılların revaçtaki teorik tartışmaları ve bu dönemde Türkiye'de varolan az sayıdaki devrimci Marksistin bu tartışmalar karşısındaki hissiyatı üzerine ilginç bir değerlendirme yaptı. Bu değerlendirmeyi, elimden geldiğince Tura'nın vermek istediği mesaja sadık kalarak, aktarmak ve sonrasında da bu değerlendirmeyi ruhuna uygun bir biçimde detaylandırmak istiyorum. 1970'li yılların ikinci yarısında, Türkiye'de, özellikle **Birikim Dergisi** aracılığıyla, Batılı Marksist teorisyenlerin gündeme getirdikleri "akıl çelici", "baştan çıkarıcı" tartışmaların, teoriye meraklı olan Marksistler arasında önemli yankılar bulduğunu hatırlatan Tura, kendi üstatlarının, yani Ernest Mandel'in de, bu yıllarda küçümsenemeyecek bir teorik performans gösterdiğini ancak diğerleri gibi ortaya yepyeni kategoriler, kavramlar, ayrım çizgileri fırlatmadığını, çarpıcı teorik çıkışlar yapmadığını ve bu tedbirlilik karşısında, aralarında kendisinin de bulunduğu pek çok devrimci Marksistin için için hayıflanmasına yol açtığını anlattı. Tura, yaklaşık olarak onbeş-yirmi yıl sonra bu dönemin tartışmalarına dönüp baktığında zamanın Mandel'i haklı çıkardığını, en uygun, en yerinde teorik müdahaleleri yapanın Mandel olduğunun ortaya çıktığını vurguladı. Mandel "uçmadan", teorik mirasa bağlı kalınarak yaratıcı olunabileceğini kanıtlamıştı çünkü Mandel diğerlerinden farklı olarak aktif siyasete sırtını dönmeyen bir örgütçü ve militandı. Yani Mandel'in diğerlerinden farklı olarak "sırtında yumurta küfesi vardı."

Tura'nın yaptığı özet üzerinden söylenebileceklerin sayısı bir hayli kabarık. Ancak herşeyden önce konjonktürel etkileri (burada konjonktürden kastedilen hem siyasi, hem ideolojik, hem de teorik konjonktürdür) mutlaklaştırmamak için şu gerçeği hep akılda tutmak gerekiyor: sel gider, kum kalır. Mandel teorinin genel anlamdaki zemininin ve araçlarının kum olduğunu gayet iyi biliyordu. Mandel bu nedenle Ortodoks bir Marksisti. Bu zemini inceltip, zayıflatacak savurganlıklardan, teorik hovardalıklardan uzak durması, bu konuda iktisatlı hatta deyim yerindeyse cimri davranması bundandı.

Ortodosluk ve bütünselik

Mandel, Marx için "Marks'taki sosyoloğu devrimciden, tarihçiyi iktisatçıdan ayrıştırmak olanaksızdır"[9] diye yazmıştı. Bugün, bu cümlede Marx yerine rahatlıkla Mandel yazılabilir, hatta yazılmalıdır. Kesinlikle Mandel'i onurlandırmak adına falan değil. (Üstelik ne haddimize!) Buradan çıkartılması gereken sonuç şudur; tıpkı Marx için olduğu gibi Mandel'in de "ayrıştırılması"na yönelik her türlü sağ ve "sol" girişime karşı uyanık olmalıyız. Uyanık olmalıyız çünkü bu bilinçli ya da bilinçsiz bir kısırlaştırma sürecidir; en azından bunun başlangıcıdır. Dolayısıyla Mandel'i "disiplinlere", kompartmanlara ayırmaya çalışacaklara, bu ayrıştırmanın ardından da akıl almaz hacme ve çeşitliliğe sahip çalışmalarını neredeyse iki-üç sayfayla özetlenen "önermelere" indirgeyeceklere iyi gözle bakmamak, onun mirasına sahip çıkmak isteyenlerin refleksi olmalıdır.

Marksist Ortodoksluk herşeyden önce eldeki teorik mirasın, birikimin hakkını vermeye öncelik tanımak ve bu konuda çok titiz, dikkatli ve yaratıcı olmak demektir. Bu yapıldığında, devralınan mirasın zenginliğinin varolan sorunları silkip atmamızı, ortaya çıkan yeni görüngüleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmemizi sağlayacak güce fazlasıyla sahip olduğunu görmemiz mümkün oluyor. İşte Mandel'in devasa çalışması bu gücün teolojik bir uydurma ya da bir mitos olmadığına dair, yirminci yüzyılın ikinci yarısında bulunabilecek en güzel ve en taze örnektir. Ernest Mandel Ortodoks perspektifle teorik atılımın gerçekleştirilebileceğini ve teorik müdahale alanında hem titiz hem de cesur olunabileceğini defalarca kanıtladı. Kaleme aldığı her eserde Ortodoks tavır almanın hiç de çözümleyicilikten kaçınmak anlamına gelmediğini gösterdi. Mandel, Ortodoks Marksizmi özgün ve yaratıcı düşünce sürecinin düşmanı olarak tanımlamaya çalışanlara karşı elimizdeki en önemli kozlardan biridir ve bu özelliğini emek-

9. Mandel, Ernest; **Marks'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu**, Çev.: Ardaşes Margos, Köz Yay., ist. 1978, s. 227

sermaye çelişkisi devam ettiği sürece koruyacaktır. Elbette Mandel praksis alanında sekter olmadığı gibi, teorik alanda da bağnaz değildi. Ö. tırnak içindeki Ortodoks Marksistlerden farklı olarak, hiçbir zaman Marksist düşüncenin özünün kavranabilmesinin tek yolunun, bir nihai biçimi önsel olarak benimsemek olduğunu söylemedi. Aksine onun teorik pratiği, Marksist düşüncenin kendi tarihselliği ve ayrık uzantılarıyla birlikte bütünsel gelişimini ele almayı düstur edinmişti. Bu nedenle Mandel'in, Tura'nın yukarıda özetlemeye çalıştığım değerlendirmesinde söz ettiği düşünürler gibi, fragmanlardan teori üreten bir yaklaşımı benimsemesi mümkün değildi. Konjoktürel olarak diğerlerine göre biraz daha mat bir görüntü verme pahasına olsa bile...

Ortodoksluk ve sentez

Ernest Mandel'in çalışmalarını okudukça Marksist teorik mirasın zaman zaman bile olsa kalıcılaşabilecek bir standart yorumunu üretmekten nasıl imtina etmiş olduğunu farkediyor insan. Mandel devraldığı mirasın her zaman standart yorumların ötesinde bir zenginlik taşıdığının bilincindeydi. Tekrarlamakta fayda var; Ernest Mandel sorumsuzluktan uzak kalabilen bir serbestlik ve yaratıcılık gösterebiliyordu çünkü sırtında "yumurta küfesi vardı." Eldeki malzemeyi hep geleceğe ve yaratıcılığa dönük bir seçmecilikle işlemek Mandel'in en büyük hüneriydi ve o bunu yaparken Marksizmin en büyük ihtiyaçlarından birisi de buydu. Marksizmdeki teorik tıkanıklıkların (aynı toplantıda Nail Satlıgan'ın belirttiği gibi bu türden tıkanıklıklar zaman zaman "academia"da yer alan Marksistler üzerinde ciddi bir moral bozukluğunun ve panik havasının yaşanmasına yol açabiliyor) devralınan malzemenin düzeysizliği ve/veya yetersizliğinden çok, daha işlevsel hale getirilememesinden kaynaklandığının görülmesinde Mandel'in katkısına (özellikle de ekonomi politiğin Marksist eleştirisi alanında) değer biçmek gerçekten de mümkün değildir.

Ortodoksluk ve marksizmin tarihsel özü

Herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için belirtmek gerekiyor; Mandel klasik Marksist çalışmaların bir takım ezeli ve ebedi doğrularla ve tartışılmaz saptamalarla dolu oldukları düşüncesinde değildi. Mandel'in Marksist klasiklere bu derece büyük değer vermesi, onların tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan yeni görüngüleri doyurucu biçimde analiz edebilecek bir çerveyi sunmuş olmalarından kaynaklanıyordu. İlkinin en iyi olasılıkla "Marksist Talmudistik"e ikincisinin ise gerçek Ortodoks Mark-

sizme açıldığını kavramıştı. Onunki bu nedenle gözü kapalı, bağnaz bir inanç değildi. Ancak Marksizmin "kendi dinamiği ile kendisini aşıp yenileyebilen ve böylece çağdaş bilim olma niteliğini muhafaza eden"[10] bir araç zenginliği ve dinamizm taşıdığına canı gönülden inanıyordu. Büyük ölçüde de bu inancının derinliğinden olsa gerek, Mandel iflah olmaz bir iyimserdi ve bu iyimserliğini dünyanın dört bir yanında hepimizin (devrimci Marksist olalım veya olmayalım) üstüne yağdırıyordu.

Ernest Mandel Marksist klasikleri belirli yazarlar ve kitaplarla sınırlayıp, sözde Ortodoksluk adına bu kitapların sonrasında yapılan teorileştirmeleri tarihsel ve göreli, bunun sınırlı sayıda yazar ve kitaptan oluşan "özünü" ise mutlak ve tarih dışı sayma kurnazlığına hiçbir zaman prim vermedi. Marksizmin özünün de tarihsel olduğunu her zaman göz önünde tuttu. (Bunun en anlamlı kanıtlarından bir tanesi son dönem çalışmalarından biri olan **Marksizmin Tarihteki Yeri** başlıklı kitabıdır). Bunun da ötesinde, Marksizmin tarihsel özüne yönelik kavrayışın da tarihsel olduğunu çok iyi bildiğinden, somut güncel teorileştirmelerin aynı tarihselliği paylaştığı ölçüde öz üzerinde bulandırıcı etkiler yaratabileceği noktaları çok iyi belirleyebiliyor ve bu türden girişimlere karşı durmak için Ortodoks bir Marksist olarak elinden geleni ardına koymuyordu. Örneğin Dördüncü Enternasyonal'in son dönem yönelimlerine karşı müdahale ve itirazları bu keskin tesbit gücünün elimizdeki en yeni ve yaşamsal öneme sahip ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Ortodoksluk ve praksis

Mandel "bilim" ile politikayı birbirinden çok kesin çizgilerle ayırmaya çalışanlara karşı da elimizdeki en büyük silahlardan biri olma özelliğine sahip bir Marksistti. Onun böylesi bir yanılgıya düşmediğini, yani politikayı bilimin gerçeklerini bir kıtadan ötekine taşıyan basit bir aracı olarak görmediğini (yine şu yumurta küfesi meselesi!) Sınıf Bilinci okurlarına anlatmaya şüphesiz ki gerek yok. Ne var ki, bu yanılgının doğal bir uzantısı olarak "birşeyler yapmak" için yaşanılan anın mutlak ya da ona yakın bilgisine sahip olmayı önkoşul olarak görenlerin, teorik formasyonları ne derece gelişkin olursa olsun, Ernest Mandel'den öğrenecekleri çok, ama çok şey var.

Son söz yerine

Bu yazıya Sosyalizm Gazetesi'nin düzenlemiş olduğu ve yukarıda birkaç vesile ile sözünü ettiğim toplantıda, Ali Rıza Tura'nın yaptığı bir benzet-

10. Divitçioğlu, Sencer; **Değer ve Bölüşüm, Marxist İktisat ve Cambridge Okulu**, İ.Ü. Yay., İst. 1976, s. 3

meyle bu yazıya son vermek istiyorum. Tura konuşmasının başlarında, bir köyün ya da küçük bir kasabanın bütünsel bir görüntüsünü elde etmek için yakınlardaki en yüksek tepeye çıkmanın yeterli olacağını, oysa aynı şeyi İstanbul gibi bir metropolde yapmaya kalktığınızda ancak bir hava taşıtıyla amacınıza ulaşılabileceğini söyleyerek Mandel'in bütünsel bir değerlendirmesini yapmanın zorluğu ile ilgili güzel bir benzetme yaptı. Bu işlek benzetmeyi Ortodoks Marksizme uyarlamak mümkün. Gerçekten de Marksist düşünceyi sürekli olarak büyüyen devasa bir şehre benzetebiliriz. Zaman zaman eski binaların yıkıldığı ve yenilerinin inşa edildiği bir şehir. Büyük veya küçük olsun, her yeni bina bu şehirde yaşayan bizlerin, zihinsel dünyamızda hem biçim hem de hacim olarak kimi tadilatlar yapmamızı gerektiriyor. İşte bu nedenle içinde yaşadığımız "şehir" bizden öncekilerin yaşadığından farklı olduğu gibi, bizlerin miras bırakacağı şehir de bir ölçüde farklı olacak şüphesiz. Bunun ağır bir sorumluluk olduğu ortada. Ne mutlu bize ki, Ernest Mandel'in Ortodoksluğu aynı zamanda bu sorumluluk duygusunun ne olduğunu anlamamızda da bize yardımcı olmaya devam edecek.

KİTLESEL ve SOSYALİST BİR EMEK PARTİSİ İÇİN

Sosyalizm Broşür Dizisi: 4

Türkiye'nin yaşadığı büyük krize işçi sınıfının müttefikleriyle elele vererek kendi çözümünü yaratabilmesi için bir silah olarak bir işçi-emekçi partisi, bulunduğumuz somut konumdan ileriye doğru büyük bir adım olacaktır. Bu süreç yaşanırken, aynı zamanda, Leninist devrimci partinin kuruluşu için de mücadele verilebilir ve verilmelidir.

ÖZELLEŞTİRMEYE KARŞI SINIF MÜCADELESİ

Sosyalizm Broşür Dizisi: 5

- KİT'lerde İşçi Denetimi!
- SSK'da İşçi Yönetimi!
- Savaşa Değil, Eğitime, Sağlığa Kaynak!
- Vergiyi Patronlardan Alalım!
- Dış Borçları Reddedelim!

Paulo Freire: Ezilenlerin sıra arkadaşı

FADİME GÖK

2 Mayıs 97'de kaybettiğimiz Paulo Freire Brezilya toprağında yetişmiş, ama geliştirdiği yeni devrimci eğitim, pedagoji ve kültür anlayışı bütün dünyayı etkilemiş bir eğitim teorisyeni ve militanı idi. Türkiye'de kamuoyu onu **Ezilenlerin Pedagojisi** adlı eseriyle tanıyor.* Bu kitabında Paulo Freire eleştirel pedagoji anlayışı için gerekli temelleri atmıştır. Friere ırkçılığı, cinsiyetçi ayırımcılığı, emekçilerin sömürülmesini ve diğer baskıları görmemezlikten gelen bir eğitim programının statükoyu desteklediğini ve değişim için özgürleştirici toplumsal hareketin önünü keserek gelişmesini engellediğini anlatır. Bu eleştirel pedegoji anlayışında eğitim, okullarda yapılagelen, disiplin ve kontrole dayalı, uzmanlaşmaya dönük (mesleki eğitim), otorite kabul edilen kişiler tarafından sunulan anlayışın dışında kurulan özgürleştirici bir eylemdir.

Endüstüri devrimi sonrası Avrupa ve daha sonra Amerikan toplumlarındaki ekonomik, sosyal ve kültürel düzen tarafından belirlenen ve bütün dünyaya yayılan geleneksel eğitim anlayışında işbirliğini tevşik ederek rekabet ortamına hazırlamak eğitimin temel bir işlevi haline gelmiştir. Aynı şekilde bu hakim anlayışa göre yetişkinlere yönelik eğitim faaliyetleri de ekonomik düzenin çıkarlarının hizmetinde yardımcı rolleri, eleştirmeden yerine getiren bir servis niteliğini almıştır. Yetişkinlere yönelik çeşitli eğitim programlarında izlenen süreç de yine okullarda işleyen mekanizmaya çok yakındır. Yani bu, otoriteye saygıyı besleyen, uzmanlığı, disiplini ve

* Bu çevirinin okunamayacak kadar yanlışlarla dolu olduğunu söylemeden edemeyeceğim.

iyi çalışma alışkanlıklarını geliştirmeyi hedef alan, öğretmenden öğrenciye doğru işleyen bir eğitim-öğretim modelidir.

Freire'nin özgürlük için pedagoji anlayışı ise yukarıdaki modelle ilgisi olmayan bir felsefeden kaynaklanır. Freire'ye göre yoksulların, ezilenlerin ve azınlıkların sistemden dışlanmalarına katkıda bulunan okullar çözümün değil problemin bir parçasıdır. Özgürlükçü eğitim ise dünyanın eşitsizliğe dayalı verili düzenine meydan okuyan, öğrenen kişinin yaşadıklarını farkında olarak düşündüren, öğrenenlerin içinde bulundukları gerçekliklerini dün, bugün ve en önemlisi gelecek ile ilişkilendiren bir karşı koymadır. Bu eğitim yetişkin bir öğrenen için değişimi hazırlayan bir bilinç yükseltme sürecidir. Bu bilinç yükselmesi yetişkine okuma-yazma öğrenirken toplumu dönüştürmeye götürecek yeni bir dünya anlayışını kazandıracaktır ve bu, sosyal bir hareketlilik olarak kendini gösterecektir. Freire'nin eğitim anlayışına göre, bireysel güç kazanmaya dönük öğrenme bir eğitim amacı olmaz. Yoksul ve mülksüzler için toplumsal değişim birlikte başarılır, güç birlikte kazanılır ve paylaşılır.

Özgürlükçü eğitim toplumsal düzeni dönüştürmeyi amaç edinen özgürlükçü praksis'in parçasıdır ve ona bağımlıdır. Freire için praksis; insanın kendi hakkındaki kararları kendisinin verdiği, öz niyetini, yaratıcılığını, aklını harekete geçirdiği için insanları bilinçli ve eleştiriel kılar. Böyle kişilerin de kültürü ve toplumu yarattıkları eylemlerin toplamıdır. Freire'nin özgürlükçü pedagojisinin dayandığı temellerden önemli biri bu eleştirel bilinç geliştirme sürecidir. Toplumu ve düzeni dönüştürücü eylemler, eşitlikçi, katılımcı ve demokratik bir toplumsal düzenin habercisi olurken hiyerarşik, otoriter, yabancılaştırıcı sistemleri reddeder. Özgürlükçü eğitimin içeriği hem eleştirel bilinç yükseltme, hem de özgürlükçü praksis için gerekli beceri ve ustalıkların geliştirilmesinden oluşur. Özgürlükçü eğitimin yöntemi ise diyalog yöntemidir. Diyalog yöntemi Freire'nin pedagojisinin belkemiğidir. Bu yöntemde; öğrenen ve öğretici rollerinin karşılıklı değişebilirliğinin kabulü buna dayanan işbirliği ve güven esastır. Bu yöntemde herkes öğrenir, herkes öğretir. Yani klasik egitim anlayışının tek yönlü, baskıya ve tahakküme dayalı anlayışı açıkça reddedilir.

Freire eleştirel düşünce ve diyalog yöntemini "bankacı eğitim modeli" diye adlandırdığı klasik eğitim anlayışına karşı olarak geliştirmiştir. Bildiğimiz gibi bizde uygulanan eğitimin temelinde öğrenciler eğitimin öznesi değil nesnesidirler ve onlar boş bir kap misali doldururlar. Bu yabancılaştırıcı olduğu kadar öğrencileri mutlak bilgisiz sayan, onları edilgen ve uyumlu hale getiren baskı ve ezme ideolijisinin bir parçasıdır. Burjuva eğitim anlayışında eğitilmiş insan sosyal, ekonomik, kültürel düzene

uyumlu kılınmış insandır. Bu ise ezenlerin amaçlarına uygundur. Düşünmeyi ve sorgulamayı engelleyen bankacı eğitim modelinin yerine Freire diyalog yöntemine dayanan "problem tanımlayıcı eğitim modeli"ni koyar. Bu insanların dünyayla ilişkilerini yeniden tanımlayan, bilgi aktarımını değil düşünmeyi ve anlamayı merkez alan, otoritenin olmadığı, öğrenci ve öğretmenlerin diyalog içinde dünyaya eleştirel müdahale yaptıkları bir eğitim modelidir. Freire'ye göre esas olan kelimeleri değil dünyayı okumaktır.

Freire'nin özgürlükçü eğitim anlayışının gelişmesi doğduğu şehir Recife'nin en yoksul mahallelerinde ve köylerinde yetişkinler için düzenlenen okuma yazma programında görev almasıyla başlamıştır. Bunlardan "Kültür Halkaları (Cultural Circles)" adı verilen eğitimci ve öğrencilerin kendilerinin dünyadaki durumlarının nedenleri üzerinde diyaloga giriştikleri tartışma grupları oluşturulmuştur.

1963 yılında Ulusal Okuma Yazma Programının sorumlusu olan Freire Fidel Castro'nun 1960-1964 yılarında Küba'da yaptığı cahilliği ortadan kaldırma kampanyasında paralel bir sonuç almayı umuyordu. Brezilya'da yirmi bin "Kültür Halkası" kurmayı planlayan Freire 1964 yılına kadar iki milyon kişinin diyalog yöntemi uygulayan okuma-yazma programlarından geçmesi için hazırlanıyordu. Bundan sonrası bize hiç yabancı olmayan bir film sanki. Rio de Janeiro'nun tutucu gazetesi O Globo , Freire metodunu halkı kışkırtmak, onları yıkıcı faaliyetleri körüklemekle suçladı. Freire ise kendisinin esas suçunun okuma-yazmayı mekanik bir problem olmaktan çok eleştirel bilinç geliştirmekle ilişkinlendirdiği için okuma-yazmanın insanları özgürleştirmeye yarayan bir araç haline getirmesi olduğunu vurguladı. Nisan 1964'de Brezilya'ya el koyan askeri darbe Freire'yi tutukladı. Bolivya'ya politik mülteci olarak gönderildi. 15 gün sonra Bolivya'da da askeri darbe olunca Freire Şili'ye giderek beş yıl yetişkinler için hazırlanan okuma-yazma programında çalıştı. Bu dönem, aynı zamanda, yeni özgürleştirici eğitim felsefesi ve yönetim üzerindeki görüşlerinin berraklaştığı dönemdir. Freire'yi Amerika'da, 1969'da Harvard Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olmasından sonra tanıdılar. Bu arada 1973'te kanlı Pinochet darbesi Freire'yi istenmeyen kişi ilan etti.

Sungur Savran'a açıklama

CEM EROĞUL

Sungur Savran'ın **Sınıf Bilinci** dergisinin 17. sayısında (Nisan 1997), s. 108-122; benim **Cumhuriyet** gazetesinde (29 Şubat 1996) çıkan bir söyleşime ("Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme" başlığı Sayın Işık Kansu'ya aittir; benim başlığım "Ulus-Devlet ve Küreselleşme" idi) getirdiği ağır eleştiriler karşısında, bu açıklamayı yapma gereğini duyuyorum.

Önce şunu belirteyim ki, bu açıklamayı gönderme gerekçem kişisel değil. Gerçi, Savran kişisel bir saldırıda bulunmaya özen göstermiş. Şu birkaç ifadesi, bunun tanıtıdır: "koyu bir milliyetçidir" (s. 112); "enternasyonalizm Eroğul için sermayenin kötü karakteridir! Ve o bunun farkında bile değildir" (s. 112); "Bu durumda işçi sınıfının ulusal devlete sahip çıkmasını savunmak, ırkçı, neo-nazi politikalara sahip çıkmasını savunmaktan başka bir anlama gelmez!" (s. 116); "Görüşmeci 'solcu' Eroğul'un 12 Eylül'le aynı şeyleri savunduğu konusunda bir korkuya kapılıyor! Korku boşuna değil." (s. 119); "savunduğu görüşler faşizandır" (s. 119); "Eğer bir kafa karışıklığının ifadesi değilse, bu, Kürtlerin milliyetçiliğine karşı çıkıp Türk milliyetçiliğini anti-emperyalizm kılığında savunmaktan başka birşey değildir." (s. 120); "Eroğul'un bu konuda da fikirleri var" (s. 121); "Eroğul'un hâlâ Stalinizmin Komünist Enternasyonal'i tasfiye etmesini olağan ve haklı gösterilebilir bir gelişme gibi sunması en basitinden kolaycılıktır. Eroğul'un fikir dünyasında nihayet ilginç bir nokta yakalıyoruz: burjuva ulusal devleti yücelten bir burjuva Stalinizmi ile karşı karşıyayız!" (s. 122). Bu ifadelerin, herhangi bir eleştirinin çok ötesinde, düpedüz birer hakaret olduğu açıktır. Ancak, bunlara karşılık vermeye kalkışmak, bence hiçbir şeye yaramaz. Onun içindir ki, bu tepkim bir yanıt değil, bir açıklama denemesidir.

Benim söylediğim özelte şudur: Birikim sürecinde 1970'lerin sonunda ortaya çıkan darboğaz, emperyalizmi yeni bir aşamaya götürmüştür. Küreselleşme denen bu aşamanın belirleyici özelliği, ÇUŞ'lar biçiminde örgütlenmiş olan büyük sermayenin, üretim ve dolaşım alanında, artık kendisini kısıtlayacak olan hiçbir kurala tahammül göstermemesidir. Bu kurallar başlıca iki kaynaktan gelebilir. Biri uluslararası kuruluşlar, öteki ise ulus-devletlerdir. Şu anda, uluslararası kuruluşlar sermaye için ciddi bir tehdit değildir. Aksine, sermaye bunları, geniş ölçüde, kendi çıkarlarını korumak için kullanabilmektedir. Nesnel olarak sermayeye kafa tutabilecek en büyük örgütlü güç, ulusal devlettir.

Bunu söylemek, dünya çapında, ya da her ülkede, temel çelişkinin sermaye ile devlet arasında olduğunu savunmak anlamına gelmez. Söylenmek istenen şey açıktır. Sermayenin temel karşıt gücü olan işçi sınıfı ve emek cephesi, bu yeni saldırıya karşı koyabilmek için birtakım araçlardan yararlanmak zorundadır. Sermayenin esas olarak ulusal pazarda dövüştüğü bir ortamda, sendikalar ve işçi sınıfı partisi en etkili araçlardır. Ancak artık sermaye savaşımı dolaysız olarak bütün dünyaya yaymışsa, bu araçlar bu arenada yetersiz kalmaya yazgılıdır. Öyleyse yapılacak şey, her toplumda şu anda en güçlü örgüt durumunda olan devleti, emekçi çıkarlarını koruyacak bir yapıya dönüştürmeye çalışmaktır.

Devleti yeniden yapılandırmanın iki yolu vardır. Biri devrim, öteki de demokrasi. Her iki yolun koşulları değişiktir. Ancak, biri diğerini dışlamaz. Örnek vermek gerekirse, 1917'de Rusya'da devleti ele geçirmenin tek yolu devrim, buna karşılık elde tutmanın tek yolu da demokrasiydi. "Bütün iktidar sovyetlere!" görüşü, zamanının en ileri demokrasi izlencesiydi. Türlü gelişmeler sonucunda bundan dönüldüğü içindir ki, tarihin en uzun sürmüş olan işçi sınıfı devleti deneyimi yenilgiyle bitmiştir.

Şu anda Türkiye'de demokrasinin işçi sınıfı ve emek cephesi açısından yaşamsal önem taşımasının nedeni budur. İşçi sınıfının devrimci gücü, en çok demokrasi için savaşımla geliştirilir.

Öte yandan, demokrasi için savaşım, işçi sınıfına, yalnızca kendi dar sınıfsal çıkarlarını değil, tüm toplumun sorunlarını da üstlenmesini öğretir. Bunu öğrenmemiş hiçbir sınıf, toplumu yönetmeye ciddi bir biçimde aday olamaz.

Devlet, düşman topraklarında duran bir kale değildir. Egemen sınıflara hizmet etmek için biçimlenmiş, ancak hem kendi yöneticilerinin çıkarını savunmak, hem de ezilen sınıfları bir ölçüde kollamak zorunda olan bir müstahkem mevziler dizisidir. Bu savaşım alanında üstün gelmenin yolu, demokrasiyi sonuna dek götürmektir. Yalnızca meclisi ya da hükümeti değil, ama kamu yönetimi, kolluk güçleri, adliyesi, başka bir deyişle baskı

araçları da emekçilerin çıkarlarını kollayan bir devlet, hiç kuşku yoktur ki, emperyalizmle savaşımda eşsiz bir güç kaynağı olur.

Bu ifadeleri anlamak yerine illa da suçlamak istiyorsanız, şöyle bir yakıştırma da yapabilirsiniz: "Devletin işkence yaptığını herkes biliyor. Eroğul, devletin başka güçlerinin de sahiplenilmesini istemekle, bu kez işçilerden kurulu bir işkence örgütünü savunuyor!" Oysa, benim söylediğimin anlaşılmayacak bir yanı yok. Siz, işçi sınıfının üstünlüğüne dayalı bir siyasal iktidar oluşturabilirseniz, kolluk güçlerinin de bu iktidara bağımlı olması çok kolaylaşır. Bu yolda en etkili yöntemlerden biri, daha şimdiden, "ordunun da, polisin de sorunlarını en iyi işçi sınıfı çözer" yaklaşımını benimsemektir.

Demokrasi için savaşımın büyük gücü buradan kaynaklanmaktadır. "Ordu, polis, adliye, tanım gereği faşist güçlerdir. Devrimcilik bunlarla ödünsüz bir savaşım gerektirir, gerisi boş laf!" diye düşünülürse, o zaman yalnız baskı güçleri için değil, meclis için de, hükümet için de, hatta üniversiteler için de savaşım anlamsızlaşır.

İşçi sınıfı enternasyonalizminden vazgeçmek, elbette ki, işçi sınıfı davasından vazgeçmek demektir. Ancak, enternasyonalizmi gerçekleştirmek için iyi niyet yetmez. Uluslararası sendikal işbirliği de yetmez. Devrimci partiler işbirliğinin ise, bugün için yeterli koşulları yoktur. Geriye kalan en etkili araç, işçi-emekçi çıkarlarını savunan devletlerin emperyalizme karşı bir cephe oluşturmasıdır. Ancak, bunun da önkoşulu, her işçi sınıfının kendi devletini sahiplenmesidir.

İşin özü bu kadar. Daha başka açıklamalarla sayfalarınızı işgal etmek istemem. Kanımca, sorunun özü, devlete ilişkin kuramsal yaklaşımda gizli. Ben bu konuyu nasıl gördüğümü, yıllarca önce ayrıntılarıyla belirttim. (Burada kişisel tanıtı yapmak istemediğim için, kitabımın adını vermiyorum.*) Gazete söyleşilerinde, ya da buradaki gibi kısa açıklamalarda, yanlış anlamalara yol açabilecek anlatım biçimlerinden kaçınmak çok güç. Yine de, söz konusu söyleşimde, Savran'ın yaptığı yorumun benim görüşlerime uygun düşmediğini kanıtlayacak yeterince veri olduğunu sanıyorum.

Bu açıklamam, (hakaretlerinizle birlikte) eksiksiz olarak yayınlanırsa, okurun daha sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağını bulacağına inanıyorum.

Ankara, 5 Mayıs 1997

---

* **Sınıf Bilinci**'nin notu: Bildiğimiz kadarıyla, Eroğul'un kitabı, **Devlet Nedir?** başlığıyla İmge Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Cem Eroğul'un "açıklaması"na cevap

SUNGUR SAVRAN

Sınıf Bilinci'nin 16. ve 17. sayılarında yer alan "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?" başlıklı yazımın ikinci bölümünde, "küreselleşme"ye karşı milliyetçi tepkinin eleştirisini Cem Eroğul'un bir görüşmesinden hareketle yapmıştım. Eroğul, bu eleştiriye karşılık bir "açıklama" yollamış. İlk söylediği şey, açıklamayı gönderme gerekçesinin "kişisel" olmadığı. Bundan memnuniyet duymamak mümkün değil, çünkü benim Eroğul'u eleştirme gerekçem hiç, ama hiç kişisel değildi. Globalizme milliyetçi tepki, son derecede yaygın olarak benimsenen, ama pek ender olarak bütünsel bir biçimde dile getirilen bir yaklaşım. Eroğul'un eleştirdiğim görüşmesi bu bakımdan iyi bir kaynaktı: sözkonusu yaklaşımın çeşitli yönlerini birbirleriyle ilişki içinde dile getiriyordu. Eleştiri oklarının başka birilerine değil de Eroğul'a yönelmesi bunun içindir.

Bu da demektir ki, Eroğul'a "hakaret" etmem için hiçbir neden yoktur. Okuyucu, Eroğul'un benim yazımdan yaptığı alıntıları inceleyebilir.[1] Ben bu alıntılarda kullanılan ifadelerin bir tekinin bile hakaret içerdiği kanısın-

1. Eroğul'un, "açıklama"sının sonunda "bu açıklamam, (hakaretlerinizle birlikte) eksiksiz olarak yayınlanırsa, okurun daha sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağını bulacağına inanmıyorum" yazmasını yadırgıyorum. **Sınıf Bilinci**'nin herhangi birşeyi çarpıtmaya ya da gizlemeye ihtiyacı yok. Böyle bir kuşkunun Eroğul'da doğması için de ortada bir neden yok. Burada "açıklama"sı olduğu gibi yayınlanıyor. Bir tek değişiklikle: Eroğul benim adımın önüne başlıkta ve birkaç noktada "sayın" ibaresini koymuş. Bu ibareyi çıkardık, çünkü **Sınıf Bilinci**'nin amaçlarıyla üslup bakımından uyuşmuyor. Ayrıca, bilimsel tartışmada "sayın"a ihtiyaç olduğunu sanmıyorum.

da değilim.[2] Her biri politik nitelemelerdir. Eroğul eleştirilen görüşmesinde sadece teorik önermeler ileri sürmüyor; çok kesinlikli politik vargıları da var. Politika öneren, politik olarak eleştirilmeyi göze almış demektir. Evet, bu politik eleştirilerin bazılarının ağır olduğu doğrudur ama her birinin dayanakları gösterilmiştir. Bu dayanakların ya da varılan sonuçların doğru olmadığını göstermek Eroğul'a düşerdi. O ise bunu yapmaya zahmet etmemiş, bir "açıklama" ile yetinmiş.

Bir eleştiri karşısında bu tavrı anlamak mümkün değil. Eleştirilen kişi eğer eleştiricinin kendisini yanlış anladığını düşünüyorsa, bunu kanıtlama zahmetine katlanır. Böylece, okuyucu tartışmayı, Eroğul'un son cümlede dilediği gibi, daha sağlıklı biçimde değerlendirme fırsatına kavuşur. Yok eğer yanlış temsil etme sözkonusu değil de, buradan türetilen eleştiriler yanlışsa o zaman bu belirtilir. Eroğul her ikisini de yapmıyor. Sadece bir "açıklama" ile yetiniyor. Oysa ben kendisini zaten anlamış olduğum kanısındayım. Kendisinden bol bol alıntı yapmış olduğuma ve kaynak da gösterdiğime göre, okuyucunun herşeyi anlamış olduğunu düşünüyorum. Öyleyse neyin "açıklama"sı?

Eroğul'un "açıklama"sı aslında reformizm ile devrimcilik arasındaki neredeyse ezeli tartışmanın yeni bir baskısı olmaktan öteye geçmiyor. Bu tartışmaya bu bağlamda girmek için hiçbir neden yok. Çünkü konumuz bu değil, "küreselleşme" O alanda ise Eroğul benim yazımda ileri sürdüğüm eleştirilere **hiçbir** cevap vermiyor. Okuyucu tartışmayı rahat izleyebilsin diye, globalizme milliyetçi tepkiye yönelik eleştirilerimi kısaca özetlemek istiyorum.

Ben globalizmin esas hedefinin ulusal devletler değil, işçi sınıfı ve kazanımları olduğunu, proletaryanın sendikal, sosyal ve ekonomik kazanımlarına taarruzun herşeyin merkezinde yattığını ileri sürüyorum. Öyle mi, değil mi? Cevap yok. Ben sınıf mücadelesinin arı bir örneği olan Fransa 1995 eylemlerinden "demokrasi mücadelesi" dersinin nasıl çıktığını soruyorum. Cevap yok. Ben Eroğul'un tersine açık ifadelerine rağmen sermayenin enternasyonalist olmadığını iddia ediyorum. Globalizmin "tebdil-i kıyafet etmiş milliyetçilik" olduğunu öne sürüyorum. Öyle mi, değil mi? Cevap yok. Ben emek ulusal değil diyorum. İşçi sınıfının hem tarihsel nedenlerle, hem de "küreselleşme" diye anılan uluslararasılaşma sonucunda çokuluslu bir karakter taşıdığını iddia ediyorum. Öyle mi, değil mi? Cevap yok. Ben "demokrasi" kavramının ardına sığınarak devletin sınıf karakte-

2. Sadece bir alıntı tartışmalı olabilir: "Eroğul'un bu konuda da fikirleri var." Ben bunun bir ironi olarak nitelenmesinin çok daha doğru olduğu kanısındayım. Bu arada Eroğul'un alıntılardan birini yanlış aktardığını da belirteyim: "enternasyonalizm Eroğul için sermayenin kötü karakteridir!" diye aktarmış Eroğul. Doğrusu, "enternasyonalizm Eroğul için senaryonun kötü karakteridir!" olacak.

rinin bir kenara bırakılamayacağını söylüyorum. Cevap yok. Ben görüşmeci Işık Kansu'nun Eroğul'un "güçlü devlet" fikrinden ürkerek bu görüşün 12 Eylül rejiminden farklı olup olmadığını sorduğunu söylüyorum. Cevap yok. Ben Komünist Enternasyonal'in emperyalizmin "küreselleşme denen aşaması"ndan 50 yıl önce neden kapatıldığını soruyorum, buradan işçi enternasyonalizminin bir düş olduğunun nasıl çıkarılabildiğini soruyorum. Cevap yok. Eroğul bir çoğu ampirik verilere dayanan bu kadar eleştiriyi sineye çekiyor ve bir "açıklama" yolluyor!

Bu yöntemin esas soruna sırtını dönmekten başka bir anlama gelmediğini tek bir örnekle anlatayım. Ben yazımda Eroğul'un sermayenin yıkmak istediği engelleri coğrafi dolaşıma ilişkin olanlarla sınırladığını ileri sürüyorum. Eroğul bu sefer hatırlamış, ÇUŞ'ların "**üretim** ve dolaşım alanında" hiçbir engel tanımak istemediğini belirtiyor. Geri adım, geri adımdır. İyi de "üretimde" ÇUŞ'un önündeki engel devlet midir? Yoksa işçilerin çeşitli örgütlenmeleri mi? Eğer öyleyse neden engeller ("kurallar"?) "başlıca iki kaynaktan", yani uluslararası kuruluşlar ve ulusal devletlerden geliyor? Yani neden Eroğul sendikaların ve işçi sınıfı partisinin hiçbir anlamlı engel olmadığını **açıklamak yerine varsayıyor**? Cevap yok!

Ben "ulusal" diye anılan devletlerin sınıf iktidarı değiştikten sonra belirli bir süre savunma araçları olarak kullanılması gerektiğini, ama esas çözümün proleter enternasyonalizminde olduğunu söylüyorum. Eroğul ise enternasyonalizmi çoktan sermayeye terketmiş, işçi sınıfına ulusal misyonlar biçmiş. Ama "açıklama"sında, sermayenin enternasyonalist **olmadığı** konusunda ileri sürmüş olduğum bütün kanıtlar karşısında susuyor. Sonra da şu cümleyi yazabiliyor: "İşçi sınıfı enternasyonalizminden vazgeçmek, elbette ki, işçi sınıfı davasından vazgeçmek demektir." Elbette! Ama o zaman neden Eroğul daha önceki, eleştirilen görüşmesinde 1943'te Stalin Komünist Enternasyonal'i kapattıktan sonra "bu ülkü (yani enternasyonalizm) boş bir düş haline geldi" demiştir? Bir fikir daha açık söylenebilir mi? Şimdi "açıklama" bunun neresini açıklıyor? Eroğul gerçekçilik dersleri veriyor: "Ancak, enternasyonalizmi gerçekleştirmek için iyi niyet yetmez" diye yazıyor. İyi niyet yeter diyen olmadı, ama iyi niyet bile yok ki! Niyet olmadan enternasyonalizm hiç olmaz!

Eroğul kendi görüşlerinde ısrarlı olsaydı hiç olmazsa tutarlı olurdu. Yine de enternasyonalizmi terkedenlerin işçi sınıfı davasını terkettiklerini yazmak zorunda kalmıştır. Biz de 70 yıldır bunu söylüyoruz. Bir milliyetçiye bunu kabul ettirmek de bir başarıdır!

SINIF BİLİNCİ

350.000.- TL
KDV dahil